

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra středoevropských studií

Diplomová práce

Mgr. Klaudia Styková

Translation Studies w myśli środkowoeuropejskiej. Analiza relacji
między poznańską szkołą przekładu a ośrodkiem translatologicznym
w Nitrze

Translation Studies in Central European Thinking. Analysis of the Relationship
between the Poznan School of Translatology and the Translation Studies Centre
in Nitra

2021

Vedúca práce: Mgr. Renata Rusin Dybalska, Ph.D.

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada poďakovala svojej vedúcej, pani Mgr. Renate Rusin Dybalskej, Ph.D. za vecné pripomienky, cenné rady a odbornú pomoc pri vypracovaní tejto diplomovej práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 16.08.2021

Kludia Styková

podpis

Abstrakt (po polsku)

Praca magisterska *Translation Studies w myśli środkowoeuropejskiej. Analiza relacji między poznańską szkołą przekładu a ośrodkiem translatologicznym w Nitrze* poświęcona jest zagadnieniom rozwoju dyscypliny *Translation Studies* w regionie Europy Środkowej w drugiej połowie XX wieku. Część teoretyczna pracy wprowadza czytelnika w proces powstawania dyscypliny *Translation Studies* w kontekście środkowoeuropejskim i przedstawia formujące się ośrodki badań nad przekładem w Polsce oraz na Słowacji: szkołę poznańską i szkołę w Nitrze, a także najwybitniejszych przedstawicieli obu szkół przekładu oraz kluczowe zagadnienia ich koncepcji przekładowych. Praca na podstawie dostępnych źródeł i literatury przedmiotu przedstawia relacje i kontakty oraz wymianę inspiracji między szkołą poznańską a szkołą w Nitrze. Część praktyczna analizuje artykuł Edwarda Balcerzana *Poetyka przekładu artystycznego* (1968) i książkę Antona Popoviča *Poetika umeleckého prekladu (Poetyka przekładu artystycznego)* (1971), poprzednich przedstawicieli obu szkół przekładu, i szuka odpowiedzi m. in. na pytanie *Czym była poetyka przekładu artystycznego dla Balcerzana, a czym dla Popoviča?* Celem pracy jest także potwierdzenie lub odrzucenie hipotezy, iż istniejące stosunki oraz wymiana inspiracji miały znaczący wpływ na percepcję międzynarodową obu szkół.

Słowa kluczowe: Translation Studies, szkoła poznańska, szkoła w Nitrze, Ziomek, Balcerzan, Barańczak, Legeżyńska, Kraskowska, Popovič, Miko, Poetyka przekładu artystycznego

Abstrakt (po slovensky)

Diplomová práca *Translation Studies v stredoeurópskom myslení. Analýza vzťahov medzi poznaňskou prekladateľskou školou a prekladateľským centrom v Nitre* sa venuje rozvoju disciplíny *Translation Studies* v regióne strednej Európy v druhej polovici 20. storočia. Teoretická časť práce oboznamuje čitateľa so vznikom disciplíny *Translation Studies* v stredoeurópskom kontexte a predstavuje v Poľsku a na Slovensku vznikajúce centrá prekladateľského výskumu: poznaňskú školu a školu v Nitre, najvýznamnejších predstaviteľov oboch škôl, ako aj kľúčové otázky ich prekladateľských koncepcií. Práca na základe dostupných prameňov a sekundárnej literatúry predstavuje vzťahy a kontakty, ako aj výmenu inšpirácií medzi poznaňskou školou a školou v Nitre. Praktická časť analyzuje článok Edwarda Balcerzana *Poetyka przekładu artystycznego (Poetika umeleckého prekladu) (1968)* a knihu Antona Popoviča *Poetika umeleckého prekladu (1971)*, popredných predstaviteľov oboch prekladateľských škôl, a hľadá odpoveď, okrem iného, na otázku *Čím je poetika umeleckého prekladu pre Balcerzana, a čím pre Popoviča?* Cieľom práce je taktiež potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu, že existujúce vzťahy a výmena inšpirácií mali významný vplyv na medzinárodné vnímanie oboch škôl.

Kľúčové slová: Translation Studies, poznaňská škola, škola v Nitre, Ziomek, Balcerzan, Barańczak, Legeżyńska, Kraskowska, Popovič, Miko, Poetika umeleckého prekladu

Abstract (in English)

The master's thesis entitled *Translation Studies in Central European Thinking. Analysis of the Relationship between the Poznań School of Translatology and the Translation Studies Centre in Nitra* is devoted to the development of the *Translation Studies* discipline in the Central European region in the second half of the 20th century. The theoretical part of the thesis introduces the reader to the process of creating the discipline of *Translation Studies* in the Central European context and presents the emerging centres of translation research in Poland and Slovakia: the Poznań School and the Nitra School, as well as the most outstanding representatives of both translation schools and the key issues of their translation concepts. The thesis, based on available sources and literature on the subject, presents relations and contacts as well as an exchange of inspiration between the Poznań School and the Nitra School. The practical part analyses the article by Edward Balcerzan, *Poetics of Artistic Translation (1968)* and the book by Anton Popovič *Poetics of Artistic Translation (1971)*, key representatives of both schools of translation, and among others, looks for the answer to the question *What was the poetics of artistic translation for Balcerzan and what was it for Popovič?* The aim of the thesis is also to confirm or reject the hypothesis that the ongoing relations and the exchange of inspirations had a significant impact on the international perception of both schools.

Key words: Translation Studies, the Poznań School, the Nitra School, Ziomek, Balcerzan, Barańczak, Legeżyńska, Kraskowska, Popovič, Miko, Poetics of artistic translation

Spis treści

Wykaz skrótów	8
Wstęp.....	9
1. Tłumaczenie w regionie Europy środkowej na przestrzeni wieków.....	16
2. <i>Translation Studies</i>	22
2.1. Pojęcie samo w sobie	22
2.2. Ewolucja <i>Translation Studies</i>	25
2.3. Pozycja badań środkowoeuropejskich na mapie <i>Translation Studies</i>	25
3. Czechosłowackie <i>Translation Studies</i>	27
3.1. Głębia tradycji.....	27
3.2. Szkoła w Nitrze.....	30
3.2.1. Anton Popovič.....	32
3.2.2. Most pomiędzy wschodem i zachodem.....	35
3.2.3. František Miko	38
4. <i>Translation Studies</i> w Polsce.....	41
4.1. Przekład polski na przestrzeni czasu.....	41
4.2. Szkoła poznańska: w ujęciu strukturalnym	45
5. Relacje i kontakty między szkołą poznańską i szkołą w Nitrze	52
5.1. Wzajemne wpływy	52
5.2. Konferencje, seminaria i sympozja naukowe	57
5.2.1. Seminarium naukowe <i>O interpretacji tekstu artystycznego</i>	58
5.2.2. Sympozjum naukowe <i>Konteksty dzieła literackiego</i>	59
5.2.3. Konferencja naukowa w Szczawnicy.....	60
6. Poetyka przekładu artystycznego	62
6.1. Poetyka przekładu artystycznego według Balcerzana	62
6.2. Poetyka przekładu artystycznego według Popoviča	64
6.3. Poetyka jako dyscyplina naukowa oraz obrona teorii przekładu.....	69
Podsumowanie.....	71
Bibliografia	75
Literatura przedmiotu.....	75
Publikacje	75
Prace dyplomowe	78
Artykuły	78
Strony internetowe.....	79

Wykaz skrótów

Skrót	W języku oryginalnym	W języku polskim
EMT	EMT – European Master's in Translation	używano nazwy angielskiej
FIT	FIT – the Fédération Internationale des traducteurs/International Federation of Translators	Międzynarodowa Federacja Tłumaczy
GLK	KLK - Kabinet literárnej komunikácie	Gabinet Komunikacji Literackiej
IKLA	ÚLUK – Ústav literárnej a umeleckej komunikácie	Instytut Komunikacji Literackiej i Artystycznej
SAN	SAV – Slovenská akadémia vied	Słowacka Akademia Nauk
SFL	SLF – Slovenský literárny fond	Słowacki Fundusz Literacki
UAM	UAM – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wstęp

Tłumaczenie jest zjawiskiem, które na różne sposoby obecne jest w życiu ludzi od tysięcy lat. Umożliwia komunikację, handel, edukację, wymianę kulturalną, sposób w jaki działa świat. Nie tylko język sam jest kluczem do budowania relacji różnego rodzaju, lecz także tłumaczenie. Egzystencji języka musi współtowarzyszyć tłumaczenie. W przeciwnym wypadku świat jaki znamy wyglądałby zupełnie inaczej. Język i tłumaczenie to nierozłączny tandem, bez którego nasza cywilizacja nie mogłaby w pełni funkcjonować.

Oczywiście, w związku z tym nasuwają się pytania bardziej precyzyjne: *Tłumaczenie — czym tak naprawdę jest? A jak powinno ono wyglądać?* Znalezienie jednej, odpowiedniej definicji tłumaczenia, jak już to zresztą przy szukaniu znaczeń pojedynczych terminów bywa, nie jest zadaniem łatwym. Wręcz przeciwnie, uczeni walczą z tym zadaniem całe dekady, a może nawet stulecia. Celem niniejszej pracy jest spojrzeć na tę kwestię z perspektywy badań prowadzonych na obszarze środkowoeuropejskim a w szczególności przez pryzmat badaczy dwóch szkół przekładu: szkoły poznańskiej oraz szkoły w Nitrze.

W teoretycznej części pracy chciałabym przedstawić proces powstawania i formowania tej młodej dyscypliny o nieustalonej nazwie oraz stojących przed nią wyzwań w kontekście środkowoeuropejskim. W pierwszym rozdziale, który można uznać za pewnego rodzaju wstęp do problematyki, chcę czytelnikowi przedstawić zarys dziejów przekładu w krajach środkowoeuropejskich, czyli na terytorium współczesnych Czech, Słowacji oraz Polski. Dużą część rozdziału drugiego zatytułowanego *Translation Studies* poświęcona jest samej nazwie nowej dziedziny oraz jej ewolucji, nie tylko pod względem terminologii, lecz także zainteresowań naukowców i poszerzania granic badań. Trzecia część drugiego rozdziału przybliży czytelnikowi pozycję rozwijającej się środkowoeuropejskiej gałęzi *Translation Studies* na ogólnej mapie tej dyscypliny. Przedstawienie poszczególnych szkół przekładu oraz tradycji, z których się one wywodziły jest z kolei zadaniem trzeciego i czwartego rozdziału niniejszej pracy. Rozdział trzeci, zatytułowany *Czechosłowackie Translation Studies* przedstawia narodziny dyscypliny w byłej Czechosłowacji, nie pomijając przy tym bogatych tradycji czeskiego strukturalizmu, który stanowił podstawę czechosłowackich studiów nad przekładem.¹ Druga część trzeciego rozdziału poświęcona jest szkole w Nitrze, jej wkładowi w rozwój *Translation Studies* oraz jej kluczowym przedstawicielom – Antonowi Popoviču oraz

---

¹ ŠPIRK, Jaroslav: *Czechoslovak Translation Studies: Depreciated Legacy or Inspiration for Today?* I SCHIPPEL, L., ZWISCHENBERGER, C. (Eds.): *Going east: Discovering new and alternative traditions in translation studies*. Frank & Timme, 2016. s. 78.

Františkowi Miko. Rozdział czwarty mapuje kształtowanie się oraz pozycję młodej dyscypliny *Translation Studies* w Polsce: poczynając od wstępnych badań w ramach dziedzin pokrewnych, poprzez pierwsze opracowania teorii tłumaczenia, a kończąc na szkole poznańskiej, która reprezentuje fazę strukturalistyczną w polskich badaniach nad przekładem. Podrozdziały dotyczące szkoły w Nitrze oraz szkoły poznańskiej tworzą meritum teoretycznej części niniejszej pracy. Relacjom i kontaktom między szkołą w Nitrze i szkołą poznańską poświęcony jest rozdział piąty. Omówione zostaną także ewentualne wzajemne wpływy, wymiana inspiracji oraz wspólne działania przedstawicieli jednej i drugiej szkoły przekładu, jeśli miały one miejsce.

W 1968 roku młody badacz, później czołowy przedstawiciel szkoły poznańskiej, Edward Balcerzan opublikował artykuł *Poetyka przekładu artystycznego*.² W 1971 roku książkę o takim samym tytule *Poetika umeleckého prekladu*³ (Poetyka przekładu artystycznego) opublikował student Jiříego Levý'ego, wybitny przedstawiciel szkoły w Nitrze, Anton Popovič.

W praktycznej części pracy, analizie zostaną poddane właśnie te dwie prace o tej samej nazwie, autorstwa dwóch wybitnych naukowców żyjących i tworzących w tym samym czasie. *Czym była poetyka przekładu artystycznego dla Edwarda Balcerzana, a czym dla Antona Popoviča?* To tylko jedno z zagadnień, które niniejsza praca poruszy.

W zakończeniu pracy podsumowane zostaną najważniejsze wnioski części teoretycznej oraz przedstawione zostaną wyniki przeprowadzonej analizy porównawczej polskiej oraz słowackiej publikacji „*Poetyka przekładu artystycznego*.”

Wybór tematu niniejszej pracy odzwierciedla moje zainteresowania nie tylko w ramach studiów, życia zawodowego, lecz także czasu wolnego. Praca ta łączy moje pasje: tłumaczenie, stosunki słowacko-polskie oraz język polski i słowacki. Postać Antona Popoviča była moją największą inspiracją przy wyborze jej tematu. Moją uwagę zwróciły zainteresowania Popoviča polską nauką, które po raz pierwszy zauważyłam czytając antologię literaturoznawstwa polskiego, pt. *Slovo, význam, dielo* (Słowo – znaczenie – dzieło), opracowaną przez Antona Popoviča i wydaną w 1972 roku.⁴ Zaciekało mnie szczególnie porównanie przez Popoviča literaturoznawstwa polskiego i słowackiego, które opisał w jednym zdaniu w następujący sposób:

---

² BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: *Nurt*, 1968, nr 8. s. 23-26.

³ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. Bratislava: Tatran, 1971.

⁴ POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo: antológia Poľskej literárnej vedy*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1982. 529 s.

„Spojrzanie z lotu ptaka na literaturoznawstwo polskie i słowackie pokaże nam znaczną polską przewagę w pracy z tekstem oraz w socjologicznej interpretacji zjawisk literackich.”⁵

Popovič⁶ dodaje, że wspólne przedwojenne cechy rozwoju, bogata tradycja kontaktów literackich, a także bliskość językowa doprowadziły w środowisku słowackim do stałego zainteresowania polskim literaturoznawstwem, które zaczęło się ujawniać w połowie lat 50. XX wieku. Według niego przejawiało się to na dwa sposoby a) w wykorzystywaniu polskiego medium językowego do badania źródeł światowego literaturoznawstwa b) do bezpośredniego kontaktu naukowego, tj. do wzajemnej konfrontacji między kulturami i literaturami braterskimi na różnych poziomach. Pod tym względem polski przykład literacki skutecznie wpłynął również na podniesienie poziomu słowackiej nauki, przewyciężenie naukowego regionalizmu i dotrzymanie kroku światowemu nurtowi naukowemu. Kontakty te uważa Popovič za szczególnie owocne i stwierdza, iż polskie literaturoznawstwo, wniosło znaczący wkład w przewyciężenie pozostałości rozwojowych w nauce słowackiej.

Celem niniejszej pracy jest przyjrzeć się relacjom polsko-słowackim w świetle badań nad przekładem. Analiza kontaktów pomiędzy szkołą poznańską i szkołą w Nitrze również zweryfikuje, tzn. potwierdzi lub odrzuci hipotezę, iż kontakty te miały znaczący wpływ na percepcję międzynarodową obu szkół.

***

Po pojawieniu się nowej dyscypliny *Translation Studies* na mapie nauk, nastąpił również stopniowy rozwój literatury przedmiotu. Czy to oznacza, że czytelnik może sobie stworzyć całościowy obraz np. o *Translation Studies* w Europie Środkowej w drugiej połowie XX wieku na podstawie jednej publikacji? Niekoniecznie. Żeby dowiedzieć się więcej o szkołach przekładu, ich przedstawicielach oraz twórczości, trzeba zbadać szereg źródeł. Jak na ironię, bariera językowa może znacznie utrudniać poszukiwanie wiedzy o *Translation Studies*. W przypadku tematu niniejszej pracy, część literatury przedmiotu dostępna jest w języku angielskim, część w języku polskim, czeskim albo słowackim. Rzadko się pojawiają artykuły w innych językach, takich jak np. niemiecki albo francuski. Paradoksalnie, przeszkody językowe, takie jak nieznanomość języków czy brak tłumaczeń w pewnym sensie uniemożliwiają badania nad *Translation Studies* w myśli środkowoeuropejskiej, a to nie tylko badaczowi czy czytelnikowi „zachodniemu”, lecz także „miejscowemu”.

---

⁵ POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo*. s. 7 (to i kolejne tłumaczenia własne)

⁶ Ibidem, s. 8.

Niniejsza praca zadała sobie skromny cel, a mianowicie pokonać przynajmniej lokalne bariery językowe i przedstawić, w jednym miejscu i jednym języku, dorobek szkoły poznańskiej i szkoły w Nitrze, ich wzajemne relacje, wymianę inspiracji oraz miejsce w skali światowej.

Za podstawowe źródło informacji na temat *Translation Studies* w myśli środkowoeuropejskiej można oznaczyć *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*,⁷ jedną z najważniejszych zagranicznych publikacji przekładoznawczych. W niej znajdują się również hasła poświęcone tradycji czeskiej, słowackiej i polskiej. Pierwsze wydanie encyklopedii ukazało się w 1998 roku. Biorąc pod uwagę, że *Translation Studies* rozwijają się jako dyscyplina naukowa od drugiej połowy XX wieku, pierwsze odnotowania próby nakreślenia historii czeskiego, słowackiego oraz polskiego przekładu pojawiły się stosunkowo późno. Nie powinno nas więc dziwić, że pierwsza w Polsce antologia polskiej myśli przekładoznawczej, redagowana przez Magdę Heydel i Piotra de Bończa Bukowskiego (*Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*)⁸ pojawiła się dopiero w 2013 roku,⁹ a słowacki odpowiednik przybliżający dorobek krajowych *Translation Studies* wciąż czeka na swoje powstanie. Warto w tym miejscu jednak wspomnieć antologię opracowaną przez ostrawskiego badacza Milana Hrdličkę oraz badaczkę z Nitry, Editę Gromovą: *Antologie teorie uměleckého překlada (výběr z prací českých a slovenských autorů* (Antologia teorii przekładu artystycznego (wybór dzieł autorów czeskich i słowackich), która ukazała się w 2004 roku.¹⁰

Jak zauważyła Katarzyna Szymańska,¹¹ chociaż poza mapowaniem krytyki i praktyki translatorskiej, do 2013 roku nie podjęto próby opracowania i zantologizowania polskiej teorii przekładu i myśli przekładoznawczej w całej jej rozpiętości, rozważania nad dorobkiem polskiej translatoryki były prowadzone od dawna. Potwierdzeniem tego stwierdzenia są między innymi teoretyczne studia, które ukazywały się w serii „*Studia o Przekładzie*” pod redakcją Piotra Fasta czy tom *Czy istnieją szkoły przekładu w Polsce?*¹² pod red. Urszuli Kropiwiec, Marii Filipowicz-Rudek, Jadwigi Koniecznej-Twardzikowej, który został opublikowany w 2004 roku w ramach krakowskiej serii *Między Oryginałem a Przekładem*. Szymańska¹³ także

---

⁷ BAKER, M., SALDANHA, G. (Eds.): *Routledge encyclopedia of translation studies*. 704 s.

⁸ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. 359 s.

⁹ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 327.

¹⁰ HRDLIČKA, Milan, GROMOVÁ, Edita (red.): *Antologie teorie uměleckého překlada (výběr z prací českých a slovenských autorů)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004. 344 s.

¹¹ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 326.

¹² KROPIWIEC, Urszula, FILIPOWICZ-RUDEK, Maria, KONIECZNA-TWARDZIKOWA, Jadwiga: *Czy istnieją szkoły przekładu w Polsce?* Kraków: Księgarnia Akademicka, 2004. 206 s.

¹³ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 326.

wskazuje, że podobną rolę na gruncie polskim jak tekst *Polish Tradition*¹⁴ napisany przez Elżbietę Tabakowską odegrało studium historyczne *Odpowiednie dać słowu słowo. Zarys dziejów przekładu literackiego w Polsce (2002)*¹⁵ autorstwa Wacława Sadowskiego, wieloletniego redaktora „*Literatury na Świecie*”. Warto również wspomnieć o antologii Edwarda Balcerzana zatytułowane *Pisarze polscy o sztuce przekładu (1440–1974*¹⁶ *i 1440–2005)*,¹⁷ która ma według Szymańskiej¹⁸ charakter ogólnego podsumowania czy wprowadzenia do dotychczasowego dorobku samych tłumaczy oraz stanowi kompilację wypowiedzi literatów poddających refleksji sztukę translatorską w różnych epokach i odmiennych kontekstach. Z kolei Jerzy Brzozowski¹⁹ oznacza antologię tę za jedną z pierwszych swojego rodzaju w Europie. Podkreśla jednak, iż koncentruje się tylko na wypowiedziach rodzimych twórców, światowych klasyków cytując jedynie w formie krótkich aforyzmów.

Nie można także ominąć włoskiego badacza w dziedzinie polskich *Translation Studies* – Lorenzo Costantino. Z jego prac można wymienić np. tekst *Teoria przekładu w Polsce*, który został opublikowany w tomie pokonferencyjnym *50 lat polskiej translatoryki* pod redakcją naukową Krzysztofa Hejwowskiego, Anny Szczęsny i Urszuly Topczewskiej w 2009 roku.²⁰

W nauce słowackiej sytuacja w tym obszarze wydaje się być bardzo podobna. Rozważania nad *Translation Studies* są prowadzone od jakiegoś czasu, ale czytelnik wciąż nie ma możliwości, żeby sięgnąć do jednej publikacji poświęconej dorobkowi szkoły w Nitrze albo jej głównym przedstawicielom. Chociaż Antona Popoviča można uznać za najważniejszego badacza słowackich *Translation Studies*, do dziś nie została, ani w Czechach, ani na Słowacji wydana monografia poświęcona jego życiu oraz twórczości. Nie wspominając już o braku literatury przedmiotu poświęconej bliskiemu współpracownikowi Antona Popoviča, Františkowi Miko. Na fakt ten zwrócił uwagę Jaroslav Špirk²¹ w swojej pracy magisterskiej,

---

¹⁴ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Polish tradition*. In: BAKER, M., SALDANHA, G. (Eds.): *Routledge encyclopedia of translation studies*. Routledge, 2019. s. 501–509.

¹⁵ SADOWSKI, Wacław: *Odpowiednie dać słowu słowo. Zarys dziejów przekładu literackiego w Polsce*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2002. 190 s.

¹⁶ BALCERZAN, Edward: *Pisarze polscy o sztuce przekładu: 1440–1974: antologia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1977. 502 s.

¹⁷ BALCERZAN, Edward. RAJEWSKA, Ewa: *Pisarze polscy o sztuce przekładu: 1440–2005: antologia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007. 560 s.

¹⁸ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 326.

¹⁹ BRZOZOWSKI, Jerzy: *Stanąc po stronie tłumacza: Zarys poetyki opisowej przekładu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011. s. 12.

²⁰ COSTANTINO, Lorenzo: *Teoria przekładu w Polsce*. In: *50 lat polskiej translatoryki: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie w dniach 23-25 listopada 2007* pod redakcją naukową Krzysztofa Hejwowskiego, Anny Szczęsny i Urszuly Topczewskiej. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej. Uniwersytet Warszawski, 2009. s. 67-78.

²¹ ŠPIRK, Jaroslav. *Anton Popovič a jeho prínos k vývoji translatologie*. 2006. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Jettmarová, Zuzana.

która stała się pierwszą próbą napisania biografii Popoviča, przez co, jak wskazał sam autor, praca może pod niektórymi względami mieć pewne niedociągnięcia.²² Praca ta pt. *Anton Popovič a jeho přínos k vývoji translatologie* (Anton Popovič i jego wkład w rozwój translatoryki) powstała w 2006 roku pod kierunkiem badaczki w dziedzinie translatoryki Zuzany Jettmarovej z Instytutu Translatologii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. Zuzana Jettmarová jest z kolei autorką, między innymi, publikacji *Mozaiky překlada. Translation Mosaics: K devadesátému výročí narození Jiřího Levého* (Mozaiki przekładu. Translation Mosaics: Z okazji 90. urodzin Jiříego Levý'ego).²³ Špirk kontynuował temat poruszony w pracy magisterskiej, a w 2009 roku opublikował artykuł zatytułowany *Wkład Antona Popovič'a w translatorykę (Anton Popovic's Contribution to Translation Studies)*.²⁴ Szkoła w Nitrze oraz osobowość i działalność Antona Popovič'a jest tematem artykułu pt. *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola* (Anton Popovič i jego szkoła przekładu), który został napisany przez Márię Valentovú²⁵ z Instytutu Komunikacji Literackiej i Artystycznej, Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze w 2017 roku. Pod redakcją Márii Valentovej ukazał się w 2003 roku także tom wydany z okazji 70. urodzin Popovič'a pt. *Semiotické modelovanie sveta v umeleckom texte: zošit prác o ikonickosti výrazu: k nedožitým sedemdesiatym narodeninám Antona Popoviča*.²⁶ (Semiotyczne modelowanie świata w tekście artystycznym: zeszyt prac o ikoniczności wypowiedzi: z okazji 70. urodzin Antona Popovič'a).

Cenny wkład w literaturę dotyczącą *Translation Studies* w myśli środkowoeuropejskiej stanowi czasopismo *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, mianowicie nr 3/2015 pt. *Translatologica Pragensia IX*. Znajdziemy w nim artykuły wielu słynnych badaczy, takich jak np. Elżbieta Tabakowska, Lorenzo Costantino, Piotr de Bończa Bukowski, Magda Heydel, Zuzana Jettmarová, Elżbieta Skibińska, Libuša Vajdová, Mária Valentová albo Lydia Čechová.²⁷

---

²² ŠPIRK, Jaroslav. *Anton Popovič a jeho přínos k vývoji translatologie*. s. 3.

²³ JETTMAROVÁ, Zuzana: *Mozaiky překlada. Translation Mosaics: K devadesátému výročí narození Jiřího Levého*, Charles University in Prague, Karolinum Press, 2016. 212 s.

²⁴ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. In: *Target. International Journal of Translation Studies*, Volume 21, Issue 1, Jan 2009. s. 3-29.

²⁵ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. In: *World Literature Studies 2*, vol. 9, 2017. s. 55.

²⁶ VALENTOVÁ, Mária: *Semiotické modelovanie sveta v umeleckom texte: zošit prác o ikonickosti výrazu: k nedožitým sedemdesiatym narodeninám Antona Popoviča*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 2003.

²⁷ KRÁLOVÁ, Jana. MRAČEK, David. RUBÁŠ, Stanislav (Eds.). *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 3. *Translatologica Pragensia IX*. 2015.

Dodatkowo warto wspomnieć o w 2016 roku opublikowanym tomie *Going east: Discovering new and alternative traditions in translation studies*,²⁸ który zawiera obszerny przegląd różnych wschodnioeuropejskich tradycji myślenia na temat przekładu oraz dyscypliny *Translation Studies*. Swoje artykuły opublikowali w nim np. Jaroslav Špirk, Zuzana Jettmarová, Piotr de Bończa Bukowski czy Katarzyna Szymańska.

Pełny wykaz wykorzystanej w pracy literatury oraz źródeł umieszczony jest na końcu pracy.

---

²⁸ SCHIPPEL, L., ZWISCHENBERGER, C. (Eds.): *Going east: Discovering new and alternative traditions in translation studies*. 540 s.

1. Tłumaczenie w regionie Europy środkowej na przestrzeni wieków

Zanim poruszymy bardziej złożone zagadnienia dotyczące przekładu w myśli środkowoeuropejskiej, warto przyjrzeć się zwięzłej historii związanej z rozwojem przekładu właśnie w krajach środkowoeuropejskich, czyli na terytorium współczesnych Czech, Słowacji oraz Polski. Zestawienie tego „zarysu dziejów przekładu” opiera się na *Encyklopedii Studiów Tłumaczeniowych* (Routledge Encyclopedia of Translation Studies) pod redakcją Moni Baker, oraz Gabrieli Saldanha.²⁹ Część o tradycji czeskiej³⁰ oraz słowackiej³¹ napisali Zlata Kufnerová, czeska tłumaczka oraz literaturoznawczyni i Ewald Osers, czeski tłumacz i poeta; rozdział o tradycji polskiej³² napisała Elżbieta Tabakowska, tłumaczka, anglistka oraz ekspert w dziedzinie językoznawstwa kognitywnego oraz teorii przekładu. Zarys ten nie wchodzi w szczególności – wspomnienie wszystkich dziejów oraz postaci związanych z tłumaczeniem nie jest celem tej pracy, a wykraczałoby poza zakres wstępu do *Translation Studies*. Jednak bez krótkiego przedstawienia ewolucji przekładu, szukanie odpowiedzi w ramach nowej dyscypliny naukowej sprawiałoby duże kłopoty. Przyjrzyjmy się więc tłumaczeniu na przestrzeni wieków.

Najstarszymi pisemnymi dowodami kontaktów międzyjęzykowych na terenie obecnych Czech są przekłady starosłowiańskie z greki, pochodzące z drugiej połowy IX wieku. Łacina stała się głównym medium kulturowym około XI wieku, a tym samym głównym językiem źródłowym w przekładzie. Tekstami tłumaczonymi w tym okresie były przede wszystkim teksty kościelne i liturgiczne, ale przetłumaczono również niektóre teksty dotyczące prawa kościelnego. Charakterystyczne dla przełomu XIII i XIV wieku są swobodne adaptacje łacińskiego materiału legendarnego i apokryficznego.³³ Od XIII wieku, gdy wzrastało zainteresowanie kulturą niemiecką wśród czeskiej szlachty, język niemiecki stał się głównym językiem źródłowym. W XIV i XV wieku nastąpił przełom w rozwoju języka czeskiego. W wyniku reform z początku XV wieku łacina przestała być wyłącznym językiem liturgicznym, a powoli zaczęto używać również języka czeskiego. W pierwszej dekadzie XV wieku dokonywano kolejnych przekładów tekstów biblijnych na język czeski. Pierwsze kompletne czeskie tłumaczenie Biblii zostało wydrukowane w 1488 roku. Druga połowa XVI wieku była świadkiem rozkwitu literatury czeskiej wśród miejskiej klasy kupieckiej. Tłumaczono literaturę

---

²⁹ BAKER, M., SALDANHA, G. (Eds.): *Routledge encyclopedia of translation studies*. Routledge, 2019.

³⁰ KUFNEROVÁ, Zlata. OSERS, Ewald: *Czech tradition*. s. 378-384.

³¹ KUFNEROVÁ, Zlata. OSERS, Ewald: *Slovak tradition*. s. 525-526.

³² TABAKOWSKA, Elżbieta: *Polish tradition*. s. 501-509.

³³ KUFNEROVÁ, Zlata, OSERS, Ewald: *Czech tradition*. s. 378.

klasyczną i współczesną, a także przekłady bardziej specjalistycznego materiału z nauk przyrodniczych i humanistyki. Językami źródłowymi były głównie łacina i niemiecki. Powstawały też cenne pomoce translatorskie, w tym takie dzieła leksykograficzne jak łacińsko-czesko-niemieckie *Nomenclator tribus linguis* (1597) i czesko-łacińsko-grecko-niemieckie *Silva Quadrilinguis* (1598), oba opracowane przez czeskiego humanistę Daniela Adama z Veleslavína (1546–1599). Nowa wersja Biblii, znana jako Biblia kralicka, została opublikowana w latach 1579–1594. W okresie kontrreformacji (w drugiej ćwierci XVII wieku) większość przekładów stanowiła literatura hagiograficzna, pisana przez jezuitów w celu utrwalenia wpływów Kościoła katolickiego. Jednym z najpopularniejszych przekładów tego okresu, wielokrotnie przedrukowywanym w XVII i XVIII wieku, był zbiór hymnów zebrany przez Jiříego Třanovskiego (1592–1637) z niemieckich pieśni duchownych Marcina Lutra. Przekład literacki na język czeski ponownie rozkwitł w XVIII wieku, dokonywano przekładów niemieckich dzieł klasycznych, rokokowej i anakreontycznej poezji. Literaturę angielską i francuską tłumaczono za pomocą języka niemieckiego. Ballady i opowiadania były tłumaczone z języka niemieckiego, czasami poprzez wersje pośrednie w języku polskim. Program odrodzenia narodowego był programem oświecenia, dlatego tłumaczenia skupiały się głównie na tematach dostępnych dla mas. Najważniejszym tłumaczem początku XIX wieku był Josef Jungmann (1773–1847), jeden z czołowych przedstawicieli czeskiego ruchu Odrodzenia Narodowego. Tłumaczył z języka angielskiego, francuskiego, niemieckiego i rosyjskiego. Na początku XIX wieku przekład znajdował się w centrum wielu sporów, zwłaszcza dotyczących zasadności wprowadzonych przez humanistów przestarzałych elementów leksykalnych i skali zapożyczeń leksykalnych z języka polskiego oraz języków południowo- i wschodniosłowiańskich. Kolejnym tematem sporu była prozodia. W drugiej połowie XIX wieku nastąpił szybki rozwój czeskiego życia literackiego i kulturalnego, w tym przekładu literackiego. Nowe podejście w stosunku do literatur obcych wniosła grupa „May” (od almanachu May). Tłumaczenia zaczęły stanowić coraz większy odsetek literatury. Na język czeski przetłumaczono dzieła Gogola, Puszkina, Victora Hugo, Cervantesa, Roberta Burnsa, Byrona, Shelleya, Mickiewicza, Heinego, Petöfiego i wielu innych. Grupa „May” świadomie unikała tłumaczenia ze źródeł niemieckich, próbując wyzwolić literaturę czeską z uwięzienia w niemieckiej sferze kultury. W ostatniej ćwierci XIX wieku, znanej jako „okres Lumír” od czasopisma Lumír, przekład literacki rozkwitł jak nigdy przedtem. Pisarze związani z tym pismem byli kosmopolitami szczególnie aktywnymi w tłumaczeniu poezji. Najwybitniejszymi wśród nich byli poeci Jaroslav Vrchlický (1853–1912) i Josef V. Sládek (1845–1912).³⁴ W

---

³⁴ KUFNEROVÁ, Zlata. OSERS, Ewald: *Czech tradition*. s. 380-381.

twórczości Vrchlickiego jako tłumacza dominowała literatura romańska, zwłaszcza francuska i włoska. Tłumaczył też z języka angielskiego oraz niemieckiego, ale jego przekłady poezji angielskiej były ograniczone w porównaniu z tymi, które wykonywał Sládek. Oprócz poezji angielskiej największym osiągnięciem Sládka było przetłumaczenie trzydziestu trzech sztuk Szekspira. Tłumacze z grupy Lumír dostarczyli czeskim czytelnikom bogaty obraz współczesnej literatury w głównych językach Europy. Czeskie przekłady Balzaka, Dickensa, Dostojewskiego, Flauberta, Gonczarowa, Maupassanta, de Musseta, Waltera Scotta, Thackeraya, de Vigny, Zoli i wielu innych ukazały się wkrótce po opublikowaniu oryginałów. W tym samym czasie na język czeski tłumaczono także dzieła z mniej rozpowszechnionych języków europejskich oraz z języków orientalnych. Pod koniec XIX wieku kilku uczonych zaczęło wyrażać swoje obawy dotyczące metody dosłownego tłumaczenia Vrchlickiego: uważano, że przekład poezji musi wyzwolić się z niewolniczej zależności od formy oryginału. Większą swobodę w tym zakresie dają prace Juliusa Zeyera (1841–1901), który tłumaczył z różnych języków. Debata na temat przekładu literackiego, zainicjowana przez ruch modernistyczny w latach 90. XIX wieku, toczyła się z niewielkimi przerwami nawet po I wojnie światowej do końca lat 30., z udziałem wielu wybitnych pisarzy, tłumaczy i literaturoznawców.³⁵

Do przełomu XVIII i XIX wieku przekład na ziemiach słowackojęzycznych odbywał się głównie na język czeski, choć zdarzały się sporadyczne próby tłumaczenia na mówiony język słowacki. Pod koniec XVIII wieku dokonano kilku przekładów z języka niemieckiego na „język słowacki Bernolaka”. Tłumaczami byli na ogół księża katolicy. Najważniejszą postacią tego okresu był Ján Hollý (1785–1849), ksiądz i poeta, którego twórczość wyznaczyła nową epokę przekładu: przetłumaczył greckich i łacińskich poetów na „język słowacki Bernolaka”, w tym cała „Eneidę” Wergiliusza (1828). Bohuslav Tablic (1769–1823), duchowny protestancki, poeta, oświecony i animator życia kulturalnego na Słowacji, tłumaczył poezję niemiecką i angielską. Twórczość takich pisarzy jak Shakespeare, Racine, Molière, Voltaire, Rousseau, Goethe, Pushkin, Mickiewicz została w tym okresie również przetłumaczona na nowo powstały słowacki język literacki. Wybitną postacią przekładu końca XIX wieku był poeta i dramaturg Pavol Országh Hviezdoslav (1849–1921), który tłumaczył z języka angielskiego, węgierskiego, niemieckiego, polskiego i rosyjskiego. Po I wojnie światowej i powstaniu Czechosłowacji nastąpił wzrost aktywności tłumaczeniowej na Słowacji, ale nie osiągnięto jeszcze pełnego uniezależnienia od Czech. Po pierwsze czeskie przekłady światowej klasyki musiały zrekompensować niedobór rodzimych przekładów

---

³⁵ KUFNEROVÁ, Zlata. OSERS, Ewald: *Czech tradition*. s. 380-381.

słowackich, a po drugie, przekłady te, wcześniej zrealizowane niż przekłady słowackie, często okazywały się najważniejszą pomocą roboczą słowackich tłumaczy w przypadku braku rodzimej tradycji przekładu literackiego. Dopiero po II wojnie światowej przekład słowacki uwolnił się od wzorców czeskich, a na pierwszy plan wysunęło się nowe pokolenie wykształconych tłumaczy. Rosnąca od lat 70. niezależność słowackiego przekładu literackiego przejawiała się w tłumaczeniu na język słowacki nie tylko literatury obcej, ale i czeskiej.³⁶

Najwcześniejszym zachowanym dziełem napisanym w języku polskim jest hymn religijny „Bogurodzica”, pochodzący z XI wieku. Większość średniowiecznych hymnów to tłumaczenia z łaciny, dla Bogurodzicy nie znaleziono tekstu źródłowego. Co ciekawe, sam tytuł hymnu jest tłumaczeniem staro-cerkiewno-słowiańskiej „Bogurodzicy”, co z kolei jest tłumaczeniem greckiego „Theotokos”. W pewnym sensie można więc Bogurodzicę uznać za pierwsze zapisane tłumaczenie na język polski. Pierwsze znane tłumaczenie to Psalterz floriański, XIV-wieczny zbiór psalmów przetłumaczonych z łaciny. Chrześcijaństwo dotarło do Polski przez Czechy. Chociaż przyjmowano wiele słowiańskich terminów religijnych, łacina pozostała nie tylko oficjalnym językiem Kościoła katolickiego, lecz także jedynym językiem używanym w szkołach oraz językiem literatury. W XVI wieku łacina była używana zarówno przez Kościół, jak i państwo jako skuteczny środek komunikacji z bardzo zróżnicowaną populacją. Jednak każda grupa etniczna wprowadziła do Polski kolejny język oraz kulturę.³⁷ Rozwój polskiej tradycji humanistycznej rozpoczął się pod koniec XV wieku, a jej prawdziwym źródłem był kosmopolityczny dwór króla Zygmunta I (1467–1548) i jego włoskiej królowej Bony Sforzy (1494–1557). W tym czasie, obok łaciny i włoskiego, ważnym językiem źródłowym w przekładzie stał się język grecki. W okresie renesansu nastąpił rewolucyjny rozwój technik drukarskich. Kilka drukarni zostało założonych w latach 70. XVI wieku, a redaktorzy chcący zadbać o rosnące grono czytelników, dostrzegli szansę na rozszerzenie rynku książki poprzez zachęcanie i wspieranie tłumaczy, których rekrutowali głównie z krakowskiego środowiska akademickiego. Jakość tłumaczeń była często bardzo wysoka, a wielu tłumaczy wykazywało się dużymi umiejętnościami i pomysłowością. Powszechną praktyką tłumaczeniową tamtych czasów stało się przywłaszczenie dzieł oryginalnych, np. łaciński przekład greckiej opowieści osadzonej w polskim kontekście. Za takim podejściem – później znanym jako „metoda spolonizowanej adaptacji”, wprost opowiadał się pierwszy polski teoretyk przekładu Łukasz Górnicki (1527–1603). W swojej wersji Dworzanina polskiego (1566) Górnicki zastąpił dwór księcia włoskiego, na którym

---

³⁶ KUFNEROVÁ, Zlata, OSERS, Ewald: *Slovak tradition*. s. 525-526.

³⁷ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Polish tradition*. s. 501-502.

rozgrywa się pierwotna opowieść, dworem biskupa polskiego, a zamiast włoskich szlachciców i szlachcianek wprowadził postacie lokalne. Powód był prosty – elementy oryginalnej oprawy kulturowej uważał za obce lub trudne do zrozumienia dla polskiego czytelnika. Elżbieta Tabakowska uważa, że renesansowe przekłady Biblii zasługują na osobny rozdział w historii przekładu w Polsce, ponieważ kontrowersje wokół przekładu Biblii zrodziły najwcześniejszą polską formę przekładu, gdyż krytyka skierowana do przedstawicieli konkurencyjnych wyznań stopniowo przekształcała się w traktaty teoretyczne. W XVII wieku tłumaczenie uważano za niemal obowiązek pisarza, na uwagę zasługuje twórczość Piotra Kochanowskiego (1566–1620). Później, wraz z dynamicznym rozwojem literatury polskiej w okresie Oświecenia przekłady na język polski zaczęły być postrzegane przede wszystkim jako źródła inspiracji dla dzieł oryginalnych. Oprócz autorów świata antycznego, którzy cieszyli się dużą popularnością, poczesne miejsce na liście przekładów zajmowali przedstawiciele francuskiego klasycyzmu. Główne zasady ustanowione w okresie renesansu leżały u podstaw poetyki przekładu w XVIII wieku, np. swobodne adaptacje istniały jako osobne teksty, całkowicie niezależnie od oryginałów. „Upiększanie” dzieł oryginalnych uznawano za zasługę, dokonywanie drastycznych zmian w podstawowym gatunku oryginału (jak w tłumaczeniu poezji na prozę) było rzeczą zwyczajną, a przekład pośredni, czyli tłumaczenie na podstawie innych przekładów, normą. Przykładowo wybitny ówczesny polski tłumacz Franciszek Ksawery Dmochowski (1762–1808) przetłumaczył wiersze Edwarda Younga z przekładów francuskich, a pierwsza polska inscenizacja Hamleta została oparta na przekładzie wersji niemieckiej.³⁸ W 1795 roku Polska przestała istnieć jako państwo narodowe (rozbiór dokonany przez Rosję, Austrię i Prusy), a łacina przestała być językiem urzędowym na tym terenie. Mocarstwa zaborcze próbowały narzucić narodowi polskiemu własne języki. W konsekwencji język polski stał się językiem wolności, symbolem tożsamości i integralności narodowej.³⁹ W pierwszej połowie XIX wieku dzieło tłumacza nie cieszyło się wielkim szacunkiem ogółu. W tym kontekście niektórym z najlepszych polskich poetów i pisarzy, którzy pracowali także jako tłumacze, było niezwykle trudno wytłumaczyć, że przekład jest tak samo sztuką jak literatura oryginalna. Jednym z najoryginalniejszych poetów i zarazem najlepszych tłumaczy tamtych czasów był Cyprian Kamil Norwid (1821–1883). Po klęsce powstania styczniowego przeciwko Rosjanom w 1863 roku literatura zaczęła odzwierciedlać ogólne przejście od romantycznej fantazji do pozytywistycznego racjonalizmu. Głównym tematem większości dzieł literackich stała się teraz prośba bezpaństwowego narodu o jego prawo do istnienia. Misja tłumaczy, którzy

---

³⁸ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Polish tradition*. s. 503-505.

³⁹ *Ibidem*, s. 502.

nie musieli już być już samodzielnymi twórcami, była jasna: wzbogacić kanon literacki dostępny polskiemu czytelnikowi. Najwybitniejszym tłumaczem tego czasu był niewątpliwie Tadeusz „Boy” Żeleński (1874–1941). Równie ważne są przekłady rosyjskich poetów romantycznych oraz symbolistów jednego z najwybitniejszych polskich poetów tego okresu, Juliana Tuwima (1894–1953). Znany esej Tuwima „Traduttore – traditore”, wydany w 1950 roku, skarcił niekompetentnych tłumaczy i przedstawił propozycję organizowania regularnych kursów dyplomowych dla tłumaczy. Tuwim zasugerował, że kandydaci powinni zdać szereg egzaminów z języka, stylistyki i kultury; tylko ci, którzy pomyślnie ukończyli kurs, mogliby wtedy publikować swoje prace. W pierwszych dekadach XX wieku język polski stał się językiem źródłowym przekładu. Polscy powieściopisarze tego czasu (m.in. polscy nobliści Henryk Sienkiewicz czy Władysław Reymont) wnieśli znaczący wkład w światowy kanon literacki. Podobnie jak w poprzednich okresach wybór tekstów i języków do tłumaczenia we współczesnej Polsce był uwarunkowany sytuacją polityczną.⁴⁰

Przeгляд ten, chociaż niewyczerpujący, potwierdza wstępne stwierdzenie, iż przekład w różnych formach współtowarzyszy ludzkiej kulturze oraz cywilizacji prawie od zawsze. Jak stwierdza Lorenzo Costantino,⁴¹ badacz w dziedzinie *Translation Studies* z Uniwersytetu w Bolonii oraz Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza”, początki zainteresowania ze strony specjalistów różnych dziedzin procesem przekładu i jego produktem sięgają mniej więcej do połowy XX wieku. W związku z tym rozwinęła się debata teoretyczna dążąca do oparcia problematyki tłumaczenia na wspólnych i precyzyjnych kryteriach metodologicznych.

---

⁴⁰ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Polish tradition*. s. 506-507.

⁴¹ COSTANTINO, Lorenzo: *Teoria przekładu w Polsce*. In: HEJWOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatoryki*. s. 67.

2. *Translation Studies*

Czym są *Translation Studies*? Znalezienie odpowiedzi na to pytanie w czasach współczesnych nie jest raczej niczym trudnym. *Translation Studies* to młoda dyscyplina naukowa. Kłopoty jednak mogą się pojawić przy zadawaniu pytań takich jak: *Co się kryje za tą dyscypliną naukową? Skąd się wzięła? Jaką przeszła ewolucję? W jaki sposób przyjęła się jej nazwa?*

2.1. Pojęcie samo w sobie

Powszechnie przyjmuje się, że oficjalne wprowadzenie pojęcia *Translation Studies* do świata nauki rozpoczęło się w 1972 roku, kiedy to James S. Holmes, amerykański poeta, tłumacz oraz naukowiec mieszkający w Amsterdamie, wygłosił referat *The name and nature of Translation Studies*.⁴²

Jerzy Brzozowski⁴³ referat ten nazywa pierwszym i najważniejszym zestawem wiadomości z zakresu teorii przekładu. Referat został wygłoszony w ramach Sekcji Tłumaczeń na Międzynarodowym Kongresie Lingwistyki Stosowanej (*Translation Section of the Third International Congress of Applied Linguistics*), który odbył się w Kopenhadze 21-26 sierpnia 1972 roku. Po raz pierwszy został wydany w formie 23-stronicowej niskonakładowej broszury w serii „*Amsterdam publications and prepublications in translation series*” w 1975 roku. W tłumaczeniu niderlandzkim pojawił się w 1977 roku. Wersja dostępna szerszej publiczności ukazała się jako artykuł dopiero w pośmiertnie wydanym tomie *Translated!*⁴⁴ w 1988 roku.⁴⁵

Holmes⁴⁶ na wstępie referatu wyjaśnia, że gdy w świecie nauki pojawia się nowy problem lub zestaw problemów, badacze z powiązanych dziedzin, patrzą na niego przez paradygmaty i modele, które okazały się owocne w ich własnych dziedzinach. Te paradygmaty i modele są następnie wprowadzane w odniesieniu do nowego problemu. W niektórych sytuacjach problem ten okazuje się podatny na uściślenie, analizę, wyjaśnienie i przynajmniej częściowe rozwiązanie w ramach jednego z paradygmatów lub modeli danej dyscypliny i w takim przypadku jest on anektowany jako uprawniona gałąź ustalonego kierunku studiów. W innych sytuacjach istniejące paradygmaty lub modele nie dają wystarczających wyników, a badacze stają się świadomi, że do rozwiązania problemu potrzebne są nowe metody.

---

⁴² TABAKOWSKA, Elżbieta: *Translation studies meets linguistics: pre-structuralism, structuralism, post-structuralism*. In: *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 3. Translatologica Pragensia IX. 2015. s. 11.

⁴³ BRZOZOWSKI, Jerzy: *Stanąć po stronie tłumacza: Zarys poetyki opisowej przekładu*. s. 12.

⁴⁴ HOLMES, James S: *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi. 1988. 117 s.

⁴⁵ BRZOZOWSKI, Jerzy: *Stanąć po stronie tłumacza: Zarys poetyki opisowej przekładu*. s. 12.

⁴⁶ HOLMES, James S: *The Name and Nature of Translation Studies*. s. 67.

Rezultatem drugiego typu sytuacji jest napięcie między badaczami badającymi nowy problem a kolegami zajmującymi się dziedzinami, w których do tej pory również prowadzili swoją działalność. Napięcie to może stopniowo prowadzić do powstania nowych kanałów komunikacji oraz rozwoju tego, co zostało nazwane nową utopią dyscyplinarną, czyli poczuciem wspólnego zainteresowania zestawem problemów, podejść oraz celów ze strony nowej grupy badaczy. Według Holmesa, wydaje się jasne, że w odniesieniu do kompleksu problemów skupionych wokół zjawiska tłumaczenia obowiązuje druga sytuacja, chociaż, jak dodaje, bez wątpienia jest kilku uczonych, którzy by się temu sprzeciwili, zwłaszcza wśród językoznawców.

Tłumaczenie cieszyło się wyraźnym i stałym wzrostem zainteresowania ze strony uczonych, przy czym II wojnę światową można uznać za swoisty punkt zwrotny. Ponieważ zainteresowanie utrwaliło się i rozszerzyło, coraz więcej uczonych przeniosło się na ten teren, szczególnie z sąsiednich dziedzin takich jak językoznawstwo, filozofia języka i literaturoznawstwo, ale także z bardziej odległych dyscyplin jako teoria informacji, logika i matematyka, uwzględniając paradygmaty, quasi-paradygmaty, modele i metodologie, które, jak sądzą ich przedstawiciele można wykorzystać do rozwiązania tego nowego problemu.

Wzrost zainteresowania nie przyniósł jednak żadnego konsensusu co do typów modeli, które mają być przetestowane, rodzaju metod czy terminologii, które należy stosować. Co więcej, nie było nawet podobnych poglądów na temat kontury dyscypliny, zestawu jej problemów czy samej nazwy nowej dziedziny. Holmes⁴⁷ uważa, że jedną z przeszkód osiągnięcia konsensusu jest brak odpowiednich kanałów komunikacji. Istniejące kanały służą starszym dyscyplinom, a więc artykuły na temat przekładu są rozproszone w czasopismach z różnych dziedzin naukowych. Oczywiście jest dla niego, że potrzebne są inne kanały komunikacji, wykraczające poza tradycyjne dyscypliny, aby dotrzeć do wszystkich uczonych pracujących w nowej dziedzinie, niezależnie od ich tła naukowego. Za kolejną przeszkodę w rozwoju utopii dyscyplinarnej Holmes uważa pozornie banalną sprawę, mianowicie nazwę dla tej dziedziny badań. Na przestrzeni lat w tekstach zajmujących się tłumaczeniami używano różnych terminów. Język angielski odsyła do "the art" albo "the craft" of translation, ale także do "principles" of translation, the "fundamentals" czy the "philosophy". Podobne terminy powtarzają się w języku francuskim i niemieckim. W niektórych przypadkach wybór terminu odzwierciedla postawę, punkt wyjścia lub pochodzenie autora; w innych wybór ten został określony przez chwilową modę w terminologii naukowej. Podjęto kilka prób stworzenia

---

⁴⁷ HOLMES, James S: *The Name and Nature of Translation Studies*. s. 67.-68.

bardziej „naukowych” terminów.⁴⁸ Na przykład Roger Goffin⁴⁹ zasugerował określenie "translatology" w języku angielskim i "traductologie" w języku francuskim. Powodem nie przyjęcia tych terminów jest pochodzący z języka greckiego przyrostek -ology, który został odrzucony przez purystów, tym bardziej, że drugi element nazwy nie pochodzi nawet z łaciny klasycznej, ale z łaciny późnej (translatio) lub języka francuskiego doby renesansu (traduction). Inne terminy, które zostały zasugerowane, jak "translatistics" lub "translistics", byłyby może łatwiej zrozumiałe, ale na pewno nie bardziej akceptowalne.

Jak pisze Holmes, w późniejszych latach do głosu doszły dwa kolejne, mniej klasycznie skonstruowane pojęcia. Jedno z nich rozpoczęło swoje życie w dłuższej formie "the theory of translating" albo "the theory of translation".⁵⁰ Wiele takich terminów znalazło się później w obrębie nazwy "translation theory". Według Holmesa było to określenie produktywne, przy czym uważał, że w przyszłości może być jeszcze bardziej produktywne, ale tylko wtedy, gdy ograniczy się do właściwego znaczenia.

Drugi termin, o którym pisze Holmes stał się w języku niemieckim oznaczeniem dla całej dyscypliny. Jest to termin "Übersetzungswissenschaft". W języku francuskim popularność zyskało także porównywalne określenie „science de la traduction”, podobnie jak analogiczne terminy w różnych innych językach. Jednym z pierwszych, którzy użyli równoległe brzmiącego terminu w języku angielskim był Eugene Nida, który w 1964 roku postanowił zatytułować swój podręcznik teoretyczny "Towards a Science of Translating". Inni, często nie rodzimi użytkownicy języka angielskiego, byli bardziej odważni, opowiadając się za terminem "science of translation" (albo "translation science") jako właściwym oznaczeniem dla tej rozwijającej się dyscypliny jako całości. W roku 1970, dzięki powracającej sugestii tego terminu nastąpiło coś w rodzaju jego kanonizacji, kiedy Bausch, Klegraf i Wilss podjęli decyzję, aby uczynić go głównym tytułem ich bibliografii analitycznej całej dziedziny.

Istnieje jednak inny termin, który jest aktywny w języku angielskim przy nazywaniu nowych dyscyplin. Jest nim słowo "studies". Niewątpliwie słowo to rodzi kilka nowych komplikacji, między innymi trudność wyprowadzenia formy przymiotnikowej, niemniej jednak określenie "translation studies" wydaje się być według Holmesa⁵¹ najbardziej odpowiednim ze wszystkich dostępnych w języku angielskim i uważa, iż jego przyjęcie jako standardowego terminu dla całej dyscypliny usunęłoby sporo nieporozumień.

---

⁴⁸ HOLMES, James S: *The Name and Nature of Translation Studies*. s. 69.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ odpowiadające mu formy – w języku niemieckim "Theorie des Übersetzens" oraz "theorie de la traduction" w języku francuskim

⁵¹ HOLMES, James S: *The Name and Nature of Translation Studies*. s. 69-70.

2.2. Ewolucja *Translation Studies*

Ewolucja teorii przekładu opisywana jest zwykle z różnych punktów widzenia, badacze jednak podkreślają stopniowe rozszerzanie się zakresu badań, które podzielić można na trzy etapy.

1. Pierwsze prace podejmujące głównie problem przekładalności i ustalenia zasad ekwiwalencji, abstrahujące od sytuacji tekstowej i kontekstu oraz od psychologicznych, socjologicznych i kulturowych implikacji języka składają się na okres „marzenia mechanicznego” o teoriach zrodzonych z wdrożenia dwóch modeli: strukturalistycznego i generatywno-transformacyjnego – mówi się na ogół, bardzo nieprecyzyjnie, o „podejściu lingwistycznym“.
2. Druga faza, w której kładzie się nacisk na analizę tekstów literackich – „podejście literackie“ i na badania opisowe, w której pojawiają się także pierwsze modele wychodzące od teorii tekstowych i pragmatycznych.
3. Trzeci okres, w którym zostaje przewyżczona tendencja do przeciwstawiania podejścia lingwistycznego i literackiego na rzecz traktowania teorii przekładu jako samodzielnej i interdyscyplinarnej dziedziny badań, posługującej się narzędziami i modelami badawczymi zaczerpniętymi nie tylko z lingwistyki i teorii literatury, ale także z antropologii, psychologii, neurologii itd., co pozwala na lepsze objaśnienie różnych aspektów złożonego zjawiska przekładu. Pogłębia się w tym czasie świadomość, że przekład stanowi proces komunikacji interkulturowej; toruje sobie także drogę refleksja filozoficzna nad tłumaczeniem jako sposobem poznania „innego”.⁵²

2.3 Pozycja badań środkowoeuropejskich na mapie *Translation Studies*

Ze względów geopolitycznych w Europie ustanowiono dwie równoległe, mniej lub bardziej odrębne linie tłumaczenia. Jak pisze Zuzana Jettmarová,⁵³ po 1989 roku możemy jedynie stwierdzić, że „świat” w zasadzie obszedł się bez nas. Jednak w latach 70. grupa literaturoznawców skupionych wokół Jamesa S. Holmesa inspirowała się twórczością Levý'ego i Popoviča. Grupa ta również należała do „małych”, ale jednak zachodnich kultur, i warto zauważyć, że zachodnioeuropejska teoria przekładu, zdolna do uchwycenia przekładu literackiego lub przekładu w tym czasie w ogóle, nie istniała, z wyjątkiem powstającej

---

⁵² COSTANTINO, Lorenzo: *Teoria przekładu w Polsce*. s. 67-68.

⁵³ JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překlada. Translation Mosaics*. s. 91.

zachodnioniemieckiej zorientowanej na język teorii skoposu.⁵⁴ *Translation Studies* w Europie Wschodniej zostały rozwinięte właśnie w ramach teorii literaturoznawczych, koncentrując się głównie na poetyce i przekładzie poezji.⁵⁵

Do podobnego wniosku jak Zuzana Jettmarová doszedł także Lorenzo Costantino⁵⁶ stwierdzając, że kiedy używamy wyrażeń takich jak szkoła poznańska czy polska translatologia, pojęcia te są prawie nieznane większości zachodnich badaczy: praca badawcza szkoły poznańskiej odbywała się w większości w oderwaniu od reszty świata zachodniego i do dziś zachodni badacze nie są z nią zaznajomieni. Przyczyny tego są łatwe do zrozumienia: istnienie barier językowych, względy historyczne i polityczne, a według niektórych także pewne uprzedzenia kulturowe, które leżą u podstaw usprawiedliwiania trudności komunikacyjnych ze światem za żelazną kurtyną.

Jaroslav Špírk⁵⁷ stwierdził, iż kurtyna w dziedzinie translatoryki między Wschodem a Zachodem wciąż istnieje, chociaż już nie z powodu ograniczeń politycznych, ale jak na ironię, z powodu barier językowych.

---

⁵⁴ Teoria skoposu została sformułowana przez niemieckiego naukowca Hansa Vermeera pod koniec lat 70. XX wieku. Tłumaczenie jest postrzegane nie jako proces transkodowania, ale jako specyficzna forma ludzkiego działania, która jest zdeterminowana przez jego cel. Słowo skopós, które pochodzi z języka greckiego, jest używane jako termin techniczny określający cel tłumaczenia. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2009. s. 117.

⁵⁵ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Translation studies meets linguistics: pre-structuralism, structuralism, post-structuralism*. s. 11.

⁵⁶ COSTANTINO, Lorenzo: *Structuralism in translation theories in Poland: some remarks on the "Poznań school"*. In. *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 3. Translatologica Pragensia IX. 2015. s. 20.

⁵⁷ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 3.

3. Czechosłowackie *Translation Studies*

3.1 Głębia tradycji

W byłej Czechosłowacji dyscyplina akademicka *Translation Studies*, choć nie określana tak w tym czasie,⁵⁸ zaczęła kształtować się około połowy XX wieku. Nie trzeba dodawać, że tłumacze i inni literaci od wieków wyrażali swoje poglądy na ten temat.

Jednak, jak pisze Jaroslav Špírk,⁵⁹ „stwierdzenia” te nie łączą się oczywiście z teoriami, nie mówiąc już o ustanowieniu dyscypliny akademickiej. Czechosłowackie studia nad przekładem muszą być postrzegane jako wyrastające z i oparte na tradycji czeskiego strukturalizmu funkcjonalnego, a w szczególności Praskiego Koła Lingwistycznego.

Jaroslav Špírk jednak wyjaśnia, że mimo to, iż najgłębsze korzenie nowej dyscypliny są niezaprzeczalne, czechosłowackie *Translation Studies* wyszły daleko poza koncepcje rosyjskiego formalizmu, wczesnego strukturalizmu saussurejskiego i wiedeńskiego neopozytywizmu. Oprócz inspiracji m.in. teorią tekstu, teorią gier językowych i moskiewsko-tartuską szkołą semiotyki pozostawały również w bliskim kontakcie z estetyczno-semiotyczną gałęzią Praskiego Koła Lingwistycznego, przede wszystkim z Janem Mukařovskim.

Zuzana Jettmarová⁶⁰ dodaje, że chociaż w latach 1918–1993 Czesi i Słowacy mieszkali w jednym kraju, w Czechosłowacji, słowacki strukturalizm rozwijał się nieco inaczej, mimo że był również zakorzeniony w czeskim strukturalizmie, rosyjskim formalizmie i scjentyzmie neopozytywistycznej szkoły wiedeńskiej.

To właśnie wpływy Wiednia wyraźnie oddaliły Słowaków od Czechów, którzy opierali się na fenomenologii Husserla. Spowodowało to powstanie dwóch różnych orientacji: podczas gdy Jan Mukařovský rozwijał swoją estetykę semiotyczną, Słowacy zajmowali się poetyką literacką.

Ján Vilikovský⁶¹ w publikacji Antona Popoviča – *Strukturalizm w nauce słowackiej* zilustrował te wpływy na słowacki strukturalizm w następujący sposób:

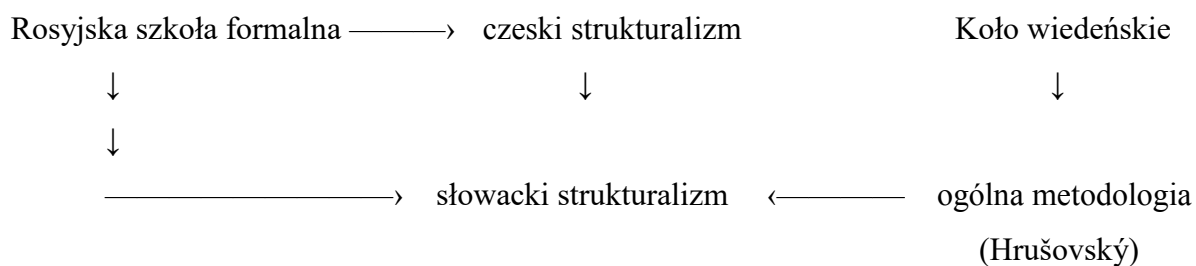
---

⁵⁸ wówczas używano wyrażenia “thinking on translation” (myśleć o przekładzie)

⁵⁹ ŠPIRK, Jaroslav: *Czechoslovak Translation Studies*. s. 77-78.

⁶⁰ JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překlada. Translation Mosaics*. s. 130.

⁶¹ POPOVIČ, Anton: *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931–1949: dejiny, texty, bibliografia*. Martin: Matica slovenská, 1970. s. 173.

Schemat 1: Wpływy na słowacki strukturalizm według Jána Vilikovskiego⁶²

Rola strukturalizmu w słowackich *Translation Studies* została krótko opisana przez Libuřę Vajdovą⁶³ w artykule na temat słowackiej szkoły przekładu pt. *The Slovak school of translation studies*. Vajdová wraca do samego początku, do lat 40., kiedy w 1941 roku została, przetłumaczona na język słowacki przez Mikuláša Bakoša antologia rosyjskiego formalizmu⁶⁴ *Teória literatúry (Teoria literatury)*,⁶⁵ zawierająca artykuły Veselovsky'ego, Shklovsky'ego, Tynianova i innych. Ten fakt uważany jest za początek strukturalizmu w nauce słowackiej. Wydarzyło się to dwie dekady po złotej erze czeskiego strukturalizmu w okresie międzywojennym. Vajdová⁶⁶ dalej wyjaśnia, iż czeski strukturalizm był znany w słowackim środowisku akademickim dzięki licznym czeskim intelektualistom aktywnym na Słowacji po powstaniu Czechosłowacji w 1918 roku. Nawet Jan Mukařovský wykładał na Uniwersytecie Komeňskiego w Bratysławie w latach 1931–1937. Niestety proces ten został przerwany w latach 50. przez ideologiczny ucisk i międzynarodową izolację wywodzącą się z komunistycznych rządów Związku Radzieckiego w krajach Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej. Odrodzenie rozpoczęło się w latach 60. wraz z ideologiczną emancypacją, a przekładoznawstwo natychmiast odzyskało swoje główne pozycje.

W latach 60. rodzące się słowackie *Translation Studies* zaczęły opracowywać własne koncepcje teoretyczne, zbudowane na powrocie do ówczesnego myślenia strukturalistycznego. W tym miejscu Vajdová wymienia teorię estetyki sformułowaną przez Mukařovskiego, Vodičkę i słowackiego strukturalistę Mikuláša Bakoša; komunikacyjny model przekładu, który został skonstruowany przez Romana Jakobsona w latach 20. XX wieku w ramach Praskiego Koła Lingwistycznego, jeszcze przed jego wyjazdem do USA oraz teorię przekładu Jiřiego

⁶² POPOVIČ, Anton: *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931–1949: dejiny, texty, bibliografia*. Martin: Matica slovenská, 1970. s. 173.

⁶³ VAJDOVÁ, Libuřa: *The Slovak school of translation studies (Dionýz Ďurišin and translation functions)*. In: *Acta Universitatis Carolinae Philologica* 3. *Translatologica Pragensia* IX. 2015. s. 127-139.

⁶⁴ Ibidem, s. 128.

⁶⁵ BAKOŠ, Mikuláš: *Teória literatúry: výbor z 'formálnej metódy'*. Trnava: Fr. Urbánek a Spol, 1941.

⁶⁶ VAJDOVÁ, Libuřa: *The Slovak school of translation studies*. s. 128.

Levý'ego opartą na jego społeczno-historycznej koncepcji. Wspólne czesko-słowackie podstawy dla *Translation Studies* zostały po raz pierwszy przedstawione w pracy⁶⁷ Levý'ego *České teorie překladu (Czeskie teorie przekładu)*,⁶⁸ a później w jego przełomowej książce *Umění překladu (Sztuka przekładu)*.⁶⁹

Vajdová⁷⁰ podkreśla, że w tym kontekście coraz większego znaczenia nabiera fakt, że to właśnie Anton Popovič był doktorantem i bardzo bliskim uczniem Levý'ego na Uniwersytecie Masaryka w Brnie.

Podobnie jak w Czechach, również na Słowacji po II wojnie światowej tłumacze literaccy działali w ramach organizacji *Spolok slovenských spisovateľov* (Stowarzyszenie Pisarzy Słowackich). Stowarzyszenie to zostało członkiem *International Federation of Translators – FIT* (Międzynarodowej Federacji Tłumaczy) w 1970 roku. Dzięki mniej drastycznemu procesowi „normalizacji” politycznej na Słowacji, Stowarzyszenie Pisarzy Słowackich nie zostało rozwiązane, a członkostwo słowackich tłumaczy w FIT trwało nieprzerwanie. Dla celów wewnętrznych od lat 70. istniały jednak w ramach Słowackiego Funduszu Literackiego (*Slovenský literárny fond*) komisje tłumaczeniowe, które w przeciwieństwie do równoległej czeskiej organizacji obejmowały zarówno tłumaczy tekstów literackich, jak i nieliterackich.⁷¹ Z komisji SFL można wspomnieć: *Komisiu pre umelecký preklad* (Komisja ds. Tłumaczeń Artystycznych), *Komisiu pre vedecký a odborný preklad* (Komisja ds. Tłumaczeń Naukowych i Specjalistycznych), *Komisiu pre umelecký a odborný preklad do maďarčiny* (Komisja ds. Tłumaczeń Artystycznych i Specjalistycznych na Język Węgierski) či *Komisia pre umelecký a odborný preklad do ukrajinčiny* (Komisja Tłumaczeń Artystycznych i Specjalistycznych na Język Ukraiński).⁷²

Nauczanie przekładu na poziomie uniwersyteckim na Słowacji rozpoczęło się w 1968 roku w Bratysławie⁷³ w Instytucie Tłumaczeń Pisemnych i Ustnych Uniwersytetu 17 listopada. Instytucja ta była unikalna nie tylko w Czechosłowacji, ale także w Europie Środkowej – była to jedyna uczelnia oferująca specjalistyczne kształcenie dla tłumaczy literatury zakończone dyplomem.⁷⁴ Od 1973 roku można było uzyskać dyplom także na uniwersytecie w Nitrze.⁷⁵

---

⁶⁷ VAJDOVÁ, Libuša: *The Slovak school of translation studies*. s. 128.

⁶⁸ LEVÝ, Jiří: *České teorie překladu vývoj překladačských teorií a metod v české literaturě*. SNKLHU - Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. 1957. 948 s.

⁶⁹ LEVÝ, Jiří: *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 288 s.

⁷⁰ VAJDOVÁ, Libuša: *The Slovak school of translation studies*. s. 128.

⁷¹ KUFNEROVÁ, Zlata, OSERS, Ewald: *Slovak tradition*. s. 526.

⁷² SOKOLOVÁ, Eva: *50 rokov činnosti Literárneho fondu. 1954–2004*. AnaPress Bratislava. 2005. s. 11.

⁷³ KUFNEROVÁ, Zlata, OSERS, Ewald: *Slovak tradition*. s. 526.

⁷⁴ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. In: *World Literature Studies 2*, vol. 9, 2017. s. 24.

⁷⁵ KUFNEROVÁ, Zlata, OSERS, Ewald: *Slovak tradition*. s. 526.

Według Márie Valentovej,⁷⁶ słowacka teoria przekładu artystycznego zaczęła powstawać w chwili, kiedy kilku literatów zajmujących się literaturoznawstwem porównawczym, zamiast pytać się, w jaki sposób przekład pośredniczy w kontakcie między dwiema literaturami narodowymi, zaczęli zadawać pytanie, w jaki sposób dochodzi do przejścia tekstu z oryginalnej formy językowej do formy w innym języku. Valentová cytuje Jozefa Hvišča, historyka literatury, tłumacza, według którego decydującą rolę odegrały prace Levý'ego, zwłaszcza jego książka *Umění překlada*.⁷⁷ Słowacka teoria przekładu, choć młoda, została zbudowana na mocnym fundamencie i jej korzenie sięgają głęboko.

3.2 Szkoła w Nitrze

Słowackie *Translation Studies* związane są do dziś z miastem położonym w zachodniej Słowacji, z Nitrą. Nie Bratysława, lecz Nitra stała się słowacką stolicą przekładu. Szkoła przekładu w Nitrze zawdzięcza swoją sławę oraz prestiż głównie Antonowi Popovič'owi, wybitnemu naukowcowi w dziedzinie badań nad przekładem. Znaczący wkład w rozwój słowackich *Translation Studies* wniósł także nauczyciel oraz bliski współpracownik Antona Popovič'a, František Miko.

Razem udało im się założyć szkołę naukową, znaną jako szkoła w Nitrze. Jak pisze Katarína Bednárová,⁷⁸ chodziło o prawdziwą naukową placówkę, składającą się z ogromnego zespołu badaczy. Dodaje jednak, że pomimo faktu, iż Popovič był „sercem” wszystkiego, jego szerokie zainteresowania badawcze pozostałyby jedynie planami bez współpracy zespołowej. Początki szkoły przekładu w Nitrze sięgają do 1966 roku, kiedy powstała *Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV* (Słowackie towarzystwo językowe SAN). Popovič po raz pierwszy przybył do Nitry jeszcze w 1965 roku właśnie jako sekretarz Słowackiego towarzystwa językowego (1964–1967), aby tutaj pomóc w utworzeniu oddziału regionalnego.⁷⁹

Specjalną inicjatywę metodologiczną, która jest w krajowych i zagranicznych encyklopediach naukowych zarejestrowana pod hasłem szkoła w Nitrze – to dziś *Ústav literárnej a umeleckej komunikácie Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre* (Instytut Komunikacji Literackiej i Artystycznej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze), który powstał w 1967 roku pod nazwą *Kabinet literárnej komunikácie* (Gabinet Komunikacji Literackiej).

---

⁷⁶ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 50.

⁷⁷ LEVÝ, Jiří: *Umění překlada*.

⁷⁸ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. s. 24.

⁷⁹ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 53.

Wśród jego założycieli byli Anton Popovič, František Miko, Ján Kopál, Pavol Plutek, Štefan Knotek, a później także Tibor Žilka, Peter Liba i inni. W latach 70. gabinet stał się jedną z nielicznych instytucji naukowych w tzw. bloku wschodnim, które uzyskały międzynarodową renomę. Wyniki badań szkoły w Nitrze spotkały się z pozytywną reakcją między innymi w Niemczech, Kanadzie, USA, Belgii, Holandii, Włoszech, Szwajcarii, Austrii, czy Słowenii.⁸⁰

W związku ze stopniowym przekształcaniem i rozszerzaniem zakresu badawczego szkoły w Nitrze także o inne rodzaje sztuki i wreszcie całą żywą kulturę, została rozszerzona również nazwa instytucji: *Kabinet literárnej komunikácie* (Gabinet Komunikacji Literackiej) został przemianowany na *Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnych metodík* (Gabinet Komunikacji Literackiej i Metod Eksperymentalnych). Nazwa ta była używana w latach 1971 – 1979. Od 1980 roku używano nazwy *Vedeckovýskumné pracovisko literárnej komunikácie a experimentálnych metodík* (Instytut Badań Komunikacji Literackiej i Metod Eksperymentalnych), a w latach 1985–1993 zaś *Ústav jazykovej a literárnej komunikácie* (Instytut Języka i Komunikacji Literackiej). Obecnej nazwy *Ústav literárnej a umeleckej komunikácie* (Instytut Komunikacji Literackiej i Artystycznej) używano od 1993 roku.

Podstawowe badania szkoły w Nitrze w poszczególnych dekadach koncentrowały się na różnych problemach literacko-naukowych oraz na problematyce sztuki. Chodziło przede wszystkim o stworzenie nowej teorii tekstu, stylu, ekspresji, komunikacji literackiej i metakomunikacji. Następnie opracowano ontologię tekstu artystycznego i metodologię jego interpretacji. Dalsze badania koncentrowały się na teorii przekładu, połączeń intertekstualnych oraz intertekstualności. Działalność naukowa szkoły w Nitrze przesunęła się później w obszar estetyki recepcji oraz estetyki pragmatycznej.

Wyniki badań przedstawiano w kluczowym periodyku naukowym, który zaczął ukazywać się w 1968 roku pod tytułem *O interpretácii umeleckého textu* (O interpretacji tekstu artystycznego) - do tej pory opublikowano 27 tomów.⁸¹

Dzięki pionierskiej pracy Antona Popovič'a – jego badaniom oraz publikacjom – szkoła w Nitrze zyskała międzynarodowy rozgłos.⁸² Nawet kilkadziesiąt lat po powstaniu fenomenu

---

⁸⁰ Oficjalna strona internetowa *Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre* (Instytutu Komunikacji Literackiej i Artystycznej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze) – zakładka ÚLUK – História. Dostępne w Internecie: http://www.uluk.ff.ukf.sk/?page_id=10 (dostęp 11.07.2021).

⁸¹ Ibidem.

⁸² KUFNEROVÁ, Zlata, OSERS, Ewald: *Slovak tradition*. s. 526.

tw. szkoły w Nitrze, uniwersytet w mieście pod Zoborem jest nadal jedynym miejscem na Słowacji, w którym można uzyskać prestiżowy tytuł European Master's in Translation (EMT).⁸³

3.2.1. Anton Popovič

Kim był Anton Popovič? Jak przyczynił się do powstania i rozwoju (nie tylko) słowackich *Translation Studies*? Jaka była jego rola w rozwoju środkowoeuropejskiej myśli przekładoznawczej?

Anton Popovič urodził się w 27 lipca 1933 roku w Preszowie, na wschodzie Słowacji. Pochodzenie Popovič'a było częściowo serbsko-chorwackie, częściowo rusińskie. Studia uniwersyteckie rozpoczął na Uniwersytecie Pedagogicznym w Preszowie (1951–1954), a ukończył w 1956 roku na Wydziale Artystycznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie, gdzie studiował język słowacki i rosyjski.⁸⁴ W tym samym roku został zaproszony na studia podyplomowe w Instytucie Słowiańskim Czechosłowackiej Akademii Nauk w Brnie (Morawy). To tutaj Anton Popovič poznał czeskiego badacza Jiříego Levý'ego, który miał zasadniczy wpływ na jego twórczość oraz podejście do przekładu i teorii.⁸⁵ Wpływ na jego twórczość mieli również Dionýz Ďurišin a Mikuláš Bakoš.⁸⁶ W 1960 roku Anton Popovič obronił pracę doktorską *Ruská literatura na Slovensku v rokoch 1863–1875* (Literatura rosyjska na Słowacji w latach 1863–1875). W latach 1964–1973 pracował w Instytucie Literatury Światowej i Języków Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie. W 1968 roku Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie nadał mu tytuł profesora nadzwyczajnego, a od 1973 roku pracował w Instytucie Literaturoznawstwa Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie.⁸⁷

Jak wspomiano wyżej, w 1968 roku powstał Gabinet Komunikacji Literackiej, w ramach którego Popovič wykładał jako wizytujący badacz teorii literatury w latach 1968–1973. Od 1973 roku do 1984 roku pełnił funkcję kierownika Gabinetu Komunikacji Literackiej. Przed nim kierownikiem zakładu był właśnie František Miko.⁸⁸ Popovič od 1975 roku organizował Letnie Szkoły Interpretacji Tekstu Oryginalnego i Tłumaczonego, gdzie wykładano podstawy krytyki tłumaczeniowej.⁸⁹ W latach 1975–1982 był członkiem *International Comparative*

---

⁸³ Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej. Dostępne w Internecie:

https://ec.europa.eu/info/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_pl (dostęp 11.07.2021).

⁸⁴ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovič a jeho prínos k vývoji translatologie*. s. 5.

⁸⁵ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 4.

⁸⁶ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. s. 22.

⁸⁷ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 4.

⁸⁸ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 49.

⁸⁹ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. s. 24.

Literature Association (ICLA) (Międzynarodowego Stowarzyszenia Literatury Porównawczej) i przewodniczącym jej Komisji ds. Tłumaczeń. Na tym stanowisku zorganizował szereg kongresów w Bratysławie. W 1976 roku Popovič został prodziekanem ds. nauki i badań na wydziale pedagogicznym w Nitrze. W latach 1976–1981 był kierownikiem Katedry języka i literatury słowackiej na Wydziale Pedagogicznym w Nitrze. W 1977 roku obronił pracę habilitacyjną *Problémy literárnej metakomunikácie: Teória metatextu* (Problemy metakomunikacji literackiej: Teoria metatekstu) na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze. Wreszcie w 1978 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego.⁹⁰ Profesorem został w wieku 45 lat – a więc najprawdopodobniej był najmłodszym profesorem na Słowacji, a może nawet w całej Czechosłowacji.⁹¹

Anton Popovič był naukowcem o niezwykle szerokim zakresie zainteresowań. Zajmował się głównie trzema obszarami: komparatystyką literacką, teorią przekładu artystycznego oraz teorią komunikacji literackiej i metakomunikacją.⁹² Do jego najślynniejszych i najbardziej znanych dzieł należą: *Preklad a výraz* (Tłumaczenie i ekspresja),⁹³ *Poetika umeleckého prekladu: proces a text* (Poetyka przekładu artystycznego: proces i tekst),⁹⁴ *Teória umeleckého prekladu* (Teoria przekładu artystycznego),⁹⁵ *Dictionary for the Analysis of Literary Translation* (Słownik do analizy przekładu literackiego)⁹⁶ i *Originál/preklad: interpretačná terminológia (Oryginal/tłumaczenie: terminologia interpretacyjna)*,⁹⁷ który jest dziełem wieloosobowego, kierowanego przez Popovič'a zespołu autorów. Mária Valentová⁹⁸ pisze, iż każda z tych publikacji wywołała w czasie swojego wydania pozytywny odzew. Katarína Bednárová⁹⁹ stwierdziła, iż Popovič zajął się już na samym początku swojej kariery naukowej tłumaczeniem, które stało się na zawsze punktem centralny we wszystkich jego dalszych badaniach. Bednárová dodaje, iż w pierwszych badaniach nad przekładem jego celem było zdefiniowanie metod przekładu i wyznaczenie myśli stojącej za wczesnymi teoriami przekładu poprzez analizę ich samych i metod pracy tłumaczy. Jednocześnie Popovič zaczął też systematycznie badać możliwości i metodologię

---

⁹⁰ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 4.

⁹¹ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. s. 23.

⁹² ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovič a jeho přínos k vývoji translatologie*. s. 3.

⁹³ POPOVIČ, Anton: *Preklad a výraz*. Bratislava: VSAV, 1968. 249 s.

⁹⁴ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. Bratislava: Tatran, 1971. 166 s.

⁹⁵ POPOVIČ, Anton: *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran, 1975. 293 s.

⁹⁶ POPOVIČ, Anton: *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Edmonton: The University of Alberta, Department of Comparative Literature, 1976.

⁹⁷ POPOVIČ, Anton: *Originál/preklad: interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983.

⁹⁸ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 49.

⁹⁹ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. s. 25.

historii przekładów literackich. Próby te zostały opublikowane w monografii *Preklad a výraz* (Tłumaczenie i ekspresja),¹⁰⁰ w której Popovič wezwał do stworzenia porównawczej historii przekładu środkowoeuropejskiej przestrzeni kulturowej. Bednárová¹⁰¹ podkreśla, że sam porównywał niektóre aspekty przekładu i jego miejsce w rozwoju literatury czeskiej, słowackiej, węgierskiej i polskiej. Praca ta zawierała szczegółowe streszczenie w języku angielskim. Špírk¹⁰² z kolei pisze, że właśnie to podsumowanie wzbudziło zainteresowanie twórczością Popovič'a poza blokiem wschodnim.

Teorię przekładu artystycznego przetłumaczono na język rosyjski (1980), węgierski (1980), serbsko-chorwacki (1980) i włoski (2006).¹⁰³ *Dictionary for the Analysis of Literary Translation* powstał podczas pobytu Popovič'a na Uniwersytecie Alberta w Edmonton w Kanadzie, gdzie przebywał przez trzy miesiące w 1976 roku. Słownik ten jest jedyną książką Popovič'a dostępną w języku angielskim¹⁰⁴ oraz w ogóle pierwszym słownikiem terminologicznym przekładoznawstwa w języku angielskim.¹⁰⁵

Mniej znane są jego prace: *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931–1949: dejiny, texty, bibliografía* (Strukturalizm w nauce słowackiej 1931–1949: historia, teksty, bibliografia),¹⁰⁶ *Umenie a najmenší* (Sztuka i najmniejszy),¹⁰⁷ *Slovo, význam, dielo: antológia Poľskej literárnej vedy* (Słowo, znaczenie, dzieło: antologia literaturoznawstwa polskiego),¹⁰⁸ *Umelecký preklad v ČSSR: Výskum-bibliografía* (Przekład artystyczny w Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej: Badania-Bibliografia), w którym posłowie napisał František Miko¹⁰⁹ czy już wcześniej wspomniana praca doktorska *Literatura rosyjska na Słowacji w latach 1863–1875* wydana w 1961 roku.¹¹⁰

Anton Popovič zmarł 24 czerwca 1984 roku w wieku 50 lat na raka nerki. Został pochowany w Bratysławie.¹¹¹

---

¹⁰⁰ POPOVIČ, Anton: *Preklad a výraz*. Bratislava: VSAV, 1968. 249 s.

¹⁰¹ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. s. 25.

¹⁰² ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 5.

¹⁰³ BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. s. 25.

¹⁰⁴ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 5.

¹⁰⁵ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovič a jeho přínos k vývoji translologie*. s. 16.

¹⁰⁶ POPOVIČ, Anton: *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931–1949*.

¹⁰⁷ POPOVIČ, Anton: *Umenie a najmenší*. Bratislava: Mladé letá, 1980. 300 s.

¹⁰⁸ POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo: antológia Poľskej literárnej vedy*.

¹⁰⁹ POPOVIČ, Anton: *Umelecký preklad v ČSSR: Výskum-bibliografía*. Martin: Matica Slovenská, 1980. 119 s.

¹¹⁰ POPOVIČ, Anton: *Ruská literatúra na Slovensku v rokoch 1863–1875*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961. 151 s.

¹¹¹ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 4.

3.2.2 Most pomiędzy wschodem i zachodem

Anton Popovič był prawdziwym obywatelem świata. Odwiedził wiele krajów i nawiązał kontakty osobiste oraz zawodowe w różnych częściach świata. Można stwierdzić, że to dzięki niemu słowacka nauka nawiązała kontakt ze światem, mimo tego, że język angielski nie był mocną stroną Popovič'a. Według badań przeprowadzonych przez Špirka,¹¹² Popovič mówił po angielsku na forach międzynarodowych i w trakcie stypendium w Kanadzie, jego koledzy ze Słowacji i zagranicy twierdzili jednak, że czasami miał problem z wyrażeniem myśli. Jednakże niedoskonałe umiejętności językowe nie przeszkodziły mu w budowaniu kariery naukowej także za granicą.

Jak wspomniano wcześniej, Popovič studiował język słowacki oraz rosyjski. Jaroslav Špirk¹¹³ wspomina, że z domu prawdopodobnie wyniósł znajomość języka serbsko-chorwackiego, a skoro jego pierwsza żona była Węgierką, posługiwał się także językiem węgierskim. Z punktu widzenia tej pracy interesuje nas pytanie, czy Popovič znał język polski? Odpowiedzi na to zagadnienie nie udało mi się znaleźć w literaturze przedmiotu. Kwestii tej nie porusza ani Jaroslav Špirk, który w swojej pracy wspominał tylko o znajomości wyżej wymienionych języków. Jeśli jednak przyjrzymy się bliżej twórczości, działalności oraz zainteresowaniom Popovič'a, dojdziemy do wniosku, że język polski rozumiał. Dowód znajomości języka polskiego można znaleźć w antologii literaturoznawstwa polskiego, pt. *Słowo - znaczenie – dzieło*¹¹⁴, którą nie tylko redagował, ale do której przetłumaczył kilka tekstów z języka polskiego na język słowacki.¹¹⁵ Nie można również pominąć faktu, iż Popovič w ramach swoich badań pracował z tekstami naukowymi polskich badaczy m.in. Edwarda Balcerzana w *Poetyce przekładu artystycznego: proces i tekst*.¹¹⁶

Jako wybitny akademik Anton Popovič otrzymał od partii komunistycznej zezwolenie na reprezentowanie czechosłowackiej nauki za granicą, zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. W latach 1973–1983 otrzymywał stypendia naukowe i wykładał m.in. w

---

¹¹² ŠPIRK, Jaroslav. *Anton Popovič a jeho prínos k vývoji translatologie*. s. 18.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo: antológia Poľskej literárnej vedy*. s. 8.

¹¹⁵ Przetłumaczył tekst Kazimierza Wóycickiego *Štylistická jednota básnického diela* (Jedność stylowa utworu poetyckiego); Stanisława Ryszarda Standego *Za marxistickú kritiku* (O krytykę marksistowską); Manfreda Kridla *Základy vedy o literatúre* (Podstawy nauki o literaturze); Franciszka Siedleckiego *Výskumné oblasti verša* (Trzy dziedziny badań nad wierszem); Ignacego Fiki *Sociálny charakter literatúry* (Charakter społeczny literatury). POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo: antológia Poľskej literárnej vedy*. (spis treści, bibliografia wzorów przetłumaczonych tekstów s. 523).

¹¹⁶ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. Bratislava: Tatran, 1971. s. 140.

Warszawie, Saarbrücken, Nicei, Moskwie, Budapeszcie, Belgradzie, Londynie, Warwick, Innsbrucku, Nowym Jorku, Binghamton i Kanadzie.¹¹⁷

Za jeden z punktów zwrotnych w karierze Popovič'a można uznać udział w kongresie Międzynarodowej Federacji Tłumaczy w 1966 roku w Lahti w Finlandii. To właśnie tam Jiří Lévy przedstawił go Jamesowi S. Holmesowi. Pisze o tym Mária Valentová¹¹⁸ w swoim artykule pt. *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*, który został napisany nie tylko w oparciu o powszechnie dostępne prace naukowe Popovič'a, ale także o część jego spuścizny naukowej, która znajduje się w IKLA Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze.

Z artykułu Valentovej dowiadujemy się, że w Lahti delegacja czechosłowackich tłumaczy zaproponowała, aby kolejny zjazd, który miał się odbyć w 1969 roku, miał miejsce w Pradze i poprzedziła go konferencja w Bratysławie.¹¹⁹ Międzynarodową konferencję translatologiczną rzeczywiście zorganizowano 29 i 30 maja 1968 roku w Bratysławie pod nazwą *Preklad ako umenie* (Tłumaczenie jako sztuka). Konferencja, zaplanowana przez Sekcję Tłumaczy Słowackiego Związku Pisarzy, odbyła się pod auspicjami FIT i pod wysokim patronatem Komisarza ds. Kultury i Informacji Słowackiej Rady Narodowej.¹²⁰ Prezesem Sekcji tłumaczy był wówczas Jozef Kot, a wiceprezesem Anton Popovič. Konferencja koncentrowała się na problemach wartości w przekładzie artystycznym, na kwestiach znaczenia i stylu przekładu oraz na przekładzie jako sztuce interpretacji tekstu artystycznego. Popovič na konferencji wygłosił referat *Pojem „výrazový posun“ v analýze prekladu (Termin „zmiana ekspresji“ w analizie tłumaczeń)*, który został oparty na referacie jego kolegi Fratiška Miko, *Teória výrazu a preklad (Teoria ekspresji i przekład)*.¹²¹ Jak podkreśla Valentová, dla obydwóch naukowców była to niepowtarzalna okazja do zaprezentowania międzynarodowej publiczności swojej koncepcji stylistyczno-komunikacyjnej. Większość ze 150 uczestników konferencji pochodziło z Czechosłowacji i krajów socjalistycznych.¹²² Wśród badaczy, którzy przybyli z Zachodu był także James S. Holmes. To właśnie z nim Popovič umówił się na opracowanie zbioru materiałów konferencyjnych, które dokumentowałyby rosnące wówczas zainteresowanie problematyką przekładu artystycznego w Europie Wschodniej. Jedynym współautorem z

---

¹¹⁷ ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. s. 4.

¹¹⁸ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 49.

¹¹⁹ Ibidem, s. 55.

¹²⁰ HOLMES, James S., POPOVIČ, Anton, HAAN de, Frans: *The nature of translation: essays on the theory and practice of literary translation*. The Hague: Mouton, 1970. (notatka wstępna)

¹²¹ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 55-56.

¹²² Referat w tym czasie młodego badacza Edwarda Balcerzana *La traduction, art d'interpréter* został także odczytany na konferencji majowej w Bratysławie) RAJEWSKA, Ewa: *Poetyka przekładu według Edwarda Balcerzana*. In: *Forum Poetyki*, nr 14. 2018. s. 90.

zachodniej części kontynentu był Holmes, który został również redaktorem zebranych materiałów. Mowa jest o tomie *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*,¹²³ który został wydany przez międzynarodowe wydawnictwo Mouton w 1970 roku. Popovič był jednym z dwóch współredaktorów, drugim był F. de Haan, asystent Holmesa na Wydziale Teorii Przekładu na Seminarium Studiów Literatury Ogólnej i Porównawczej na Uniwersytecie w Amsterdamie. Valentová¹²⁴ dodaje, iż z tego powodu wiosną 1969 roku Popovič spędził trzy miesiące w Holandii. Artykuł, który opublikował w czasopiśmie *Romboid* pokazuje, że wrócił do domu z determinacją, by kontynuować współpracę z holenderskimi i belgijskimi literaturoznawcami oraz z ambicją tworzenia nauki na światowym poziomie. Popovič i Holmes postanowili także wydawać międzynarodowy magazyn *Targum*, poświęcony teoretycznym zagadnieniom przekładu artystycznego. Zanim jednak uzyskali wszystkie zezwolenia i zebrali pierwsze artykuły wydawnictwo Mouton, które zgodziło się na wydawanie czasopisma, zaczęło mieć problemy finansowe i wycofało się z umowy.

Valentová podaje, że w pozostałościach po Popovič'u znajduje się piętnaście listów, które Holmes napisał do niego w latach 1967–1972. Pierwszy z nich pochodzi z 31 stycznia 1967 roku i zawiera reakcję Holmesa na śmierć Jiříego Levý'ego, adres redakcji czasopisma *Babel*, w którym Popovič chciał publikować oraz propozycje Holmesa dokonania korekty językowej tekstu Popovič'a, jeśli zostanie napisany w języku angielskim. Ostatni list został napisany przed 1 sierpnia 1972 roku, kiedy to Holmes miał wysłać tekst swojego referatu do organizatorów Międzynarodowej Konferencji Lingwistyki Ogólnej i Stosowanej, która odbyła się w Kopenhadze w dniach 21-26 sierpnia 1972 roku. Holmes napisał do Popovič'a z obietnicą, że udostępni mu kopię referatu, gdy wkrótce spotkają się w Londynie.¹²⁵ Mária Valentová¹²⁶ w artykule opublikowała także niezwykle interesujący fragment listu napisanego przez Holmesa.¹²⁷

„Piszę referat na konferencję w Kopenhadze – The Name and Nature of Translation Studies, którego celem jest zdefiniowanie dziedziny przekładu jako dyscypliny. Jest to dość

---

¹²³ HOLMES, James S., POPOVIČ, Anton, HAAN de, Frans: *The nature of translation: essays on the theory and practice of literary translation*. The Hague: Mouton, 1970. 232 s.

¹²⁴ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 56.

¹²⁵ Valentová dodaje, iż nie udało się odkryć, kiedy i dlaczego Popovič miał być w Londynie. VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola* s. 56.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Fragment korespondencji został w artykule Valentovej opublikowany w języku słowackim.

elementarne, ale mam nadzieję, że wyjaśni pewne zamieszanie terminologiczne; myślę, że ten tekst mógłby posłużyć jako podstawa do dyskusji.“

Jak wspomniano w rozdziale pierwszym, powszechnie przyjmuje się, że oficjalne wprowadzenie pojęcia *Translation Studies* do świata nauki miało miejsce w 1972 roku, kiedy James S. Holmes wygłosił referat *The name and nature of Translation Studies*.¹²⁸ Wygłoszenie referatu zostało poprzedzone publikacją tomu pokonferencyjnego pt. *The nature of translation; essays on the theory and practice of literary translations*, który został wydany przez wydawnictwo Mouton w 1970 roku pod redakcją Jamesa S. Holmesa, Anton Popovič'a i Fransa de Haana. W tym miejscu można więc śmiało stwierdzić, że Anton Popovič był nie tylko świadkiem narodzin dyscypliny *Translation Studies*, lecz i jej częścią. Pojawienie się tomu miało istotne znaczenie nie tylko dla Popovič'a, ale można powiedzieć dla całego regionu, skoro naukowcy tacy jak Edward Balcerzan, Viliam Turčány, Viktor Kochol, Ján Ferenčík mieli także okazję zaprezentować swoją pracę międzynarodowej publiczności.¹²⁹

Postać Antona Popovič'a można więc uznać za pewnego rodzaju most łączący wschód ze zachodem, który został zbudowany w oparciu o bogatą sieć kontaktów oraz inicjatywy prowadzone w dziedzinie rodzącej się dyscypliny *Translation Studies*.

3.2.3 František Miko

František Miko, tak jak Anton Popovič, pochodził ze wschodniej Słowacji, z regionu preszowskiego. Urodził się 13 kwietnia 1920 roku w miejscowości Lipany. W latach 1939–1943 studiował filozofię oraz język słowacki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie. Tytuł doktora otrzymał w 1947 roku a tytuł profesora zwyczajnego w 1981 roku. W latach 1951–1952 pracował w filii Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Komeńskiego w Koszycach, a w latach 1952–1955 w Wyższej Szkole Pedagogicznej i Uniwersytecie Pedagogicznym w Preszowie na stanowisku adiunkta. W latach 1956–1969 był pracownikiem Instytutu Lingwistyki Ľudovíta Štúra SAN w Koszycach. Od 1969 do 1970 roku pracował w Instytucie Tłumaczeń Pisemnych i Ustnych filii Uniwersytetu 17 listopada w Bratysławie, był także prorektorem i kierownikiem Katedry Języka Słowackiego. W latach 1970–1973 był pracownikiem Instytutu Literatury i Języków Światowych SAN, a w latach 1973–1989 Instytutu Studiów Literackich SAN, w 1975 r został

---

¹²⁸ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Translation studies meets linguistics: pre-structuralism, structuralism, post-structuralism*. s. 11.

¹²⁹ HOLMES, James S., POPOVIČ, Anton, HAAN de, Frans: *The nature of translation: essays on the theory and practice of literary translation*. (notatka wstępna oraz spis treści)

kierownikiem Katedry Teorii Literatury. Od 1989 roku był na emeryturze. František Miko początkowo zajmował się głównie gramatyką, stylistyką i teorią nauczania języka słowackiego, później także badaniami z zakresu teorii tekstu, twórczości literackiej, komunikacji literackiej oraz przekładu.¹³⁰ Zmarł 13 listopada 2010 roku w Bratysławie.¹³¹

Z licznych prac Miko można wymienić: *Estetika výrazu: teória výrazu a štýl* (Estetyka wyrazu: teoria wyrazu i stylu),¹³² *Text a štýl: K problematike literárnej komunikácie* (Tekst i styl: Kwestia komunikacji literackiej),¹³³ *Štýlové konfrontácie: Kapitoly z porovnávacej štylistiky* (Konfrontacje stylistyczne: Rozdziały ze stylistyki porównawczej).¹³⁴ *Hodnoty a literárny proces (Wartości i proces literacki)*¹³⁵ albo *Poézia, človek, technika* (Poezja, człowiek, technologia).¹³⁶ W języku angielskim dostępne są jego prace: *The generative Structure of the Slovak Sentence: Adverbials*,¹³⁷ *The Programme of the Text*¹³⁸ oraz *Style Literature Communication*.¹³⁹

Miko jest także autorem licznych opracowań i artykułów w czasopismach takich jak *Slovenské reč*, *Jazykovedný časopis*, *Slovenské pohľady*, *Slovenská literatúra*, *Estetika*, *Romboid*.¹⁴⁰

František Miko rozwinął swoją ogólną teorię stylu, która została przejęta przez Antona Popovič'a pod koniec lat 60. i ta wkrótce stała się fundamentalną podstawą badań prowadzonych w Nitrze.¹⁴¹ Mária Valentová¹⁴² oznaczyła Miko i Popovič'a za wyjątkową w słowackim literaturoznawstwie parę badawczą, która współpracowała nad teorią tekstu w aspekcie jego komunikacji oraz nad teorią przekładu artystycznego. Wspólnym dziełem Miko

---

¹³⁰ BEHÝLOVÁ, Júlia: *František Miko*. In. *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2006–2010)*. Bratislava: Slovenská akadémia vied. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. 2014. s. 296

¹³¹ Oficjalna strona internetowa: Literárne informačné centrum. Zakładka – František Miko. Dostępne w Internecie:

<https://www.litcentrum.sk/autor/frantisek-miko> (dostęp 13.07.2021).

¹³² MIKO, František: *Estetika výrazu: teória výrazu a štýl*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo : Pedagogická fakulta v Nitre, Kabinet literárnej komunikácie, 1969. 292 s.

¹³³ MIKO, František: *Text a štýl: K problematike literárnej komunikácie*. Bratislava: Smena, 1970. 167 s.

¹³⁴ MIKO, František: *Štýlové konfrontácie: Kapitoly z porovnávacej štylistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1976. 347 s.

¹³⁵ MIKO, František: *Hodnoty a literárny proces*. Bratislava: Tatran, 1982. 372 s.

¹³⁶ MIKO, František: *Poézia, človek, technika*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1979. 332 s.

¹³⁷ MIKO, František: *The generative Structure of the Slovak Sentence: Adverbials*.

The Hauge-Paris: Mouton, 1972. 150 s.

¹³⁸ MIKO, František: *The Programme of the Text*. Nitra: Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre, 1978. 100 s.

¹³⁹ MIKO, František: *Style Literature Communication*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 183 s. Transl. by Jessy Kocmanová

¹⁴⁰ Oficjalna strona internetowa: Literárne informačné centrum. Zakładka – František Miko. Dostępne w Internecie: <https://www.litcentrum.sk/autor/frantisek-miko> (dostęp 13.07.2021).

¹⁴¹ JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překlada. Translation Mosaics*. s. 130.

¹⁴² VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translátologická škola* s. 49.

i Popovič'a jest publikacja *Tvorba a recepcia: Estetická komunikácia a metakomunikácia*.¹⁴³ Valentová¹⁴⁴ dodaje, iż teoria tekstu i stylu była domeną Miko, zaś teoria tekstu przekładu w stosunku do tekstu oryginalnego domeną Popovič'a.

---

¹⁴³ MIKO, František. POPOVIČ, Anton: *Tvorba a recepcia: Estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava: Tatran, 1978. 385 s.

¹⁴⁴ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 49.

4. *Translation Studies* w Polsce

4.1 Przekład polski na przestrzeni czasu

Choć dyscyplina *Translation Studies* cieszy się obecnie statusem odrębnej dyscypliny, jak pisze Elżbieta Tabakowska,¹⁴⁵ nie zapomniano, komu zawdzięcza swoją autonomię, a mianowicie dwom dyscyplinom o znacznie dłuższej tradycji: językoznawstwu i literaturze. Według Tabakowskiej, polską tradycję językową można postrzegać jako potrójną spiralę: z przedstrukturalistycznymi spostrzeżeniami powracającymi w nowszym paradygmacie poststrukturalistycznym (kognitywistycznym), i „właściwym strukturalizmem” zajmującym środkową pozycję. Do grona „prestrukturalistycznych prekognitywistów” Tabakowska¹⁴⁶ zalicza m. in. Zenona Klemensiewicza (1891–1969) i Olgierda Wojtasiewicza (1916–1995), których można oznaczyć za pionierów w dziedzinie badań nad przekładem.

Do tej pory jedyna antologia polskiej myśli przekładoznawczej autorstwa Piotra de Bończy Bukowskiego oraz Magdy Heydel¹⁴⁷ rozpoczyna się od analizy myśli Jerzego Ziomek, który we wstępie do swojego opracowania *Staff i Kochanowski: Próba zastosowań teorii informacji w badaniach nad przekładem*¹⁴⁸ skarżył się na brak rodzimych nawiązań do rozwijanej za granicą „ogólnej teorii przekładu”. Pracę wykonaną w Polsce uważał Ziomek za raczej skromną. I rzeczywiście, w porównaniu z badaniami prowadzonymi w Rosji, Francji, Czechach, na Słowacji, w Niemczech czy Stanach Zjednoczonych, polskie badania nad przekładem w połowie lat 60. mogły nie wydawać się szczególnie imponujące.¹⁴⁹ De Bończa oraz Heydel dodają, że wydaje się jednak, iż Ziomek nie dostrzegł oryginalnego wkładu w myśl o przekładzie w twórczości właśnie takich osobowości jak Bronisław Malinowski, Roman Ingarden, Stefan Szuman, Seweryn Pollak, Zenon Klemensiewicz czy Olgierd Wojtasiewicz. Wczesna faza polskich badań nad przekładem, sprzed okresu ich dynamicznego rozwoju w drugiej połowie lat 60. umożliwiła jednak powstanie prac, które de Bończa oraz Heydel oznaczają za do dziś inspirujące i odkrywcz.

Prace nad przekładem prowadzone przez polskich uczonych w latach 30.–50. XX wieku nie były częścią odrębnej dyscypliny. Badacze postrzegali przekład jako interesujący i aktualny problem w ramach antropologii, filozofii, językoznawstwa ogólnego i innych dziedzin

---

¹⁴⁵ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Translation studies meets linguistics: pre-structuralism, structuralism, post-structuralism*. s. 7.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 8–10.

¹⁴⁷ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 7.

¹⁴⁸ ZIOMEK, Jerzy: *Staff i Kochanowski: próba zastosowania teorii informacji w badaniach nad przekładem*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1965. 61 s.

¹⁴⁹ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 7.

humanistycznych. Nie nadając przekładowi i przekładoznawstwu szczególnego statusu, ten model badań promował szerokie spojrzenie na to, czym jest przekład, do jakiego obszaru wiedzy należy jego badanie i jakim językiem metodologicznym go opisywać. Wydaje się, że w pracach antropologa Bronisława Malinowskiego, językoznawcy Zenona Klemensiewicza czy filozofa Romana Ingardena nie ma gotowej definicji czym jest przekład, czym się zajmuje i czym ma się zajmować. Każdy z tych uczonych zastanawiał się nad przekładem z punktu widzenia własnej dyscypliny, próbując odpowiedzieć na pytania, które uważali za ważne z szerszej perspektywy.¹⁵⁰

W procesie kształtowania się polskiej refleksji przekładoznawczej nie można pominąć Studium Przekładowego Pen Clubu. Jak dowiadujemy się z antologii polskiej myśli przekładoznawczej, działalność studium została zainaugurowana odczytem Jana Parandowskiego w 1950 roku a zwieńczona w 1955 roku tomem *O sztuce tłumaczenia*¹⁵¹ pod redakcją Michała Rusinka. Publikacja zawierała teksty oraz szkice wybitnych pisarzy, uczonych i krytyków literackich. Za najbardziej wartościowe naukowo autorzy antologii, de Bończa i Heydel,¹⁵² uważają dwa opublikowane w tym zbiorze teksty: obszerny artykuł Ingardena *O tłumaczeniach*¹⁵³ oraz analizę Zenona Klemensiewicza *Przekład jako zagadnienie językoznawstwa*.¹⁵⁴

W 1963 roku powstało Wyższe Studium Języków Obcych Uniwersytetu Warszawskiego i jego kierownikiem został prof. Olgierd Wojtasiewicz, wybitny językoznawca, matematyk, orientalista, anglista, tłumacz oraz teoretyk tłumaczenia. Program WSJO nie tylko wzbogacił programy studiów filologicznych w kraju, lecz także wywarł wpływ na studia tłumaczeniowe. W 1957 roku Wojtasiewicz wydał *Wstęp do teorii tłumaczenia*¹⁵⁵ – pierwsze metodyczne opracowanie teorii tłumaczenia w Polsce z punktu widzenia językoznawstwa, pragmatyki i kultury,¹⁵⁶ które można uważać za aktualne do dziś. Przedtem o tłumaczeniu mówili przeważnie literaci i odbywało się to w sposób mało zorganizowany. Pod koniec lat 60.

---

¹⁵⁰ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda: *Polish studies in translation: re-mapping an interdisciplinary field*. In: Acta Universitatis Carolinae Philologica 3. Translatologica Pragensia IX. 2015. s. 41.

¹⁵¹ RUSINEK, Michał (red.), *O Sztuce Tłumaczenia*. Wrocław: Ossolineum, 1955, 559 s.

¹⁵² BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 11.

¹⁵³ INGARDEN, Roman: *O tłumaczeniach*. In: RUSINEK, Michał (red.), *O Sztuce Tłumaczenia*, Wrocław: Ossolineum, 1955, 127–190 s.

¹⁵⁴ KLEMENSIEWICZ, Zenon: *Przekład jako zagadnienie językoznawstwa*. In: RUSINEK, Michał (red.), *O Sztuce Tłumaczenia*, Wrocław: Ossolineum, 1955, 85–99 s.

¹⁵⁵ WOJTASIEWICZ, Olgierd: *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wrocław: Ossolineum, 1957, 135 s.

¹⁵⁶ KOPCZYŃSKI, Andrzej: *Wyższe Studium Języków obcych Uniwersytetu Warszawskiego – pierwsza szkoła tłumaczy w Polsce (1963–1972)*. In: HEJWOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatoryki*. s. 53-54.

rozpada się WSJO, którego plan studiów praktycznych w dużym zakresie kontynuował nowo powstały Instytut Lingwistyki Stosowanej UW.¹⁵⁷

Później, o istotnych zagadnieniach przekładu specjalistycznego dyskutowało właśnie wielu lingwistów stosowanych (Barbara Kielar, Andrzej Kopczyński, Maria Piotrowska, Alicja Pisarska, Teresa Tomaszewicz czy Małgorzata Tryuk). W polskiej tradycji jednak dominowała „literacka odmiana strukturalizmu,” która według Tabakowskiej¹⁵⁸ obejmuje dzieła teoretyczne Edwarda Balcerzana i Stanisława Barańczaka.

Strukturalizm w Polsce był wiodącym modelem teoretycznym w badaniach literackich przez bardzo długi okres, od lat 30. do końca lat 70.¹⁵⁹ Dla literaturoznawstwa przełomowe znaczenie miał cykl seminariów, które w listopadzie 1958 roku w Krynicy prowadził Roman Jakobson, należący do grona badaczy Praskiego Koła Lingwistycznego. Uczony był potem często w Polsce z wykładami i seminariami, przybliżając polskim badaczom istotę strukturalnego myślenia o języku, literaturze i kulturze. Do 1968 roku życie naukowe polskich strukturalistów-literaturoznawców rozwijało się bardzo dynamicznie: organizowano konferencje i kolokwia, ukazywały się liczne publikacje. W latach 60. strukturalizm stał się również główną siłą napędową polskiej nauki o przekładzie.¹⁶⁰ Lorenzo Costantino¹⁶¹ wyjaśnia, iż sukces tj. monopol wzorca strukturalistycznego w badaniach nad tłumaczeniem literackim wynikał z dominującej roli, którą wzorce strukturalistyczne odgrywały na polu studiów teoretycznoliterackich. Według Lorenza¹⁶² polska szkoła strukturalistyczna stworzyła ważny nurt badań w zakresie teorii komunikacji literackiej, zwłaszcza jeśli chodzi o rozwijanie wymiaru diachronicznego, badania łączące komunikację literacką z poetyką historyczną, a także wymiarem społecznym, a przede wszystkim receptywnym. Podkreśla jednak, że w pracach odwołujących się do polskiego strukturalizmu zwykle nie wspomina się, iż jedną z dziedzin, w które strukturalizm ten wniósł znaczący wkład, jest teoria przekładu, a to zwłaszcza dzięki pracy badawczej grupy naukowców Instytutu Filologii Polskiej z Uniwersytetu w Poznaniu: Jerzego Ziomka, Edwarda Balcerzana i ich uczniów Stanisława Barańczaka, Anny

---

¹⁵⁷ KOPCZYŃSKI, Andrzej: *Wyższe Studium Języków obcych Uniwersytetu Warszawskiego – pierwsza szkoła tłumaczy w Polsce (1963–1972)*. In: HEJWOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatoryki*. s. 55.

¹⁵⁸ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Translation studies meets linguistics: pre-structuralism, structuralism, post-structuralism*. s. 12.

¹⁵⁹ COSTANTINO, Lorenzo: *Structuralism in translation theories in Poland: some remarks on the “Poznań school”*. s. 19.

¹⁶⁰ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 13.

¹⁶¹ COSTANTINO, Lorenzo: *Teoria przekładu w Polsce*. In: HEJWOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatoryki*. s. 70.

¹⁶² COSTANTINO, Lorenzo: *Structuralism in translation theories in Poland: some remarks on the “Poznań school”*. s. 19.

Legeżyńskiej i Ewy Kraskowskiej.¹⁶³ Szkole poznańskiej poświęcony jest następny podrozdział.

Jak podano wcześniej, ewolucja teorii przekładu opisywana jest zwykle z różnych punktów widzenia, przy czym stopniowe rozszerzanie zakresu badań można z grubsza podzielić na trzy etapy. Polska debata traduktologiczna rozwijała się podobnym torem. Także w Polsce można wyróżnić pierwszy etap „językoznawczy” (Zenon Klemensiewicz, Olgierd Wojtasiewicz), etap „literacki” (zapoczątkowany przez Edwarda Balcerzana), oraz trzecią fazę integracji różnych pól badań (zapoczątkowana przez Franciszka Gruczę), w tym też badań filozoficznych oraz traktujących tłumaczenie jako proces komunikacji interkulturowej.¹⁶⁴

Tłumaczenie jako działalność zawodowa została w Polsce zinstytucjonalizowana wraz z założeniem Komisji Tłumaczy w ramach Związku Literatów Polskich w 1976 roku. W 1981 roku powstała nowa organizacja: Stowarzyszenie Tłumaczy Polskich. Obie organizacje były stowarzyszone z FIT. W 1981 roku odbył się w Warszawie także X Światowy Kongres FIT.¹⁶⁵

Jak pisze Krzysztof Hejnowski,¹⁶⁶ pozycja translatorki w Polsce nie jest jednak, nawet dziś po więcej niż pięćdziesięciu latach, ugruntowana – ani w sensie prestiżu, ani instytucjonalnie – a polska nazwa tej dyscypliny ma co najmniej cztery różne formy. Wyjaśnia, że oprócz wprowadzonej w latach 70. przez profesora Franciszka Gruczę „translatorki” w różnych regionach i środowiskach używa się również nazw: przekładoznawstwo, translatologia i traduktologia. Dodaje, iż używano również powszechnie przyjętej, zaproponowanej przez Jamesa Holmesa nazwy *translation studies*, choć ostatnio podjęto próbę jej zawłaszczenia na określenie jednej szkoły translatorycznej, tzw. *descriptive translation studies*. Studia tłumaczeniowe prowadzone są pod szyldem filologii lub kulturoznawstwa, a translatorka bywa traktowana podejrzliwie lub protekcjonalnie, jako dyscyplina mało naukowa, jako zbiór anegdot i zdroworozsądkowych reguł.

Hejnowski także podkreśla, że rzadko pamięta się o tym, że translatorka zajmuje się jedną z najbardziej skomplikowanych form działalności intelektualnej człowieka, działalności, której w dużej mierze zawdzięczamy naszą kulturę i cywilizację.

---

¹⁶³ COSTANTINO, Lorenzo: *Structuralism in translation theories in Poland: some remarks on the "Poznań school"*. s. 19.

¹⁶⁴ COSTANTINO, Lorenzo: *Teoria przekładu w Polsce*. In: HEJNOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatorki*. s. 68.

¹⁶⁵ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Polish tradition*. s. 509.

¹⁶⁶ HEJNOWSKI, Krzysztof: *Wstęp do teorii tłumaczenia po pięćdziesięciu latach*. In: HEJNOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatorki*. s. 11.

4.2 Szkoła poznańska: w ujęciu strukturalnym

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, podobnie jak Uniwersytet w Nitrze, jest do dzisiaj ważnym ośrodkiem translatoologicznym o bogatej tradycji. Obecny Zakład Literatury XX Wieku, Teorii Literatury i Sztuki Przekładu jest kontynuacją Zakładu Teorii Literatury IFP, którym do 1990 roku kierował prof. Jerzy Ziomek, a w latach 1993–2007 jego uczeń, prof. Edward Balcerzan. Obecnie funkcję kierownika Zakładu pełni prof. Ewa Kraskowska. Nazwa ośrodka odzwierciedla szerokie spektrum zainteresowań badawczych zespołu: od historii literatury dwudziestowiecznej (i późniejszej), przez teorię literatury i metodologię badań literackich, po zagadnienia translatoologiczne.¹⁶⁷

Katedrą kierował od lat 60. Jerzy Ziomek,¹⁶⁸ który przeniósł się na Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu w 1953 roku Ziomek urodzony w 1924 roku w Dąbrowie Górniczej, uzyskał doktorat w 1951 roku na Uniwersytecie Wrocławskim jako uczeń prof. Tadeusza Mikulskiego. Na Uniwersytecie Wrocławskim również rozpoczął swoją karierę akademicką, od jej samego początku był również związany z Instytutem Badań Literackich PAN.¹⁶⁹

Ziomek w swoich pracach łączył metody inspirowane lingwistyką strukturalną z kompetencjami historyka i teoretyka literatury. Właśnie w Poznaniu zgromadziła się wokół niego grupa badaczy zainteresowanych przekładem artystycznym jako zjawiskiem semiotycznym, literackim i kulturowym.¹⁷⁰ Z antologii polskiej myśli przekładoznawczej dowiadujemy się, że Ziomek jest autorem pionierskiej na gruncie polskim próby posłużenia się metodologią lingwistyczną do analizy materiału historycznoliterackiego. Próba ta została opublikowana w 1965 roku pod już wspomnianym tytułem *Staff i Kochanowski. Próba zastosowania teorii informacji w badaniach nad przekładem*.¹⁷¹ Piotr de Bończa Bukowski oraz Magda Heydel wyjaśniają, że właśnie w tej pracy Ziomek zostały wprowadzone pojęcia pola znaczeniowego i dominanty, które później były używane i na nowo definiowane w pracach jego uczniów.¹⁷² Lorenzo Costantino¹⁷³ z kolei pisze, że chociaż *Staff i Kochanowski* to lingwistyczna koncepcja przekładu, jest ona również zapowiedzą zwrotu literackiego w badaniach szkoły poznańskiej.

---

¹⁶⁷ Oficjalna strona internetowa Zakład Literatury XX Wieku, Teorii Literatury i Sztuki Przekładu UAM – zakładka O nas. Dostępne w Internecie: <https://teolit.amu.edu.pl/o-zakladzie/o-nas> (dostęp 26.07.2021).

¹⁶⁸ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 14.

¹⁶⁹ Strona internetowa Księgarnia internetowa PWN – zakładka Jerzy Ziomek. Dostępne w Internecie: <https://ksiegarnia.pwn.pl/autor/Jerzy-Ziomek,a,74645675> (dostęp 26.07.2021).

¹⁷⁰ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 14.

¹⁷¹ ZIOMEK, Jerzy: *Staff i Kochanowski: próba zastosowania teorii informacji w badaniach nad przekładem*.

¹⁷² BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 14.

¹⁷³ COSTANTINO, Lorenzo: *Teoria przekładu w Polsce*. In: HEJWOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatoryki*. s. 69.

Do pracy Ziomka nawiązuje jego uczeń, Edward Balcerzan – oznaczony przez de Bończa Bukowskiego i Heydel¹⁷⁴ za głównego eksponenta strukturalistycznych badań nad tłumaczeniem literatury i metodologią badań translologicznych.

Balcerzan urodził się w 1937 roku w Wólczańsku niedaleko Charkowa, na Ukrainie. W 1961 roku ukończył filologię polską na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza – tematem jego pracy magisterskiej były powieści Stanisława Ignacego Witkiewicza "Pożegnanie jesieni" i "Nienasyceń". Doktorem nauk humanistycznych został w 1968 roku, kiedy to obronił pracę doktorską pt. *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasińskiego. Z zagadnień teorii przekładu*¹⁷⁵. Habilitację uzyskał w 1972 roku a w 1985 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym. Tytuł profesora zwyczajnego uzyskał w 1990 roku.¹⁷⁶ Balcerzan był nie tylko literaturoznawcą i tłumaczem, ale też prozaikiem, poetą, eseistą. Podsumowując jego zainteresowania badawcze, wymienić można poezję polską XX wieku, modele literackości, analizę doktryn badawczych oraz perspektywę semiotyki kultury. Jest autorem prac z zakresu historii, krytyki i poetyki przekładu artystycznego.¹⁷⁷

Balcerzan określał tłumaczenie jako rekonstrukcję „struktury” oryginału nie tylko poprzez znaki innego języka, lecz także w obrębie innego systemu literackiego, wyjaśnia Lorenzo.¹⁷⁸ Dodaje także, że przekład jako szczególna odmiana tekstu interesuje nie tylko Balcerzana, ale i innych badaczy używających modelu strukturalistycznego, do których zalicza najbardziej znanych przedstawicieli szkoły poznańskiej: Jerzego Ziomka, Annę Legeżyńską i Annę Kraskowską. Oprócz nich wymienia także Jerzego Święcha.

Na przykładzie wczesnego, pochodzącego z 1966 roku tekstu Balcerzana zatytułowanego *Teoria i krytyka przekładu w Związku Radzieckim*,¹⁷⁹ autorzy antologii, de Bończa i Heydel,¹⁸⁰ pokazują jak Balcerzan, opierając się na pracach moskiewskich strukturalistów doszedł do wniosku, że istnieje konieczność stworzenia ścisłego dyskursu dla dziedziny dotychczas opisywanej w kategoriach impresjonistycznych – dwa nurty w badaniach nad przekładem – literacki i lingwistyczny, różni właśnie stosunek do teorii. Zadaniem dla

---

¹⁷⁴ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 14.

¹⁷⁵ BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasińskiego; z zagadnień teorii przekładu*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968. 333 s.

¹⁷⁶ Strona internetowa [culture.pl](https://culture.pl/pl/artykul/edward-balcerzan-z-nagroda-im-kazimierza-wyki) – Artykuł Edward Balcerzan z Nagrodą im. Kazimierza Wyki. Dostępne w Internecie: <https://culture.pl/pl/artykul/edward-balcerzan-z-nagroda-im-kazimierza-wyki> (dostęp 26.07.2021).

¹⁷⁷ BALCERZAN, Edward: *Zwoływanie wyobraźni*. In: WYDRA, Wiesław, JAWORSKI, Marcin, ŚNIEDZIEWSKI, Piotr (red.): *Wyobraźnia w przekładzie*. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2014. s. 25.

¹⁷⁸ COSTANTINO, Lorenzo: *Teoria przekładu w Polsce*. In: HEJWOWSKI, Krzysztof (red.), *50 lat polskiej translatoryki*. s. 70.

¹⁷⁹ BALCERZAN, Edward: *Teoria i krytyka przekładu w Związku Radzieckim*. In: *Pamiętnik Literacki*. 1966, t. 57, s. 223–243.

¹⁸⁰ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 14.

przekładoznawcy jest stworzenie języka na potrzeby teoretycznego opisu przekładu artystycznego.¹⁸¹ De Bończa oraz Heydel zwracają uwagę, że dla Balcerzana dzieło literackie to uporządkowana struktura, a wartościowe tłumaczenie polega na rekonstrukcji relacji między elementami dzieła oraz miejsca każdego z nich na tle całości. To, jak wyjaśniają dalej, wiąże się z pewnymi konsekwencjami dla teorii przekładu, a mianowicie przekonaniem o celowości i intencjonalności uporządkowania tekstu artystycznego przez autora, wyznaczającym w pracach szkoły poznańskiej poziom analizy, którym jest całość tekstu jako struktura oraz kryterium oceny relacji między oryginałem a przekładem. W tym kontekście wymieniona jest praca doktorska Balcerzana *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasińskiego. Z zagadnień teorii przekładu*,¹⁸² w której autor postuluje istnienie paraleli między pracą tłumacza i pracą krytyka. Obie, jak tłumaczy de Bończa i Heydel,¹⁸³ opierają się na procedurze interpretacyjnej pojmowanej jako docieranie do znaczeń poprzez demontaż oraz ponowny montaż elementów, co prowadzi do wytworzenia nowej wartości znaczeniowej. Analiza dokonanych przez tłumacza wyborów spośród tych, jakie otwiera tekst oryginału i jakie oferuje język przekładu, pozwala ściśle ująć i zinterpretować różnice między tekstem wyjściowym i docelowym oraz zdefiniować wartość odstępstw. Analiza procedur demontażu i montażu w tłumaczeniu stanie się przedmiotem referatu Balcerzana *Poetyka przekładu artystycznego z 1968 roku*,¹⁸⁴ której poświęcony jest rozdział szósty niniejszej pracy. De Bończa i Heydel¹⁸⁵ podsumowują, iż wypracowana przez Barańczaka metodologia otworzyła nową epokę w dziejach polskiej myśli przekładoznawczej i do dziś znajduje praktyczne zastosowanie w pracach opisowych i porównawczych oraz w ujęciach teoretyzujących – w tak wyznaczonym paradygmacie poruszali się jego uczniowie, zwłaszcza Stanisław Barańczak, który debiutował w 1968 roku w czasopiśmie *Nurt*, w numerze, w którym znalazł się wymieniony referat Balcerzana i który był poświęcony zagadnieniom przekładu. Publikacja właśnie tego monograficznego numeru była istotnym wydarzeniem w historii tworzącego się polskiego przekładoznawstwa, stanowiąc jeden z pierwszych etapów formowania się szkoły poznańskiej. W „Nurcie” debiutowała także Anna Legeżyńska w 1974 roku artykułem pt. *Gatunki krytyki*

---

¹⁸¹ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 14-15.

¹⁸² BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasińskiego. Z zagadnień teorii przekładu*.

¹⁸³ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 15.

¹⁸⁴ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*.

¹⁸⁵ BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. s. 16.

*literackiej*¹⁸⁶ oraz Ewa Kraskowska jako krytyk literacki, gdy w 1978 roku opublikowała recenzję powieści B. Wuttke *Homunculus z tryptyku*.¹⁸⁷

Stanisław Barańczak, urodzony 13 listopada 1946 roku¹⁸⁸ w Poznaniu, stał się później jednym z najbardziej rozpoznawalnych tłumaczy, krytyków oraz poetów ówczesnych czasów. Jako absolwent polonistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i wychowanek Jerzego Ziomka i Edwarda Balcerzana, zwykle zalicza się do poznańskiej szkoły przekładu, jednak, jak pisze Olga Glebowa,¹⁸⁹ jego działalność przekracza granice szkół i ma ogromny wpływ na kształtowanie świadomości współczesnych polskich tłumaczy.¹⁹⁰ Glebowa podkreśla, że obecność postaci takich jak Stanisław Barańczak w polskim dyskursie translatorycznym, łączy polskich tłumaczy literatury pięknej, i sądzi, że właśnie dzięki temu można mówić także o istnieniu polskiej szkoły przekładu artystycznego.¹⁹¹ Jedną z najbardziej znanych prac Barańczaka jest niewątpliwie książka *Ocalone w tłumaczeniu*,¹⁹² która została opublikowana w 1992 roku i poświęcona zagadnieniom translatorycznym bez względu na to z jaką szkołą przekładu (poznańską, krakowską, warszawską czy jeszcze inną) identyfikują się jej autorzy, stwierdza Glebowa.¹⁹³ Z kolei Anna Legeżyńska o translatorskim programie Barańczaka pisze, że niewątpliwie został on uformowany pod wpływem metodologii strukturalno-semiotycznej, oraz że jednocześnie określono w nim kryterium wierności przekładu, którą jest wierność wobec „dominandy semantycznej“, kształtującej artystyczny „model świata.”¹⁹⁴

Do szkoły poznańskiej należą także dwie przedstawicielki płci pięknej: Anna Legeżyńska oraz Ewa Kraskowska.

Anna Legeżyńska urodziła się 20 września 1951 w Nowokujbyszewsku, na terytorium obecnej Rosji. Do Polski przyjechała wraz z rodziną w 1957 roku Studia filologii polskiej

---

¹⁸⁶ Strona internetowa *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku* – Anna Legeżyńska. Dostępne w Internecie: http://www.ppiibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php?title=Anna_LEGE%C5%BBY%C5%83SKA (dostęp 26.07.2021).

¹⁸⁷ Strona internetowa *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku* – Ewa Kraskowska. Dostępne w Internecie: http://www.ppiibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php?title=Ewa_KRASKOWSKA (dostęp 26.07.2021).

¹⁸⁸ Strona internetowa *życiorysy.pl* – Stanisław Barańczak *życiorys*. Dostępne w Internecie: <https://zyciorysy.pl/biografia/stanislaw-baranczak/> (dostęp 26.07.2021).

¹⁸⁹ GLEBOWA, Olga: *Rola Stanisława Barańczaka w kształtowaniu polskiej szkoły przekładu artystycznego*. In: KROPIWIEC, Urszula, FILIPOWICZ-RUDEK, Maria, KONIECZNA-TWARDZIKOWA, Jadwiga: *Między oryginałem a przekładem. IX Czy istnieją szkoły przekładu w Polsce?* Kraków: Księgarnia Akademicka. 2004. s. 47.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 39.

¹⁹¹ Ibidem, s. 48.

¹⁹² BARAŃZAK, Stanisław: *Ocalone w tłumaczeniu: szkice o warsztacie tłumacza poezji z dołączeniem małej antologii przekładów*. Poznań: Wydawnictwo. a5, 1992. 442 s.

¹⁹³ GLEBOWA, Olga: *Rola Stanisława Barańczaka w kształtowaniu polskiej szkoły przekładu artystycznego*. s. 39.

¹⁹⁴ LEGEŻYŃSKA Anna: *Przekład jako rzecz wyobraźni*. In: FAST, Piotr (red.): *Przekład artystyczny a współczesne teorie translologiczne*. Katowice: Śląsk, 1998. s. 40.

ukończyła w 1974 roku na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Legeżyńska obroniła doktorat w 1983 roku Dysertację pt. *Tłumacz i jego kompetencje autorskie. Na materiale powojennych tłumaczeń A. Puszkina, W. Majakowskiego, I. Kryłowa i A. Błoka* pisała pod kierownictwem Edwarda Balcerzana.¹⁹⁵

Ewa Kraskowska, obecny kierownik „poznańskiego ośrodka translatologicznego“, urodziła się 1 marca 1954 roku w Poznaniu. Studia polonistyki na Uniwersytecie Adama Mickiewicza skończyła w 1977 roku Tytuł doktora Kraskowska uzyskała również na UAM, a to na podstawie dysertacji pt. *Twórczość Stefana Themersona — dwujęzyczność i literatura*, napisanej pod kierunkiem Jerzego Ziomka. Oprócz zagadnień translatologicznych zajmowała się także problematyką prozy dwudziestolecia międzywojennego – interesowała ją zwłaszcza powieść kobiet, a w późniejszych latach krytyka feministyczna i badania genderowe.¹⁹⁶ Kraskowska pisze,¹⁹⁷ że teorią przekładu zainteresowała się w czasie, gdy w drugiej połowie lat 70. kończyła studia polonistyczne, a to dzięki silnej grupie badaczy głęboko zafascynowanych zjawiskiem przekładu artystycznego i próbujących odkryć, zanalizować oraz zdefiniować mechanizmy rządzące tą dziedziną aktywności językowej. Translatologia w wykonaniu badaczy takich jak Jerzy Ziomek, Edward Balcerzan, Stanisław Barańczak i Anna Legeżyńska jawiła się jej jako dyscyplina bardzo elegancka, z jednej strony oferująca przejrzyste i ładne definicje oraz przekonujące modele, z drugiej zaś, nie tracąca z pola widzenia językowego i literackiego konkretnego.

Jak wskazuje Katarzyna Szymańska,¹⁹⁸ z twórczością przedstawicieli poznańskiej szkoły można zapoznać się w jednym miejscu, a mianowicie w pierwszej polskiej antologii myśli przekładoznawczej, w której znalazły się aż cztery ważne artykuły autorstwa przedstawicieli poznańskiego ośrodka translatologicznego, a mianowicie *Poetyka przekładu artystycznego* Edwarda Balcerzana z 1968 roku, *Przekład–rozumienie–interpretacja* Jerzego Ziomka z 1979 roku, *Poetycki model świata a problemy przekładu artystycznego* Stanisława Barańczaka z 1984 roku oraz *Tłumacz jako drugi autor* Anny Legeżyńskiej z 1986 roku. Liczna obecność poznańskich badaczy w antologii wskazuje na potęgę poznańskiej szkoły przekładu.

---

¹⁹⁵ Strona internetowa *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku* – Anna Legeżyńska. Dostępne w Internecie: http://www.ppiibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php?title=Anna_LEGE%C5%BBY%C5%83SKA (dostęp 26.07.2021).

¹⁹⁶ Strona internetowa *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku* – Ewa Kraskowska. Dostępne w Internecie: http://www.ppiibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php?title=Ewa_KRASKOWSKA (dostęp 26.07.2021).

¹⁹⁷ KRASKOWSKA, Ewa: *Jak się mija Teoria z Praktyką*. s. 83-84.

¹⁹⁸ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 333.

Szymańska¹⁹⁹ pokazuje, iż przegląd ten umieszczony w antologii umożliwia zapoznać się z najważniejszymi pojęciami i koncepcjami sformułowanymi przez badaczy szkoły poznańskiej. Szymańska w tym miejscu wymienia m. in. poszukiwanie „dominanty semantycznej” oryginału u Barańczaka – zapożyczonej z teorii radzieckiej; opis przekładu jako dzieła posiadającego dwóch autorów (autora oryginalnego i tłumacza) na tle zmiennych kontekstów historyczno-literackich, podejście w dużej mierze zainspirowane rozstrzygnięciami czechosłowackimi, w tym głównie Popoviča, i modelem literatury jako komunikacji społecznej; hermeneutyczne rozważania Ziomka dotyczące przekładu jako aktu rozumienia i przekazywania doświadczenia; wreszcie klasyczne pojęcie „serii translatorskiej”, czyli pomysł Balcerzana na opis ontologii dzieła przekładowego w odróżnieniu od oryginału: w kategoriach wydarzenia, które jest w istocie wielokrotne lub seryjne w przeciwieństwie do aktu jednorazowego lub jednostkowego. Za kolejny obiecujący obszar badawczy w tradycji szkoły poznańskiej Szymańska oznacza zagadnienie autoprzekładu (*self-translation/autotranslation*), z którym związana jest już wspomniana praca doktorska Balcerzana *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*. Szymańska przypomina, iż zjawisko, opisywane przez Balcerzana w kategoriach „bilingwizmu twórczego”, badała później również Ewa Kraskowska w już wspomnianej pracy doktorskiej *Twórczość Stefana Themersona – dwujęzyczność a literatura*, poświęconej auto tłumaczeniom Stefana Themersona.

Chociaż Costantino²⁰⁰ podkreślił rolę pracy, którą w rozwoju polskiego strukturalizmu odegrała badawcza grupa naukowców z UAM, dodał także, iż w wielu przypadkach badania szkoły poznańskiej wykroczyły daleko poza granice przypisywane zwykle klasycznemu strukturalizmowi. Costantino²⁰¹ wymienia dwie cechy, które uznał za typowe dla szkoły poznańskiej i które wydają się być bezpośrednim dziedzictwem nurtów polskiej szkoły strukturalistycznej na polu teorii literatury: pierwszą z nich jest *zainteresowanie odbiorem* – zarówno na poziomie systemu (badanie relacji tłumaczenia z systemem docelowym), jak i wewnętrznej struktury tekstu. Jako drugą cechę wymienia *zainteresowanie aspektem historycznym (diachronicznym)* – obejmujące badania relacji między przekładami a rozwojem gatunków literackich, historyczny rozwój samych norm translacyjnych, a także badania nad seriami przekładowymi. Według Costantina poznańscy uczeni zasługują na uznanie właśnie dlatego, że wskazali na interpretacyjny charakter przekładu, a także perspektywę zorientowaną

---

¹⁹⁹ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 333-334.

²⁰⁰ COSTANTINO, Lorenzo: *Structuralism in translation theories in Poland: some remarks on the "Poznań school"*. s. 19.

²⁰¹ Ibidem, s. 24.

na cel. Analizę tekstu docelowego wykonaną przez badaczy szkoły poznańskiej oznacza za kompletną – wykonaną w całości mikrostrukturalnej oraz makrostrukturalnej. Wiele innowacyjnych elementów, które wyszły z prac badawczych poznańskiej szkoły oznacza za nadal aktualne.²⁰²

O trwającym prestiżu ośrodka translatologicznego w Poznani świadczy także możliwość uzyskania tytułu European Master's in Translation (EMT). W odróżnieniu od Słowacji, gdzie nadal jedynym miejscem oferującym EMT jest ośrodek w Nitrze, w Polsce tytuł ten można uzyskać także w Warszawie na Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego i w Krakowie nawet w dwóch placówkach na Katedrze Przekładoznawstwa Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz w Instytucie Neofilologii Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Pedagogicznego.²⁰³

---

²⁰² COSTANTINO, Lorenzo: *Structuralism in translation theories in Poland: some remarks on the "Poznań school"*. s. 24.

²⁰³ Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej. Dostępne w Internecie: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_pl (dostęp 01.08.2021).

5. Relacje i kontakty między szkołą poznańską i szkołą w Nitrze

5.1 Wzajemne wpływy

Pod wpływem polskiego strukturalizmu literackiego, w tym głównie Koła Warszawskiego oraz samego Edwarda Balcerzana, Nitra stopniowo rozwijała swoją (socio)semiotykę komunikacji literackiej, szeroko pojęty projekt obejmujący zarówno teorię, jak i badania empiryczne.²⁰⁴ Projekt zawierał wiele aspektów, w tym metakomunikację oraz zjawisko tłumaczenia, którymi zajmował się przede wszystkim Anton Popovič i komunikację międzyliteracką, która reprezentował zwłaszcza Dionýz Ďurišin, pisze Zuzana Jettmarová w publikacji poświęconej Jiřiemu Lewemu w rozdziale *Czech and Slovak Translation Theories: The Lesser-Known Tradition* (Czeskie i słowackie teorie przekładu: mniej znana tradycja).²⁰⁵ W stosunku do relacji polsko-słowackich jest to nazwa bardzo trafna, bo o wzajemnych wpływach oraz wymianie inspiracji między naukowcami polskimi i słowackimi nie tylko w tej dziedzinie mówi się niewiele.

Z kolei, Katarzyna Szymańska²⁰⁵ w artykule *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies. O szkole poznańskiej na marginesie pierwszej polskiej antologii* pisze, iż w kontekście strukturalistycznych antecendencji *Translation Studies* kluczowego znaczenia nabiera wymiana inspiracji między poznańską szkołą przekładu i szkołą w Nitrze. Jednocześnie dodaje, iż myśl przekładoznawcza Antona Popoviča, która, jak przypomina, jest kontynuacją tradycji zapoczątkowanej przez Levý'ego, miała ogromny wpływ na poznańskich badaczy.

Nie tylko słowaccy naukowcy starali się propagować dorobek polskiej nauki, przypomnijmy na przykład opracowaną przez Antona Popoviča i wydaną w 1972 roku antologię literaturoznawstwa polskiego, pt. *Slovo, význam, dielo* (Słowo – znaczenie – dzieło).²⁰⁶ Prace Popoviča, przetłumaczone przez Janusza Sławińskiego czy Marylę Papierz, ukazywały się w polskich publikacjach literaturoznawczych takich jak *Problemy socjologii literatury* pod redakcją Sławińskiego czy *Konteksty nauki o literaturze* pod redakcją Małgorzaty Czermińskiej.²⁰⁷ Przetłumaczony referat Popoviča pojawił się także w tomie pokonferencyjnym opublikowanym po konferencji w Szczawnicy w 1972 roku pt. *Z teorii i historii przekładu artystycznego*²⁰⁸ pod redakcją Jacka Balucha.²⁰⁹ Referaty polskich pisarzy

²⁰⁴ JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překlada. Translation Mosaics*. s. 130.

²⁰⁵ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 331.

²⁰⁶ POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo: antológia Poľskej literárnej vedy*.

²⁰⁷ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 331.

²⁰⁸ BALUCH, Jacek (red.): *Z teorii i historii przekładu artystycznego: materiały z konferencji naukowej w Szczawnicy, 17–19 marca 1972*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński. 122 s.

²⁰⁹ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 331.

czy uczonych, takich jak Zbigniew Herbert, Adam Ważyk, Janusz Sławiński, Lucylla Pszczołowska czy Aleksandra Okopień-Sławińska zostały zaś przetłumaczone na język słowacki i wydane po zorganizowaniu w Nitrze pierwszego polsko-słowackiego seminarium naukowego pt. *O interpretácii umeleckého textu* (O interpretacji tekstu artystycznego).²¹⁰ Wydarzenia te omówione będą bardziej szczegółowo w drugiej części niniejszego rozdziału.

Kiedy w 1968 roku została opublikowana pierwsza z kluczowych prac Antona Popoviča *Preklad a výraz* (Tłumaczenie i ekspresja),²¹¹ która zawierała także streszczenie w języku angielskim, polskiemu środowisku naukowemu treści tej publikacji przybliżyła recenzja napisana właśnie przez Edwarda Balcerzana. Recenzja ta ukazała się w *Pamiętniku Literackim*, czasopiśmie kwartalnym poświęconym historii i krytyce literatury polskiej w 1969 roku.²¹² Balcerzan,²¹³ cytując Michała Głowińskiego oznacza Popoviča za jednego z najbardziej aktywnych teoretyków słowackich i przypomina, iż Popovič często odwołuje się właśnie do prac Głowińskiego, ale korzysta także z wielu innych polskich rozpraw teoretycznoliterackich, m. in. K. Budzyka, R. Ingardena, Z. Klemensiewicza, I. Opackiego, A. Okopień-Sławińskiej, J. Sławińskiego czy W. Wirpży. Balcerzan, odsyłając do Popoviča, pisze, iż tradycyjna komparatystyka oferowała badaczom przekładów „symetryczne” i normatywne zarazem modele ujmowania zjawisk sztuki tłumaczenia. Balcerzan wyjaśnia dalej, że mowa jest o modelach „symetrycznych” ponieważ zakładając jakby ponadhistoryczny, uniwersalny, bezinteresowny punkt widzenia kazały one traktować obydwie literatury, obcą i rodzimą, jako systemy o identycznych możliwościach. Wskazuje, że Popovič opowiada się zdecydowanie za „asymetrią” w rozstrzygnięciu problemów sztuki tłumaczenia. W książce *Preklad a výraz* zajmuje się XIX-wiecznymi przekładami utworów poetyckich Rosjan, Polaków i Węgrów na język słowacki przy czym głównym przedmiotem zainteresowania jest dla niego udział tych tłumaczeń w procesach rozwojowych liryki rodzimej, podsumowuje Balcerzan. Wspomniana para pojęć — „asymetria” i „symetria” — jak podkreśla Balcerzan, daje recenzentowi możliwość wieloaspektowej interpretacji pracy Popoviča. Balcerzan właśnie na podstawie tego podzielił pracę na trzy podstawowe układy, które współorganizują konstrukcję problemową książki *Preklad a výraz*: 1) układ faktów historycznoliterackich, odpowiednio dobranych i

---

²¹⁰ *O interpretácii umeleckého textu*. 1, Materiály zo seminára o interpretácii umeleckého textu, ktorý usporiadala v dňoch 26.-29. 9. 1967 Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968. 193 s.

²¹¹ POPOVIČ, Anton: *Preklad a výraz*.

²¹² BALCERZAN, Edward: "Preklad a výraz", Anton Popovič, Bratislava 1968, Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, ss. 250, 2 nlb., streszczenie w języku angielskim, s. 223-232: [recenzja]. In. *Pamiętnik Literacki*: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 60/4, s. 346-354. 1969.

²¹³ *Ibidem*, s. 346-347.

zorientowanych względem siebie; 2) układ tez teoretycznych, zwłaszcza tez i koncepcji dotyczących sztuki tłumaczenia; 3) układ dyrektyw metodologicznych, „nastawionych” zarówno na historię jak i na teorię przekładu.

Pod koniec recenzji Balcerzan²¹⁴ porusza problem stosunku poetyki przekładu do poetyki historycznej. Wyjaśnia, iż Popovič często posługuje się pojęciem „poetyka przekładu”, przy czym termin ma być dla niego szczególnym wariantem poetyki historycznej. Balcerzan oznacza zainteresowanie konwencją, dynamiką systemów gatunkowych, rolą czytelnika, przemianą „nastawień” pojedynczej wypowiedzi literackiej za momenty wspólne dla obydwu dyscyplin. Jest to, dla niego, propozycja typologiczna i metodologiczna zarazem, którą oznacza za bardzo szczęśliwą i trafną. Balcerzan jednak zwraca uwagę, że o ile cały tok postępowania badawczego Popoviča uzasadnia włączenie problemów sztuki tłumaczenia w nurt poetyki historycznej, o tyle samo pojęcie „poetyki przekładu” dałoby się, po lekturze omawianej książki, zdefiniować z trudem.

Rozważanie Balcerzana nad pojęciem „poetyka przekładu” używanego przez Popoviča w pierwszej jego pracy poświęconej zagadnieniom tłumaczenia są ciekawe przede wszystkim ze względu na opublikowany rok wcześniej w czasopiśmie *Nurt* artykuł Balcerzana pt. *Poetyka przekładu artystycznego*²¹⁵ Balcerzan²¹⁶ wyjaśnia, iż Popovič – opowiadając się za polskim *Zarysem teorii literatury*,²¹⁷ strukturalistycznym podręcznikiem autorstwa Michała Głowińskiego, Aleksandry Okopień-Sławińskiej i Janusza Sławińskiego²¹⁸ – uważa, że poetykę określa sposób istnienia dzieła literackiego „jako tworu językowego o swoistym charakterze, określanym przez potrzeby funkcji estetycznej.”²¹⁹ W związku z tym Balcerzan zadaje pytanie: *Czy dzieło tłumacza istnieje inaczej niż dzieło oryginalne?* W odpowiedzi twierdzi, że tak i przypomina, że zajmował się tym zagadnieniem przy innej okazji, właśnie już w artykule *Poetyka przekładu artystycznego*. Balcerzan podsumowuje, iż dzieło literackie napisane „od razu” w danym języku jest wypowiedzią jednorazową czy jednokrotną – tkwi w nim założona niepowtarzalność; przekład natomiast, odwrotnie, zawsze ma charakter wypowiedzi jednej z wielu możliwych; istotną cechą tłumaczeń jest wielokrotność i powtarzalność, wyjaśnia. Wreszcie dodaje, że przekład istnieje w serii przekładów tego samego pierwowzoru przy czym

---

²¹⁴ BALCERZAN, Edward: "Preklad a výraz", Anton Popovič, Bratislava 1968. [recenzja]. s. 354.

²¹⁵ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*.

²¹⁶ BALCERZAN, Edward: "Preklad a výraz", Anton Popovič, Bratislava 1968. [recenzja]. s. 354.

²¹⁷ GŁOWIŃSKI, Michał, SŁAWIŃSKA-OKOPIEŃ, Aleksandra, SŁAWIŃSKI, Janusz: *Zarys teorii literatury*. Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1967. 543 s.

²¹⁸ RAJEWSKA, Ewa: *Poetyka przekładu według Edwarda Balcerzana*. s. 91.

²¹⁹ BALCERZAN, Edward: "Preklad a výraz", Anton Popovič, Bratislava 1968. [recenzja]. s. 354.

serię oznacza za podstawowy sposób istnienia dzieła tłumaczonego. Balcerzan²²⁰ stwierdza, że Popovič w książce *Preklad a výraz* z 1968 roku takiej tezy nie stawia.

W 1971 roku pojawia się następne dzieło Popoviča poświęcone zagadnieniom tłumaczenia pt. *Poetika umeleckého prekladu*, czyli takim samym jaki nadano w 1968 roku artykułowi Balcerzana – *Poetyka prekladu artystycznego*. Czy poetyka Popoviča z 1971 roku podaje wyczerpującą odpowiedź-definicję czym jest „poetyka prekladu” w ujęciu słowackiego uczonego, której zabrakło Balcerzanowi w pierwszej publikacji Popoviča *Preklad a výraz* z 1968 roku? Zagadnienie to będzie poruszone w rozdziale szóstym.

Wracając do recenzji książki *Preklad a výraz*, Balcerzan stwierdza, iż wiele uwag i obserwacji Popoviča zmierza ku ujmowaniu tłumaczeń jako bytów „nietrwałych”, czułych na czas historyczny, zagrożonych nowymi, lepszymi realizacjami – historyczny charakter poetyki prekladu wydaje się zatem bezsporny. Podsumowując stwierdza, że jeżeli wiedza o tłumaczeniach wejdzie istotnie w nurt poetyki historycznej, stanie się to także w dużym stopniu dzięki tej książce Popoviča.

Na tym przykładzie można obserwować pewnego rodzaju dialog między Balcerzanem i Popovičem czy zapoczątkowaną wymianę inspiracji, skoro Popovič w swojej poetyce z 1971 roku opierał się także o dzieło Balcerzana.

Z kolei Katarzyna Szymańska²²¹ przypomina, że także dwie przedstawicielki szkoły poznańskiej Anna Legeżyńska i Ewa Kraskowska czerpały w dużym stopniu z prac słowackiego uczonego – Antona Popoviča. Stwierdzenie to udowadnia na podstawie fragmentów tekstów opublikowanych w pierwszej antologii polskiej myśli przekładoznawczej autorstwa Piotra de Bończy Bukowskiego i Magdy Heydel.²²²

Wracając do pracy doktorskiej Ewy Kraskowskiej pt. *Twórczość Stefana Themersona – dwujęzyczność i literatura*, Szymańska²²³ wyjaśnia, iż Kraskowska na przykładzie Themersona przedstawia autopreklad jako tekst, który w recepcji demaskuje ślady „prekladowości”. Szymańska wyjaśnia, że kategoria ta opisuje odczuwalne przez czytelnika właściwości prekladu, które wskazują na jego niesamodzielność, tj. na fakt, że tekst jest nadpisany na oryginał i że jest właśnie dziełem przełożonym, dodaje. Kategorię tę oznacza także jako bezpośrednio zainspirowaną teorią Antona Popoviča.

Szymańska porusza także kwestię dotyczącą bliskości ujęć Barańczaka i Popoviča, na którą zwróciła uwagę Kraskowska – chodzi o pojęcie Popoviča *metatekst* i termin Barańczaka

---

²²⁰ BALCERZAN, Edward: "Preklad a výraz", Anton Popovič, Bratislava 1968. [recenzja]. s. 354.

²²¹ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria prekladu literackiego a Translation Studies*. s. 331.

²²² BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*.

²²³ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria prekladu literackiego a Translation Studies*. s. 335.

tekst związany. Szymańska²²⁴ podkreśla, iż Barańczak wprowadza opozycję przekładu jako „samoistnego” lub „związanego” obiektu interpretacji, która różni się sposobem jakim potencjalni odbiorcy powinni podchodzić do przekładu, a mianowicie, albo czytać i interpretować go w konfrontacji z oryginałem, albo traktować go jako osobny, niezależny tekst bez konieczności zestawiania go z tekstem źródłowym. Według Barańczaka²²⁵ zaprojektowana przez tłumacza metoda tworzenia przekładów „samoistnych” lub „związanych”²²⁶ została zaprezentowana na konferencji naukowej w Szczawnicy w ramach referatu pt. *Przekład jako „samoistny” i „związany” obiekt interpretacji na marginesie niektórych polskich tłumaczeń Gottfrieda Benn’a*.²²⁷ Szymańska²²⁸ pokazuje przykład, gdy zdaniem Barańczaka publikowanie tekstów w dwujęzycznych wersjach automatycznie czyni z przekładu obiekt interpretacji związany z oryginałem. Jeśli jednak tłumaczony tekst zawiera przypisy, komentarze czy inne wstępy tłumacza, w tym przypadku chodzi już o samoistny obiekt interpretacji. Szczególną uwagę Szymańska zwraca na fakt, iż te zabiegi wpisują się również w rozstrzygnięcia teoretyczne Popoviča, przy czym wyjaśnia, iż Popovič w podobny sposób analizuje przekład, który w jego ujęciu albo funkcjonuje jako „metatekst”, który Popovič definiuje jako tekst pochodny, oparty na już istniejącym tekście, a teksty takie mogą być według niego tworzone w różnym stopniu wyrazu i komunikacji przez pisarza, krytyka literackiego, tłumacza, eseistę czy literaturoznawcę przy czym na najniższym poziomie pracuje z elementami metatekstu w komunikacji sam czytelnik²²⁹ albo tekst w niektórych przypadkach sam zachowuje się jak komunikat oryginalny, a jego tłumacz występuje wobec czytelnika jako twórca.²³⁰

Z kolei Anna Legeżyńska²³¹ odsyła do pracy Popoviča *Teoria przekładu w systemie nauki o literaturze*,²³² w której poruszył zagadnienie przekładu jako sprawy stylu, którą zajmuje się w artykule *Przekład jako rzecz wyobraźni* właśnie Legeżyńska, poszerzając problem o

---

²²⁴ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 336.

²²⁵ BARAŃCZAK, Stanisław: *Przekład artystyczny jako „samoistny” i „związany” obiekt interpretacji na marginesie niektórych polskich tłumaczeń Gottfrieda Benn’a*. In: BALUCH, Jacek (red.): *Z teorii i historii przekładu artystycznego*. s. 47-74.

²²⁶ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Szansa na głos tłumacza: Stanisława Barańczaka wariacje metaprzekładowe*. In: FAST, Piotr, OSADNIK, Wacław (red.): *Przekład - kolonizacja czy szansa?* Katowice: Śląsk, 2013. s. 121.

²²⁷ BARAŃCZAK, Stanisław: *Przekład artystyczny jako „samoistny” i „związany” obiekt interpretacji na marginesie niektórych polskich tłumaczeń Gottfrieda Benn’a*.

²²⁸ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Szansa na głos tłumacza: Stanisława Barańczaka wariacje metaprzekładowe*. s. 121.

²²⁹ POPOVIČ, Anton: *Poetika umelečkého prekladu: proces a text*. s. 155.

²³⁰ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 336.

²³¹ LEGEŻYŃSKA Anna: *Przekład jako rzecz wyobraźni*. In: FAST, Piotr (red.): *Przekład artystyczny a współczesne teorie translatologiczne*. Katowice: Śląsk, 1998. s. 31.

²³² POPOVIČ, Anton: *Teoria przekładu w systemie nauki o literaturze*. Przełożyła: M. Papierz. In: CZERMIŃSKA, M. (red.): *Konteksty nauki o literaturze*. Wrocław: 1973.

pytanie, czy językowo-kulturowe kompetencje tłumacza wystarczą, by powstał przekład prawdziwie artystyczny.²³³

Szymańska²³⁴ dochodzi do wniosku, że Anton Popovič funkcjonował jako pewnego rodzaju brakujące ogniwo i łącznik między przekładoznawczymi badaniami w Polsce a równolegle rozwijającą się międzynarodową dyscypliną *Translation Studies*. Stwierdzenie to można uznać za słuszne, skoro na przykład Edward Balcerzan jeszcze jako młody badacz miał okazję zaprezentować swój referat *La traduction, art d'interpréter* na konferencji translatologicznej w Bratysławie, która miała stworzyć płaszczyznę ogólnoeuropejskiej dyskusji nad dojrzewającą teorią przekładu.²³⁵

Bratysławska konferencja *Preklad ako umenie* (Tłumaczenie jako sztuka) nie była jednak jedynym wydarzeniem swojego rodzaju, na którym mogli zaprezentować swoje poglądy oraz spotkać się czy nawet rozwinąć współpracę badaczy polscy i słowaccy. Wydarzeniom tym jest poświęcony następny podrozdział. Pokazują one, że wymiana inspiracji między reprezentantami obu szkół, szkoły poznańskiej i szkoły w Nitrze, była wzajemna.

5.2 Konferencje, seminaria i sympozja naukowe

Międzynarodowa konferencja translatologicznej *Preklad ako umenie* (Tłumaczenie jako sztuka)²³⁶ która miała miejsce w Bratysławie 29 i 30 maja 1968 roku.²³⁷ ze względu na swą wagę i potrzeby pracy została omówiona w jednym z podrozdziałów trzeciego rozdziału niniejszej pracy. Przypomnijmy, iż jednym z największych osiągnięć konferencji było opublikowanie tomu pokonferencyjnego *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*, który został wydany w 1970 roku.²³⁸ Tom ten poprzedził wydanie referatu Jamesa S. Holmesa pt. *The Nature of Translation*,²³⁹ którym Holmes wprowadził do świata nauki pojęcia *Translation Studies*.²⁴⁰ Konferencja ta odegrała ważną rolę, nie tylko w rozwoju dyscypliny *Translation Studies* w bloku wschodnim, ale i w skali światowej, chociaż szczególnie dla badaczy spoza żelaznej kurtyny była to niepowtarzalna

---

²³³ LEGEŻYŃSKA Anna: *Przekład jako rzecz wyobraźni*. s. 31.

²³⁴ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 331.

²³⁵ RAJEWSKA, Ewa: *Poetyka przekładu według Edwarda Balcerzana*. s. 90.

²³⁶ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 55.

²³⁷ HOLMES, James S., POPOVIČ, Anton, HAAN de, Frans: *The nature of translation: essays on the theory and practice of literary translation*. (notatka wstępna)

²³⁸ HOLMES, James S., POPOVIČ, Anton, HAAN de, Frans: *The nature of translation: essays on the theory and practice of literary translation*.

²³⁹ HOLMES, James S.: *The Name and Nature of Translation Studies*.

²⁴⁰ TABAKOWSKA, Elżbieta: *Translation studies meets linguistics: pre-structuralism, structuralism, post-structuralism*. In: *Acta Universitatis Carolinae Philologica* 3. *Translatologica Pragensia* IX. 2015. s. 11.

szansa na przedstawienie swojej pracy międzynarodowej publiczności.²⁴¹ Konferencja *Preklad ako umenie* (Tłumaczenie jako sztuka), choć w pewnym sensie najważniejsza, nie była oczywiście jedynym zorganizowanym wydarzeniem swojego rodzaju. W 1967 roku zorganizowano w Nitrze pierwsze seminarium z ciekawego wieloletniego cyklu seminariów naukowych *O interpretácii umeleckého textu* (O interpretacji tekstu artystycznego).²⁴² W 1969 roku miało w Nitrze miejsce także sympozjum naukowe *Kontexty literárneho diela* (Konteksty dzieła literackiego).²⁴³ W Polsce zaś odbyła się w 1972 roku słynna konferencja w Szczawnicy.²⁴⁴ W wydarzenia tych wzięli udział badacze zarówno słowaccy, jak i polscy, którzy przyczynili się nie tylko do rozwoju dyscypliny, lecz także wzajemnych stosunków badawczych.

5.2.1 Seminarium naukowe *O interpretacji tekstu artystycznego*

Pierwsze z cyklu seminariów naukowych *O interpretacji tekstu artystycznego* zostało zorganizowane 26 i 27 września 1967 roku przez Katedrę Języka i Literatury Słowackiej Wydziału Pedagogicznego w Nitrze.²⁴⁵ Mária Valentová²⁴⁶ pisze, że kiedy Popovič i Miko postanowili zorganizować wraz z nitrzańskimi nauczycielami literatury słowackiej pod kierunkiem Jana Kopála i Pavla Plutka pierwsze seminarium tego rodzaju, Popovič zaprosił do Nitry także polskich teoretyków literatury z grupy Janusza Sławińskiego. Valentová przypomina, iż w 1966 roku Popovič studiował w Warszawie na Uniwersytecie Warszawskim, a zatem wiedział, że naukowcy ci mają już doświadczenie w interpretacji dzieła literackiego i że zaczynają zajmować się socjologią komunikacji literackiej, a w szczególności rolą czytelnika jako adresata i odbiorcy utworu. Valentová dalej wyjaśnia, iż pojęcia *komunikacja* >*odbiór* >*interpretacja tekstu artystycznego* stały się właśnie kluczowymi pojęciami w metodologii literackiej stosowanej w Nitrze. Seminarium dotyczące interpretacji tekstu artystycznego, które odbyło się w Nitrze we wrześniu 1967 roku zakończyło się sukcesem, który ośmielił organizatorów do założenia dla celów badawczych własnego centrum koordynacyjnego znanego pod nazwą Gabinet Komunikacji Literackiej. Materiały z seminarium zostały opublikowane w 1968 roku. Teksty wygłoszone w języku polskim przetłumaczył na język słowackim w celu ich opublikowania Jozef Marušiak. Uwagi wstępne

---

²⁴¹ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 56.

²⁴² *O interpretácii umeleckého textu*. 1, Materiały zo seminára o interpretácii umeleckého textu.

²⁴³ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 58.

²⁴⁴ BALUCH, Jacek (red.): *Z teorii i historii przekładu artystycznego: materiały z konferencji naukowej w Szczawnicy, 17–19 marca 1972*.

²⁴⁵ *O interpretácii umeleckého textu*. 1, Materiały zo seminára o interpretácii umeleckého textu.

²⁴⁶ VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 53-54.

napisał Stanislav Šmatlák. Materiały zawierały także podsumowanie w języku niemieckim oraz rosyjskim, które przetłumaczył Štefan Horváth.²⁴⁷ Edward Balcerzan²⁴⁸ oznaczył to wydarzenie za słowacko-polską konferencję poświęconą interpretacji dzieł literackich. Seminarium naukowe *O interpretacji tekstu artystycznego* przerodziło się w długoletnią tradycję. Następną edycję seminarium zorganizowano w Nitrze 13 i 14 grudnia 1968 roku.²⁴⁹ Na chwilę obecną ostatnią edycję²⁵⁰ seminarium zorganizowano przez Instytut Komunikacji Literackiej i Artystycznej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze w 2014 roku.²⁵¹

5.2.2 Sympozjum naukowe *Konteksty dzieła literackiego*

Kolejnym wydarzeniem międzynarodowym zorganizowanym przez Gabinet Komunikacji Literackiej było sympozjum naukowe *Konteksty literárneho diela* (Konteksty dzieła literackiego), które odbyło się we wrześniu 1969 roku. Jak pisze Mária Valentová,²⁵² w ramach sympozjum wygłosili swoje referaty uczestnicy krajowi m. in. F. Miko, A. Popovič, S. Šmatlák, P. Plutko, J. Knotek oraz badacze z Polski E. Balcerzana, J. Sławiński, M. Głowiński czy naukowcy z Holandii J. S. Holmesa, E. Kerkhoffa, T. van Dijka. Valentová dodaje, iż materiały z tego sympozjum miały zostać opublikowane przez wydawnictwo Mouton w zbiorze *Text and Contexts* pod redakcją J. S. Holmesa. Dodaje także, że w oficjalnym piśmie z dnia 31 stycznia 1970 roku kierownictwo Gabinetu Komunikacji Literackiej poinformowało Holmesa o wysłaniu przetłumaczonych referatów, mając nadzieję, że wydawnictwo Mouton nie zmieniło swojej decyzji o opublikowaniu materiału ze sympozjum, i dodając również, iż polscy koledzy są gotowi zorganizować w Warszawie kolejną edycję sympozjum naukowego pt. *Konteksty dzieła literackiego 2*. Wydawnictwo Mouton jednak nie opublikowało tomu, a następna edycja *Kontekstów dzieła literackiego* również nie miała miejsca. Valentová stwierdza, iż w wyniku tego nadzieje związane z bardziej trwałą współpracą międzynarodową zdały przygasnąć. W 1972 roku nadzieja odżyła w związku ze słynną dziś konferencją poświęconą teorii oraz historii

---

²⁴⁷ *O interpretácii umeleckého textu*. 1, Materiály zo seminára o interpretácii umeleckého textu.

²⁴⁸ BALCERZAN, Edward: "Preklad a výraz", Anton Popovič, Bratislava 1968. [recenzja]. s. 347.

²⁴⁹ *O interpretácii umeleckého textu*. 2, Materiály zo seminára, ktorý usporiadal v dňoch 13.-14. decembra 1968 Kabinet literárnej komunikácie Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre v spolupráci so Slovenskou literárnovednou spoločnosťou pri Slovenskej akadémii vied. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo Nitra: Pedagogická fakulta, 1970. 254 s.

²⁵⁰ Oficjalna strona internetowa *Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre* (Instytutu Komunikacji Literackiej i Artystycznej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze) – zakładka Edícia *O interpretácii umeleckého textu*. Dostępne w Internecie: http://www.uluk.ff.ukf.sk/?page_id=828 (dostęp 04.08.2021).

²⁵¹ *O interpretácii umeleckého textu*. 27, Intermediálny rozmer tvorby pre deti a mládež. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 2014. 242 s.

²⁵² VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola*. s. 58.

przekładu artystycznego, która odbyła się w mieście Szczawnica w województwie małopolskim.

5.2.3 Konferencja naukowa w Szczawnicy

Konferencja naukowa, znana przede wszystkim jako Konferencja w Szczawnicy odbyła się w dniach 17–20 marca 1972 roku w domu wypoczynkowym SZSP UJ „Małuja”. Była poświęcona teorii oraz historii przekładu artystycznego.²⁵³ O szczegółach konferencji możemy się dowiedzieć z materiałów wydanych pod redakcją Jacka Balucha nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1974 roku. Publikacji tej nadano tytułu *Z teorii i historii przekładu artystycznego*. Konferencja została zorganizowana przez Katedrę Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego (obecny IFS UJ) we współpracy z Kołem Naukowym Sławistów im. Tadeusza Lehra-Splawińskiego. Na konferencji spotkało się bogate grono przedstawicieli sławistów, polonistów, rusycystów, a także orientalistów, romanistów i anglistów z polskich instytucji naukowych takich jak Instytut Badań Literackich PAN, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetu Marii Curie-Słowackiej oraz ze Słowackiej Akademii Nauk. Pod tym względem konferencję oznaczyć można za słowacko-polską. W konferencji uczestniczyli nie tylko pracownicy, ale i studenci. Kuratorem spotkania była prof. dr hab. Maria Honowska. Podczas konferencji odbyły się cztery posiedzenia naukowe, w ramach których wygłoszono dziesięć referatów. Programowi naukowemu współtowarzyszyło także zwiedzanie zabytkowego kościołka w Dębnie czy półdniowa wycieczka krajoznawcza na Jaworki, gdzie uczestnicy zwiedzili rezerwat przyrody Wąwóz Homole oraz miejscową cerkiew.

Jacek Baluch podsumowując wyniki konferencji podkreślił, iż spotkanie w Szczawnicy było pierwszą konferencją zorganizowaną w Polsce przez sławistów, w której temacie pojawiło się słowo teoria. Na konferencji swoje referaty przedstawili: Jacek Baluch, Jerzy Świąch, Julian Kornhauser, Aleksander E. Naumow, Jan Prokop, Władysław Dulęba, studenci Józef Zarek z UJ i Hanna Źwirełło z UW oraz Anton Popovič i Stanisław Barańczak. Popovič wygłosił referat pt. *Model komunikacji literackiej a przekład*,²⁵⁴ który z języka słowackiego na polski przetłumaczyła Maryla Papierz. W referacie tym Popovič czerpał m. in. z prac Edwarda Balcerzana: z artykułu *Poetyka przekładu artystycznego* oraz pracy doktorskiej *Styl i poetyka*

---

²⁵³ BALUCH, Jacek (red.): *Z teorii i historii przekładu artystycznego: materiały z konferencji naukowej w Szczawnicy, 17–19 marca 1972*. s. 5-6.

²⁵⁴ POPOVIČ, Anton: *Model komunikacji literackiej a przekład*. In: BALUCH, Jacek (red.): *Z teorii i historii przekładu artystycznego*. s. 25-36.

twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu. Na konferencji przedstawił swój referat także uczeń Balcerzana, Stanisław Barańczak. Referat pt. *Przekład jako „samoistny” i „związany” obiekt interpretacji na marginesie niektórych polskich tłumaczeń Gottfrieda Benn*²⁵⁵ był, jak wyjaśnia Katarzyna Szymańska,²⁵⁶ pierwszym tekstem teoretycznym o przekładzie literackim Barańczaka, którego on sam nigdy więcej po jego przedstawieniu oraz wydaniu w tomie pokonferencyjnym nie omawiał ani nie przedrukowywał. Szymańska dodaje, iż Barańczak był wówczas młodym uczonym (miał zaledwie 26 lat), związanym z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, i być może także częściowo z powodu jego braku doświadczenia ten akademicki debiut został raczej zaniedbany lub nie wzbudził większego zainteresowania ze strony krytyków tłumaczenia. Referat ten pojawił się jednak w redagowanym tomie pokonferencyjnym obok takich imion krytyków i teoretyków przekładu jak Jerzy Świąch czy Anton Popovič.

Konferencja w Szczawnicy jest jednym z przykładów ciekawej współpracy polsko-słowackiej w zakresie badań nad teorią przekładu artystycznego, w której uczestniczyli zarówno przedstawiciel szkoły w Nitrze, Anton Popovič, jak i wtedy młody przedstawiciel szkoły poznańskiej, Stanisław Barańczak.

---

²⁵⁵ BARAŃCZAK, Stanisław: *Przekład artystyczny jako „samoistny” i „związany” obiekt interpretacji na marginesie niektórych polskich tłumaczeń Gottfrieda Benn*. In: BALUCH, Jacek (red.): *Z teorii i historii przekładu artystycznego*. s. 47-74.

²⁵⁶ SZYMAŃSKA, Kasia: *Stanisław Barańczak: Between Autonomy and Support*. In: SCHIPPEL, L., ZWISCHENBERGER, C. (Eds.): *Going east: Discovering new and alternative traditions in translation studies*. s. 451-452.

6. Poetyka przekładu artystycznego

Badaczom, studentom czy osobom zainteresowanym dziejami przekładu artystycznego w Europie środkowej trafiają w ręce dwie publikacje o tej samej nazwie – *Poetyka przekładu artystycznego* – opublikowane mniej więcej w tym samym okresie – pod koniec lat 60. oraz na początku lat 70., jedna w języku polskim, druga w języku słowackim. Autorem polskiej *poetyki* jest Edward Balcerzan, autorem słowackiej Anton Popovič. Identyczna nazwa skłania do zadania pytania: *Czy obie książki poruszają te same zagadnienia, czytaki sam tytuł obu jest zbiegiem okoliczności? Czym jest poetyka przekładu artystycznego dla Balcerzana, a czym dla Popoviča?* Ten rozdział ma na celu rozstrzygnąć tę kwestię.

Poetyka przekładu artystycznego Edwarda Balcerzana ukazała się po raz pierwszy w 1968 roku.²⁵⁷ Wbrew pozorom, artykuł ograniczony do kilku stron, został przełożony na język rosyjski, niemiecki, włoski oraz angielski.²⁵⁸ Pojawił się także w dwóch publikacjach pod redakcją Piotra de Bończy Bukowskiego oraz Magdy Heydel – w pierwszej antologii polskiej myśli przekładoznawczej²⁵⁹ oraz w wersji angielskiej w publikacji *Polish Translation Studies in Action. Concepts – Methodologies – Applications A reader*.²⁶⁰ W 1998 roku artykuł został poszerzony przez autora i opublikowany w jego książce *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*.²⁶¹ Z kolei *Poetika umeleckého prekladu* Antona Popoviča,²⁶² która ukazała w 1971 roku jest w przeciwieństwie do artykułu Balcerzana stosunkowo obszerną pracą – liczy łącznie 168 stron.

6.1 Poetyka przekładu artystycznego według Balcerzana

Głównym tematem artykułu Balcerzana jest poetyka przekładu artystycznego jako odrębna dyscyplina naukowa, w obronie której zdecydowanie stanął autor publikacji. Zdaniem Balcerzana²⁶³ istnienie poetyki jako samodzielnej dyscypliny wydaje się być problematyczne

---

²⁵⁷ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: *Nurt*, 1968, nr 8. s. 23-26.

²⁵⁸ RAJEWSKA, Ewa: *Poetyka przekładu według Edwarda Balcerzana*. s. 90.

²⁵⁹ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. s. 103-118.

²⁶⁰ BALCERZAN, Edward: *The Poetics of Artistic Translation*. In: BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr. HEYDEL Magda: *Polish Translation Studies in Action. Concepts – Methodologies – Applications A reader*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften. New edition, 2019. s. 105-119.

²⁶¹ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, 1998. s. 17-31.

²⁶² POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*.

²⁶³ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, 1998. s. 17.

w rozumieniu wielu badaczy, a w świecie nauki mówi się raczej o ogólnej teorii sztuki translatorskiej albo powinnościach krytyki tłumaczeń niż o poetyce przekładu artystycznego.

Przyczyną tego według Balcerzana²⁶⁴ jest to, że poetyka²⁶⁵ odpowiada najpierw na pytanie generalne: *W jaki sposób istnieje dzieło literackie?*, następnie oferuje takie narzędzia analizy i interpretacji – opisu i wyjaśnienia – utworów, które umożliwiają poznanie literatury na swoistej dla niej płaszczyźnie ontologicznej, nie dającej się zredukować do płaszczyzn innych (np. socjologicznej, psychologicznej itp.). Nawiązując do tej definicji Balcerzan²⁶⁶ podkreśla, że poetyka przekładu artystycznego z kolei powinna zadać pytanie podobne: *W jaki sposób istnieje literackie dzieło tłumaczone z języka obcego?* Poetyka przekładu artystycznego w przekonaniu Balcerzana winna koniecznie uzyskać dowody na to, że choć przekład jest normalnym dziełem literackim, choć rządzą nim te same prawa strukturalne, to jednak istnieje on inaczej niż utwory literatury rodzimej. Dopiero po wykryciu tej odrębności, po wykazaniu owego inaczej, poetyka może zająć się własnymi instrumentami badawczymi – własnym systemem pojęć i terminów, wyjaśnia Balcerzan.

Według niego przekład artystyczny podlega – obok uniwersalnych praw literatury – także prawom swoistym, a zatem istnieje on, nieco inaczej niż utwory rodzime, a tym autor udowadnia, że poetyka przekładu artystycznego – jako odrębna dyscyplina naukowa – ma wszelkie racje bytu. Balcerzan oznacza rodzimy utwór za wypowiedź jednorazową lub jednokrotną, i wyjaśnia, że istotą takiego dzieła oryginalnego jest założona w nim niepowtarzalność.²⁶⁷

Przypadek tłumaczeń jest w przekonaniu Balcerzana²⁶⁸ czymś zupełnie innym. Przekład jakiegoś utworu obcojęzycznego ma według niego charakter wypowiedzi jednej z wielu możliwych. Za istotną cechę tłumaczeń oznacza wielokrotność i powtarzalność. Stwierdza, że tłumaczenie istnieje w serii tłumaczeń, która jest podstawowym sposobem istnienia przekładu artystycznego. Ewa Rajewska²⁶⁹ podkreśla, że „seria przekładowa” jest autorskim terminem

---

²⁶⁴ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. s. 17.

²⁶⁵ Poetyka jako dział nauki o literaturze zajmujący się analizą i systematyką form literackich. Słownik języka polskiego PWN: Hasło – poetyka. Dostępne w Internecie: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/poetyka.html> (dostęp 08.08.2021).

²⁶⁶ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. s. 17.

²⁶⁷ Balcerzan pisze, że nawet jeśli zdarzy się pojawienie dwóch różnych wersji autorskich tego samego utworu oryginalnego, to należą one do wyjątków potwierdzających regułę. Jako przykład podaje dwie wersje *Wojny i pokoju* Lwa Tołstoja i dodaje, że w takich przypadkach wybór wersji należy do czytelnika, badacza czy wydawcy.

²⁶⁸ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. s. 18.

²⁶⁹ RAJEWSKA, Ewa: *Poetyka przekładu według Edwarda Balcerzana*. s. 91.

translatologicznym Edwarda Balcerzana, a terminu tego w zasadzie nie znają anglojęzyczne *Translation Studies*, używające raczej określenia ‘multiple translations’, a więc „tłumaczenia wielokrotne” albo „zwielokrotnione”.

Balcerzan²⁷⁰ mówi o serii przekładów również w przypadku, gdy jakiś utwór został przetłumaczony na inny język tylko raz – przekład ten traktowany jest jako początek serii przekładów innych, które mogą powstawać w przyszłości. Podkreśla także, iż seria częściowo zrealizowana, jak i potencjonalna, zawsze ma charakter rozwojowy, i stanowi ciąg praktycznie nieskończony, czyli szereg otwarty. W ramach takiej serii otwartej, która jest gotowa do przyjęcia nowych, konkurencyjnych rozwiązań, każdy przekład otwiera się według Balcerzana w dwie różne strony: w stronę obcojęzycznego pierwowzoru oraz w stronę konkurencyjnych składników serii. Owo otwarcie przekładu Balcerzan jednak oznacza za jego zagrożenie. Podkreśla, iż pierwowzór może zakwestionować zarówno sensy, jak i poetykę danego tłumaczenia; konkurencyjne składniki serii mogą pierwowzór zakwestionować, a nawet wyeliminować z obiegu. To jest według Balcerzana argument wystarczający, żeby stwierdzić, iż poznanie przekładu artystycznego wymaga narzędzi specjalnych, które powinny być przedmiotem zainteresowania odrębnej dyscypliny: poetyki tłumaczenia artystycznego.

Jak pisze Ewa Rajewska,²⁷¹ jedna z bliskich współpracowników Balcerzana, poetyka przekładu znalazła się we współtworzonym przez Balcerzana programie specjalizacji przekładowej prowadzonej na poznańskiej polonistyce w 2010 roku.

Ciekawe jest także pytanie, które zadała Rajewska²⁷² analizując *Poetykę przekładu artystycznego* Balcerzana, a mianowicie co w czasie opublikowanie pierwszej wersji *Poetyki w Nurcie* było dla Edwarda Balcerzana inspiracją. Jak podaje Rajewska, w bibliografii wymienił on m.in. tom *O sztuce tłumaczenia* pod redakcją Michała Rusinka, *Wstęp do teorii tłumaczenia* Olgierda Wojtasiewicza, pisma Rosjan – przede wszystkim Etkinda, Riewzina i Rozenchwajga, ale - co jest szczególnie interesujące z punktu widzenia niniejszej pracy - w wykazie tym znalazła się także antologia czeskiej teorii przekładu Jiříego Levy’ego.²⁷³

6.2 Poetyka przekładu artystycznego według Popoviča

Poetika umeleckého prekladu ma na celu przybliżenie podstawowych zagadnień przekładu artystycznego na poziomie teoretycznym, wyjaśnia Popovič we wstępie do

---

²⁷⁰ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. s. 18.

²⁷¹ RAJEWSKA, Ewa: *Poetyka przekładu według Edwarda Balcerzana*. s. 91.

²⁷² Ibidem, s. 94.

²⁷³ LEVÝ, Jiří: *České teorie překládu vývoj překládatelských teorií a metod v české literaturě*.

publikacji. To pierwsza tego typu próba w słowackiej literaturze naukowej. *Poetyka* próbuje także odpowiedzieć na pozornie banalne pytania: *Co to jest tłumaczenie? Jak powstaje? Co to za rodzaj tekstu?* Odpowiedź udzielona przez autora ma składać się z systematycznej sekwencji kroków, która stopniowo odsłania zasady tworzenia przekładu – zasady gry między autorem oryginału a tłumaczem. *Poetika* Popoviča jednocześnie próbuje stopniowo ujawniać wszystkie zagadki i trudności, z którymi boryka się tłumacz, nie ma być jednak bezpośrednim wprowadzeniem do przekładu czy sztuki przekładu.

Popovič podkreśla, iż nie każdy tłumacz wie, jak odnieść się do teorii. Kreatywny tłumacz jednak jej nie odrzuci, bo jest świadomy tego, o ile może ona wzbogacić jego pracę. Choć praca nie chce być obroną teorii, Popovič wyjaśnia, iż teoria służy tłumaczom do tworzenia wysokiej jakości tłumaczeń, dostarcza argumentów dla intuicyjnie przyswojonych procedur pracy oraz uzasadnia ich dalszy rozwój.

W fazie przygotowawczej pracy z Popovičem współpracował m. in. František Miko. Badanie zachodnich teorii przekładu na Seminarium Studiów Literatury Ogólnej i Porównawczej Uniwersytetu w Amsterdamie (*Seminár pre všeočebnú a porovnávaciu literatúrnu vedu univerzity v Amsterdame*) umożliwiła autorowi *Nederlandse organisatie voor zuiverwetenschappelijk onderzoek (ZWO)* oraz pomoc kierownika Zakładu Teorii Tłumaczeń Jamesa S. Holmesa. Praca miała także ambicję, aby stymulować dalsze badania w dziedzinie przekładu.²⁷⁴

Poetyka Popoviča zawiera cztery rozdziały, które poruszają następujące kwestie: I. Przekład jako proces; II. Charakter tekstu przekładu, III. Problemy semiotyki przekładu oraz IV. Przekład – Interpretacja. W tym podrozdziale omówione zostaną tylko niektóre kluczowe zagadnienia poruszane w pracach obu badaczy – Popoviča oraz Balcerzana. Wchodzenie w szczegóły każdego zagadnienia *Poetyki przekładu artystycznego* Popoviča i omawianie wszystkich kwestii wykraczałoby daleko poza zakres niniejszej pracy.

W części poświęconej metodologii badań Popovič²⁷⁵ podnosi kwestię niemożliwości przekładu, która jest według niego przydatna, bo zwraca uwagę na różne sytuacje nieprzetłumaczalności. W tym miejscu Popovič odsyła do Olgierda Wojtasiewicza i jego książki *Wstęp do teorii tłumaczenia*²⁷⁶ z 1957 roku, w której według Popoviča znaleźć można cenne spostrzeżenia dotyczące kwestii nieprzetłumaczalności. Podkreśla²⁷⁷ również, że doświadczenia wynikające z analizy przekładu potwierdzają, że procesy stosowane przez

---

²⁷⁴ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 9-11.

²⁷⁵ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 13.

²⁷⁶ WOJTASIEWICZ, Olgierd: *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wrocław: Ossolineum, 1957, 135 s.

²⁷⁷ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 25.

tłumacza są znacznie bardziej złożone, aby tłumaczowi wystarczył tylko językowy oraz literacki punkt widzenia, dlatego współczesna translatoryka nie może przymykać oka na inspirujące wyniki innych dyscyplin. Popovič wyjaśnia, że to, iż teoria przekładu jest świadoma takich możliwości, zawdzięcza w dużej mierze metodologicznej inspiracji dyscyplin językoznawczych, które jako jedne z pierwszych w dziedzinie nauk społecznych przejęły impulsy z zewnątrz, zwłaszcza z nauk matematycznych. Indywidualny twórczy charakter pracy tłumacza zwraca też uwagę np. na psychologię czy antropologię kulturową. Nawiązując do antropologii kulturowej Popovič odsyła właśnie do *Poetyki przekładu artystycznego* Balcerzana, która próbuje rozwikłać antynomie przekładalności i nieprzekładalności sztuki.

Refleksje na temat tłumaczenia, zwykle zaczynały się od wyobrażenia związku między dwoma statycznymi obiektami: oryginałem i przekładem, pisze Popovič,²⁷⁸ wyjaśniając, iż w latach 30. XX wieku dochodzi do zmiany w związku z rozwojem językoznawstwa zorientowanego funkcjonalnie i strukturalnie. W tym okresie pojawiają się opinie, które nie skupiały się już tylko na poprawności językowej, ale bardziej pracowały z ideą struktury. Badacze opowiadający się za takim podejściem, sprzeciwiali się przede wszystkim prostemu stosowaniu adekwatności w przekładzie, a także purystycznym interwencjom, które odrzucały wszelkie funkcjonalnie uzasadnione decyzje tłumacza w tekście.

W stosunku tłumacza do autora dzieła oryginalnego Popovič wyróżnia dwie podstawowe pozycje, które często można ze sobą łączyć: a) tłumacz stara się zbliżyć się lub utożsamić z autorem; b) tłumacz stara się odróżnić od kodu literackiego oryginalnego autora. Wymieniając dalsze możliwe sytuacje, Popovič²⁷⁹ odsyła do Balcerzana,²⁸⁰ który podaje kolejną pozycję, tzw. przekład autorski, czyli sytuację, w której autor i tłumacz jest tą samą osobą.

Przekład artystyczny (jak każdy inny przekład) to nie tylko prosta wymiana słów według zasad gramatycznych przekładu na poziomie językowym i tematycznym, pisze Popovič.²⁸¹ Słowa wchodzące w różne relacje znaczeniowe pokazują w kontekście również pewne funkcje stylistyczne. Z kolei dialektyka pracy tłumacza polega na tym, że przekład nie może być sprowadzony do słów jako takich, ale powinien dążyć do tekstu jako całości, wyjaśnia Popovič. Tłumacz musi zachować to, co łączy ze sobą poszczególne elementy zróżnicowane

---

²⁷⁸ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 27.

²⁷⁹ Ibidem, s. 30.

²⁸⁰ Popovič w bibliografii odsyła do artykułu Balcerzana *Poetyka przekładu artystycznego* z 1968 roku, jednak przykład, który jest omawiany (przekład autorski Brunona Jasieńskiego *Pałę Paryż* z 1934 r. na język rosyjski) pochodzi z pracy doktorskiej Balcerzana *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*, również z 1968 r. Uważam zatem, że przypis ten jest błędny.

²⁸¹ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 61-63.

stylistycznie oraz opierać się na idei wewnętrznie zorganizowanej całości, która jest ze sobą czymś połączona. W tym kontekście ważne jest wyobrażenie uporządkowania tekstu, czyli określenia miejsca poszczególnych elementów w organizacji tekstu. To z kolei zwiększa rolę stylu jako integracyjnego połączenia części całości – zasada stylu dzieła musi być zastosowana wobec oryginalnej różnorodności elementów. W ten sposób Popovič podał definicję stylu jako funkcjonalnego ujednolicenia niejednorodnych elementów w ramach jednej płaszczyzny.

Ze względu na uniwersalny charakter systemu ekspresji²⁸² można się odnieść do niego także przy porównywaniu oryginału z tłumaczeniem, skoro każdy z tych tekstów reprezentuje inny system stylistyczny, inny kod. W tym sensie system ekspresji może działać jako język pośredniczący²⁸³ między stylami,²⁸⁴ a w przekładzie artystycznym językiem pośredniczącym jest właśnie system ekspresji. Interpretować, wyjaśnia Popovič, znaczy odnosić się do języka pośredniczącego, który Balcerzan nazywa językiem-pośrednikiem,²⁸⁵ pełniącego rolę pomocniczą. Taki język może odzwierciedlać rzeczywistość, postkontekstowe relacje tematu, a nawet kod stylistyczny.²⁸⁶

Jedną z dalszych kwestii, którą porusza Popovič²⁸⁷ jest kwestia czasu w przekładzie – między oryginałem a tłumaczeniem istnieje bowiem różnica pod względem czasu i przestrzeni kultury. Pod pojęciem czasu w tłumaczeniu rozumie różnicę komunikacyjną, która wynika z faktu, że oryginał i tłumaczenie nie miały miejsca w tym samym historycznym momencie.

Z semiotycznego i komunikatywnego punktu widzenia Popovič wskazuje²⁸⁸ na potrzebę badania czasu nie tylko w płaszczyźnie oryginał – przekład, ale także przekład – przekład. Chodzi o wielokrotną realizację, ew. potencjonalną możliwość takiej realizacji. Podczas gdy oryginał jest (nawet między wariantami) jednorazowym i niepowtarzalnym tekstem, tłumaczenie utworu obcojęzycznego ma zawsze charakter wypowiedzi jednej z możliwych. Za prawdziwą cechę tłumaczeń Popovič oznacza ich wielokrotność, powtarzalność, nawiązując tym do terminu autorskiego Balcerzana *seria przekładowa*, która została omówiona właśnie w *Poetyce przekładu artystycznego*.²⁸⁹

---

²⁸² Popovič używa terminu *výrazová sústava*

²⁸³ Popovič używa terminu *sprostredkujúci jazyk*

²⁸⁴ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 66-67.

²⁸⁵ BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*. s. 47.

²⁸⁶ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 67.

²⁸⁷ Ibidem, s. 99.

²⁸⁸ Ibidem, s. 105.

²⁸⁹ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. s. 18.

W ostatniej, czwartej części *Poetyki* Popovič. odsyłając do Balcerzana,²⁹⁰ wyjaśnia²⁹¹, że każdy nowy tekst przetłumaczony z języka obcego zajmuje jakąś pozycję ze względu na charakter dźwięków, jakie zaciąga wobec systemu systemów i z uwagi na typ innowacji, które wprowadza do stylów rodzimych. Popovič przedstawia model Balcerzana,²⁹² który wyodrębnił trzy podstawowe pozycje, a mianowicie: a) pozycję zerową, b) pozycję, którą używając metafory nazywa redundantną oraz c) pozycję odkrycia nowego stylu rodzimego.

Jeśli chodzi o pozycję zerową, Balcerzan pisze o tzw. języku tłumaczniarskim,²⁹³ który odcina się swym nacechowaniem od stylów rodzimych, brzmi obco i sztucznie. Szczególnym typem tłumaczeń, które zawsze lądują na pozycji zerowej są teksty źle wykonane; teksty, które nie wyrażają niczego poza nieporadnością tłumacza. Popovič²⁹⁴ przedstawia tę pozycję stylistyczną jako zniwelowany język przekładu. Pozycję drugą według Balcerzana²⁹⁵ zajmuje przekład, który od początku do końca eksploatuje operacje stylistyczne jakiejś jednej historycznej serii dzieł, przy czym może to być seria już skodyfikowana lub dopiero powołana do życia. Balcerzan wyjaśnia, iż tekst przekładu uruchamia modele uruchomione już wcześniej gdzie indziej i tym poszerza przepustowość kanału stylistycznego serii rodzimej oraz wzbogaca rodzimą tradycję. Balcerzan dodaje, że z reguły chodzi o poetykę gotową, często o poetykę tłumacza, który obok działalności przekładowej uprawia w swoim języku twórczość oryginalną. Popovič²⁹⁶ pisze o pozycji drugiej, którą nazywa także pozycją zastosowania stylu rodzimego, że jest to adaptacja stylu oryginału – podczas stosowania której poetyka tłumacza wchłania poetykę oryginału. O pozycji odkrycia nowego stylu rodzimego Balcerzan²⁹⁷ pisze, iż przekład ten lub seria przekładów uruchamia w systemie systemów taką konfigurację znaków, figur i modeli operacji znakowych, jaka przedtem w tradycji rodzimej nie istniała. Balcerzan wyjaśnia, iż do odkrycia stylu dochodzi podczas świadomego i konsekwentnego przeciwstawiania się kanonowi stylistycznemu języka rodzimego, a więc nadania aktowi translacji charakteru aktu twórczego. Akt twórczy, dodaje Balcerzan, bywa interpretowany jako swoisty bunt przeciw obyczajowi językowemu, przy czym napięcie między negacją norm

---

²⁹⁰ BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*. s. 77.

²⁹¹ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 117.

²⁹² BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*. s. 77-82.

²⁹³ Popovič przetłumaczył termin ten jako *prekladateľčina*

²⁹⁴ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 117.

²⁹⁵ BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*. s. 78-79.

²⁹⁶ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 117.

²⁹⁷ BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*. s. 80.

poprawnościowych składni i gramatyki a propozycją nowego porządku wypowiedzi określa miejsce pisarza w tradycji. Popovič²⁹⁸ przedstawia pozycję tę jako wzbogacenie kontekstu stylistycznego o nowy rękopis.

6.3 Poetyka jako dyscyplina naukowa oraz obrona teorii przekładu

Po przedstawieniu wybranych zagadnień obu poetyk można stwierdzić, że *Poetyka przekładu artystycznego* Balcerzana jest synonimem dyscypliny naukowej, podczas gdy *Poetykę* Popoviča można uznać za synonim teorii przekładu artystycznego. *Poetyka* Balcerzana stała się w obronie poetyki jako odrębnej dyscypliny naukowej, z kolei *Poetyka* Popoviča w obronie teorii przekładu. Chociaż w artykule Balcerzana i książce Popoviča pojęcie poetyki nie znaczy to samo, niektóre zagadnienia przedstawione w obu tekstach pokrywają się i są ze sobą powiązane. Zwłaszcza Popovič w swojej pracy, która ma przede wszystkim cele informacyjne i chce być dla tłumaczy pewnego rodzaju mediatorem między teorią a praktyką,²⁹⁹ odsyła m. in. do modeli czy koncepcji przedstawionych w pracach Balcerzana w 1968 roku, a mianowicie do omawianego artykułu *Poetyka przekładu artystycznego*³⁰⁰ oraz pracy doktorskiej Balcerzana – *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*.³⁰¹ Popovič przedstawia także omawiane przez Balcerzana kwestie: *nieprzekładalność, przekład autorski, seria przekładowa oraz pozycje stylistyczne tłumacza*. Popovič w swojej *Poetyce* w przeciwieństwie do *Poetyki* Balcerzana nie używa jednak „czystego (samego) pojęcia” *poetyki przekładu*, którego definicji zabrakło Balcerzanowi³⁰² jeszcze w pierwszej książce Popoviča *Preklad a výraz*.³⁰³ Popovič podaje tylko jasną definicję terminów: *poetyka tłumacza* i *poetyka tłumacza sformułowana*. *Poetyka tłumacza*³⁰⁴ jest według niego poetyckim idiolektem, który jest realizowany w ramach wypowiedzi w systemie indywidualnych odstępstw tłumacza od normy literackiej ew. ustanowionej metody tłumaczenia, z kolei *Poetyka tłumacza sformułowana* jest zbiorem doświadczeń, opinii, kryteriów nabytych przez tłumacza w trakcie działalności tłumaczeniowej i sformułowanych w formie uogólnionej.

²⁹⁸ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 117.

²⁹⁹ Ibidem, s. 9.

³⁰⁰ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: *Nurt*, 1968, nr 8. s. 23-26.

³⁰¹ BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*.

³⁰² BALCERZAN, Edward: "Preklad a výraz", Anton Popovič, Bratislava 1968. [recenzja]. s. 354.

³⁰³ POPOVIČ, Anton: *Preklad a výraz*. Bratislava: VSAV, 1968. 249 s.

³⁰⁴ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 156-157.

Pod koniec swojej *Poetyki przekładu artystycznego* Popovič³⁰⁵ przypomina, że na pytanie, czym jest tłumaczenie próbuje odpowiedzieć kilka dyscyplin – lingwistyka, stylistyka czy teoria procesu literackiego albo literatura porównawcza. Podkreśla, iż na postawione pytanie można odpowiedzieć patrząc jeszcze z innego punktu widzenia, a mianowicie próbując określić, czym tłumaczenie różni się od oryginalnego dzieła. W relacji dwóch tekstów – oryginału i przekładu, czynnikiem decydującym jest według Popoviča napięcie między zasadą niepowtarzalności (oryginału) a seryjnością przekładu, czyli wielokrotnością – powtarzalnością, która ma charakter wypowiedzi jednej z wielu możliwych.³⁰⁶ Aby tekst przekładu nie stał się prostą kopią czy reprodukcją, w przekładzie artystycznym obowiązuje zasada równoważności – do realizacji tej zasady nie wystarczą jedynie umiejętności techniczne tłumacza – koniecznym ogniwem przekładalności oznacza Popovič³⁰⁷ człowieka, tj. ludzkiego ducha.

Popovič podsumowując wyjaśnia, że fakt, iż tłumaczenie jest jedną z potencjalnej serii realizacji oryginału, o których pisze właśnie Balcerzan w swojej *Poetyce przekładu artystycznego*,³⁰⁸ pozwala na implementację w tłumaczeniu nowych funkcji, których oryginalne dzieło nie posiadało.

Za wspólną oraz jedną z kluczowych części obu *Poetyk* zdecydowanie można oznaczyć stwierdzenie, że przekład jest zawsze jedną z wielu możliwych realizacji oryginału. Popovič³⁰⁹ na zakończenie podkreśla, że ważne jest to, żeby tłumaczenie zachowywało się tak, jak oryginał, tj. żeby było dla czytelnika oryginałem.

---

³⁰⁵ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 135-136.

³⁰⁶ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. s. 18.

³⁰⁷ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 136.

³⁰⁸ Zob. niniejsza praca, s. 63.

³⁰⁹ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. s. 137.

Podsumowanie

Na podstawie przedstawionego w pracy zarysu dziejów przekładu w Europie Środkowej widać, że myśl przekładoznawcza naszego regionu wyznacza się długą oraz bogatą tradycją. Przekład był zjawiskiem w pewnej postaci zawsze obecnym w rozwoju kultury oraz cywilizacji naszych przodków, jest również nierozłączną częścią naszej – obecnej rzeczywistości.

Ze względów historycznych i politycznych badania prowadzone nad przekładem w byłej Czechosłowacji oraz w Polsce w drugiej połowie XX wieku odbywały się w większości w oderwaniu od reszty świata zachodniego i do dziś świat ten niezbyt dobrze je zna.

Można stwierdzić, że badacze regionu środkowoeuropejskiego, zwłaszcza przedstawiciele dwóch szkół przekładu, a mianowicie szkoły poznańskiej oraz szkoły w Nitrze, stworzyli sobie własny świat – świat, w ramach którego były prowadzone ciekawe badania z zakresu językoznawstwa i translatologii; świat, w którym dochodziło do wzajemnej wymiany inspiracji oraz w którym były organizowane seminaria, sympozja czy konferencje naukowe.

Badacze rozwijający młodą dyscyplinę *Translation Studies* w regionie Europy Środkowej – koncentrując się przede wszystkim na poetyce – pomimo pewnej niekorzystnej sytuacji wynikającej z geopolitycznego położenia i z nim związanych barier językowych, poinformowali o swojej działalności oraz wynikach badań prowadzonych nad przekładem także publiczność międzynarodową. Stało się tak z jednej strony dzięki zainteresowaniu twórczością Jiříego Levý'ego grupy zachodnich badaczy skupionych wokół Jamesa S. Holmesa, a z drugiej dzięki osobowości Antona Popoviča, który utrzymywał z Holmesem bardzo dobre kontakty. Właśnie dzięki tym kontaktom Popovič stał się pewnego rodzaju mostem łączącym badania prowadzone nad przekładem w zachodniej oraz środkowoeuropejskiej części Europy.

Pojęcia *Translation Studies* wprowadził do świata nauki w 1972 roku właśnie Holmes, badacz amerykańskiego pochodzenia mieszkający w Amsterdamie. Wygłoszenie słynnego referat *The name and nature of Translation Studies* poprzedziło wydanie tomu z konferencji naukowej, która miała miejsce 29-30 maja 1968 roku w Bratysławie pod nazwą *Preklad ako umenie* (Tłumaczenie jako sztuka). Dzięki tomowi, który w 1970 roku – to jest jeszcze przed wygłoszeniem przez Holmesa wspomnianego referatu – wydało wydawnictwo Mouton pt. *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*,³¹⁰ publiczność międzynarodowa miała okazję zapoznać się z twórczością nie tylko kluczowych

---

³¹⁰ HOLMES, James S., POPOVIČ, Anton, HAAN de, Frans: *The nature of translation: essays on the theory and practice of literary translation*.

przedstawicieli szkoły w Nitrze – Antona Popoviča i Františka Miko - ale także młodego wówczas badacza formującej się szkoły poznańskiej – Edwarda Balcerzana.

Podobnie istotnym wydarzeniem dla środkowoeuropejskiej translatoryki było międzynarodowe sympozjum naukowe *Konteksty dzieła literackiego* zorganizowane przez Gabinet Komunikacji Literackiej we wrześniu 1969 roku w Nitrze. Spotkanie to można oznaczyć za słowacko-polsko-holenderskie, skoro uczestniczyli w nim tylko badacze słowacki, polski oraz grupa naukowców blisko współpracujących z Jamesem S. Holmesem. Niestety, do opublikowania referatów przedstawionych podczas tego sympozjum nie doszło, a jego kolejna edycja, która miała odbyć się w Warszawie, także nie miała miejsce. W wyniku tego dalsza współpraca badaczy słowackich i polskich z badaczami reprezentującymi zachodnią gałąź *Translation Studies* znacznie się ograniczyła.

Jednak badania prowadzone nad przekładem oraz w zakresie literaturoznawstwa rozwijały się w regionie Europy Środkowej dalej – w ramach współpracy polsko-słowackiej. Wydarzenia, w których uczestniczyli tylko polscy i słowaccy uczeni niewątpliwie przyczyniły się do wymiany inspiracji między badaczami prowadzącymi swoją działalność po obu stronach Tatr. Od 1967 roku organizowano w Instytucie Komunikacji Literackiej i Artystycznej w Nitrze seminaria naukowe *O interpretacji tekstu artystycznego*. W 1972 roku z kolei odbyła się w Polsce w mieście Szczawnica konferencja naukowa *Z teorii i historii przekładu artystycznego*.

Rozwój kontaktów polsko-słowackich oraz owocną wzajemną wymianę wpływów można oznaczyć za wynik przede wszystkim oderwania badań prowadzonych w regionie Europy Środkowej od obiegu międzynarodowego wynikającego z geopolitycznego położenia oraz – jak na ironię gdy mowa jest o *Translation studies* – bariery językowej, którą do dzisiaj można uważać za największą wadę regionalnej translatoryki. Zuzana Jettmarová ujęła ten problem w jednym zdaniu – *Slavica Non Legitur* – czyli „*To co w języku słowiańskim, tego się nie czyta.*”³¹¹

Według Popoviča³¹² owocne kontakty polsko-słowackie były wynikiem podobnego przedwojennego rozwoju, bogatej tradycji kontaktów literackich, a także bliskości językowej – czynniki te wskazuje jako źródło stałego zainteresowania polską nauką. Z drugiej strony, polskie literaturoznawstwo wniosło jego zdaniem znaczący wkład w przewycięzenie pozostałości rozwojowych w nauce słowackiej. Szkoła w Nitrze rozwijała swój szeroko pojęty projekt obejmujący zarówno teorię, jak i badania empiryczne także pod wpływem polskiego strukturalizmu literackiego, w tym głównie Koła Warszawskiego oraz samego Edwarda

---

³¹¹ JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překlada. Translation Mosaics*. s. 131.

³¹² POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo*. s. 7.

Balcerzana.³¹³ Z kolei myśl przekładoznawcza Antona Popoviča, która była kontynuacją tradycji zapoczątkowanej przez Levý'ego, miała ogromny wpływ na badaczy szkoły poznańskiej. Z prac Popoviča korzystały przedstawicielki szkoły poznańskiej Anna Legeżyńska oraz Ewa Kraskowska.³¹⁴ Zagadnienia poetyki przekładu artystycznego były w kręgu zainteresowań Popoviča oraz Balcerzana.

Choć obie *Poetyki przekładu artystycznego*, jedna napisana przez Balcerzana w 1968 roku,³¹⁵ druga napisana przez Popoviča w 1971³¹⁶ roku, przedstawiają *poetykę* z innego punktu widzenia – Balcerzan jako dyscyplinę naukową, która nie tylko zasłużyła na odrębność, lecz jej istota jest dla przekładu artystycznego według niego także konieczna, a Popovič jako teorię – użyteczne narzędzie każdego tłumacza, obaj uczeni w swoich traktatach poruszają te same zagadnienia, a mianowicie *nieprzekładalność*, *przekład autorski*, *serię przekładową* oraz *pozycje stylistyczne tłumacza*.

W *Poetyce* Popoviča pojawiła się także ciekawa notatka, przypominająca obecność Balcerzana w Nitrze w 1969 r., kiedy podczas sympozjum naukowego GLK *Konteksty dzieła literackiego* podniósł kwestię *czasu kultury*.³¹⁷

Z kolei Balcerzan zajmował się w *Poetyce* zagadnieniem istnienia przekładu w stosunku do oryginału. W porównywaniu *Poetyki* Balcerzana i Popoviča kluczowego znaczenia nabiera więc termin autorski Balcerzana – *seria przekładowa*. Jest ona punktem łączącym oba utwory skoro obaj uczeni dochodzą do wniosku, iż przekład ma charakter wypowiedzi jednej z wielu możliwych, czyli jest jedną z potencjalnej serii realizacji oryginału.

Analiza relacji pomiędzy szkołą poznańską i szkołą w Nitrze pokazała, że stosunki te miały znaczący wpływ przede wszystkim na percepcję międzynarodową szkoły poznańskiej, która dzięki kontaktom ze szkołą w Nitrze, a szczególnie jej kluczowym przedstawicielem Antonem Popovičem utrzymywała kontakt także z badaczami z zachodniej części Europy. Podczas konferencji czy sympozjów naukowych zorganizowanych na szczeblu międzynarodowym badacze z Polski mieli okazję zaprezentować swoją twórczość także publiczności spoza żelaznej kurtyny oraz wziąć udział w dyskusjach międzynarodowych.

Zainteresowanie badaniami nad przekładem prowadzonymi w Europie Środkowej w drugiej połowie XX wieku, które pokazała choć małą, ale jednak zachodnia grupa naukowców,

---

³¹³ JETTMAROVÁ, Zuzana. *Mozaiky překlada. Translation Mosaics*. s. 130.

³¹⁴ SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies*. s. 331.

³¹⁵ BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: *Nurt*, 1968. nr 8. s. 23-26.

³¹⁶ POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*.

³¹⁷ *Ibidem*, s. 143.

na czele której stał James S. Holmes – w pewnym sensie ojciec nowoczesnych *Translation Studies* – staje się jednocześnie potwierdzeniem ich wysokiej jakości.

Bibliografia

Literatura przedmiotu

Publikacje

BAKER, M., SALDANHA, G. (Eds.): *Routledge encyclopedia of translation studies*. Routledge, 2019. 872 s.

BALCERZAN, Edward: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, 1998. 232 s.

BALCERZAN, Edward: *Styl i poetyka twórczości dwujęzycznej Brunona Jasieńskiego. Z zagadnień teorii przekładu*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968. 333 s.

BALCERZAN, Edward: *Pisarze polscy o sztuce przekładu: 1440–1974: antologia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1977. 502 s.

BALCERZAN, Edward. RAJEWSKA, Ewa: *Pisarze polscy o sztuce przekładu: 1440–2005: antologia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007. 560 s.

BALUCH, Jacek (red.): *Z teorii i historii przekładu artystycznego: materiały z konferencji naukowej w Szczawnicy, 17–19 marca 1972*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński. 122 s.

BAKOŠ, Mikuláš: *Teória literatúry: výbor z 'formálnej metódy'*. Trnava: Fr. Urbánek a Spol, 1941. 426 s.

BARAŃZAK, Stanisław: *Ocalone w tłumaczeniu: szkice o warsztacie tłumacza poezji z dołączeniem małej antologii przekładów*. Poznań : Wydawnictwo. a5, 1992. 442 s.

BEHÝLOVÁ, Júlia: *František Miko*. In. *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2006–2010)*. Bratislava: Slovenská akadémia vied. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. 2014. 571 s.

BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Eds.): *Polish Translation Studies in Action. Concepts – Methodologies – Applications A reader*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften. New edition, 2019. 412 s.

BOŃCZA BUKOWSKI DE, Piotr, HEYDEL Magda (Red.): *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. 359 s.

BRZozowski, Jerzy: *Stanęć po stronie tłumacza: Zarys poetyki opisowej przekładu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011. 230 s.

FAST, Piotr (red.): *Przekład artystyczny a współczesne teorie translologiczne*. Katowice: Śląsk, 1998. 222 s.

FAST, Piotr, OSADNIK, Wacław (red.): *Przekład - kolonizacja czy szansa?* Katowice: Śląsk, 2013. 266 s.

GAMBIER, Y., van, DOORSLAER, L. (Eds.): *Border crossings: Translation studies and other disciplines*. John Benjamins: 2016. s. 380.

- GŁOWIŃSKI, Michał, SŁAWIŃSKA-OKOPIEŃ, Aleksandra, SŁAWIŃSKI, Janusz (red.): *Zarys teorii literatury*. Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1967. 543 s.
- HRDLIČKA, Milan, GROMOVÁ, Edita (red.): *Antologie teorie uměleckého překladu (výběr z prací českých a slovenských autorů)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004. 344 s.
- HEJWOWSKI, Krzysztof (red.): *50 lat polskiej translatoryki: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie w dniach 23-25 listopada 2007* pod redakcją naukową Krzysztofa Hejwowskiego, Anny Szczęsny i Urszuly Topczewskiej. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej. Uniwersytet Warszawski, 2009. 602 s.
- HOLMES, James S., POPOVIČ, Anton, HAAN de, Frans: *The nature of translation: essays on the theory and practice of literary translation*. The Hague: Mouton, 1970. 232 s.
- HOLMES, James S: *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi. 1988. 117 s.
- JETTMAROVÁ, Zuzana: *Mozaiky překladu. Translation Mosaics: K devadesátému výročí narození Jiřího Levého*, Charles University in Prague, Karolinum Press, 2016. 212 s.
- KRÁLOVÁ, Jana, MRAČEK, David, RUBÁŠ, Stanislav (Eds.): *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 3. Translatologica Pragensia IX. 2015. 174 s.
- KROPIWIEC, Urszula, FILIPOWICZ-RUDEK, Maria, KONIECZNA-TWARDZIKOWA, Jadwiga (red.): *Między oryginałem a przekładem. IX Czy istnieją szkoły przekładu w Polsce?* Kraków: Księgarnia Akademicka. 2004. 206 s.
- LEVÝ, Jiří: *České teorie překladu vývoj překladatelských teorií a metod v české literaturě*. SNKLHU - Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. 1957. 948 s.
- LEVÝ, Jiří: *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 288 s.
- MARAIS, K., MEYLAERTS, R. (Eds.): *Complexity thinking in translation studies: Methodological considerations*. Routledge, 2018. 302 s.
- MIKO, František: *Estetika výrazu: teória výrazu a štýl*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo : Pedagogická fakulta v Nitre, Kabinet literárnej komunikácie, 1969. 292 s.
- MIKO, František: *Hodnoty a literárny proces*. Bratislava: Tatran, 1982. 372 s.
- MIKO, František: *Poézia, človek, technika*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1979. 332 s.
- MIKO, František: *Style Literature Communication*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo , 1978. 183 s. Transl. by Jessy Kocmanová
- MIKO, František: *Štýlové konfrontácie: Kapitoly z porovnávacej štylistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1976. 347 s.
- MIKO, František: *Text a štýl: K problematike literárnej komunikácie*. Bratislava: Smena, 1970. 167 s.
- MIKO, František: *The generative Structure of the Slovak Sentence: Adverbials*. The Hauge-Paris: Mouton, 1972. 150 s.

MIKO, František: *The Programme of the Text*. Nitra: Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre, 1978. 100 s.

MIKO, František, POPOVIČ, Anton: *Tvorba a recepcia: Estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava: Tatran, 1978. 385 s.

POPOVIČ, Anton: *Originál/preklad: interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983. 362 s.

POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu: proces a text*. Bratislava: Tatran, 1971. s. 140
POPOVIČ, Anton: *Ruská literatúra na Slovensku v rokoch 1863–1875*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961. 151 s.

POPOVIČ, Anton: *Preklad a výraz*. Bratislava: VSAV, 1968. 249 s.

POPOVIČ, Anton: *Slovo, význam, dielo: antológia Poľskej literárnej vedy*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1982. 529 s.

POPOVIČ, Anton: *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931–1949: dejiny, texty, bibliografia*. Martin: Matica slovenská, 1970. s. 173.

POPOVIČ, Anton: *Umelecký preklad v ČSSR: Výskum-bibliografia*. Martin: Matica Slovenská, 1980. 119 s.

POPOVIČ, Anton: *Umenie a najmenší*. Bratislava: Mladé letá, 1980. 300 s.

RAWLING, J. P., WILSON, P. (Eds.): *The routledge handbook of translation and philosophy*. Routledge, 2018. 512 s.

RUSINEK, Michał (red.): *O Sztuce Tłumaczenia*. Wrocław: Ossolineum, 1955, 559 s.

SADOWSKI, Wacław: *Odpowiednie dać słowu słowo. Zarys dziejów przekładu literackiego w Polsce*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2002. 190 s.

SCHIPPEL, L., ZWISCHENBERGER, C. (Eds.): *Going east: Discovering new and alternative traditions in translation studies*. Frank & Timme, 2016. 540 s.

SOKOLOVÁ, Eva: *50 rokov činnosti Literárneho fondu. 1954–2004*. Bratislava: AnaPress, 2005. 341 s.

VALENTOVÁ, Mária: *Semiotické modelovanie sveta v umeleckom texte: zošit prác o ikonickosti výrazu: k nedožitým sedemdesiatym narodeninám Antona Popoviča*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 2003. 74 s.

WOJTASIEWICZ, Olgierd: *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wrocław: Ossolineum, 1957. 135 s.

WYDRA, Wiesław, JAWORSKI, Marcin, ŚNIEDZIEWSKI, Piotr (red.): *Wyobraźnia w przekładzie*. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2014. 323 s.

ZIOMEK, Jerzy: *Staff i Kochanowski: próba zastosowania teorii informacji w badaniach nad przekładem*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1965. 61 s.

O interpretácii umeleckého textu. 1, Materiály zo seminára o interpretácii umeleckého textu, ktorý usporiadala v dňoch 26.-29. 9. 1967 Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968. 193 s.

O interpretácii umeleckého textu. 2, Materiály zo seminára, ktorý usporiadal v dňoch 13.-14. decembra 1968 Kabinet literárnej komunikácie Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre v spolupráci so Slovenskou literárnovednou spoločnosťou pri Slovenskej akadémii vied. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo Nitra: Pedagogická fakulta, 1970. 254 s.

O interpretácii umeleckého textu. 27, Intermediálny rozmer tvorby pre deti a mládež. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 2014. 242 s.

Prace dyplomowe

ŠMRHA, Jan. *André Lefevere a jeho manipulační škola*. 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Jettmarová, Zuzana.

ŠPIRK, Jaroslav. *Anton Popovič a jeho přínos k vývoji translatologie*. 2006. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie. Vedoucí práce Jettmarová, Zuzana.

Artykuły

BALCERZAN, Edward: Anton Popovič – *Preklad a výraz*, Bratislava 1968, Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, s. 250, 2 nlb., streszczenie w języku angielskim, s. 223-232: [recenzja]. In: *Pamiętnik Literacki, czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 60/4, 1969. s. 346-354.

BALCERZAN, Edward: *Poetyka przekładu artystycznego*. In: *Nurt*, 1968. nr 8. s. 23-26.

BALCERZAN, Edward: *Teoria i krytyka przekładu w Związku Radzieckim*. In: *Pamiętnik Literacki, czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 57/2, 1966. s. 651-666

BEDNÁROVÁ, Katarína: *Anton Popovič: between comparative literature and semiotics*. In: *World Literature Studies 2*, vol. 9, 2017. s. 21-37.

MACURA, Vladimír: *Nitranská konference o komunikaci textu*. In: *Česká literatura*, Vol. 20, No. 4, 1972. s. 373-376

POPOVIČ, Anton: *Teoria przekładu w systemie nauki o literaturze*. Przełożyła: M. Papierz. In: CZERMIŃSKA, M. (red.): *Konteksty nauki o literaturze*. Wrocław: 1973.

SZYMAŃSKA, Katarzyna: *Polska teoria przekładu literackiego a Translation Studies. O szkole poznańskiej na marginesie pierwszej polskiej antologii*. In: *Przekładaniec*, nr 29/2014. s. 325-341.

RAJEWSKA, Ewa: *Poetyka przekładu według Edwarda Balcerzana*. In: *Forum Poetyki*, nr 14. 2018. s. 90-97.

ŠPIRK, Jaroslav: *Anton Popovic's Contribution to Translation Studies*. In: *Target. International Journal of Translation Studies*, Volume 21, Issue 1, Jan 2009. s. 3-29.

VALENTOVÁ, Mária: *Anton Popovič a jeho nitranska translatologická škola*. In: *World Literature Studies 2*, vol. 9, 2017. s. 49-61.

Strony internetowe

Oficjalna strona internetowa Komisji Europejskiej. Dostępne w Internecie: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_pl (dostęp 11.07.2021).

Oficjalna strona internetowa: Literárne informačné centrum. Zakładka – František Miko. Dostępne w Internecie: <https://www.litcentrum.sk/autor/frantisek-miko> (dostęp 13.07.2021).

Oficjalna strona internetowa *Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre* (Instytutu Komunikacji Literackiej i Artystycznej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze) – zakładka Edícia O interpretácii umeleckého textu. Dostępne w Internecie: http://www.uluk.ff.ukf.sk/?page_id=828 (dostęp 04.08.2021).

Oficjalna strona internetowa *Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre* (Instytutu Komunikacji Literackiej i Artystycznej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze) – zakładka ÚLUK – História. Dostępne w Internecie: http://www.uluk.ff.ukf.sk/?page_id=10 (dostęp 11.07.2021).

Oficjalna strona internetowa *Zakład Literatury XX Wieku, Teorii Literatury i Sztuki Przekładu UAM* – zakładka O nas. Dostępne w Internecie: <https://teolit.amu.edu.pl/o-zakladzie/o-nas> (dostęp 26.07.2021).

Strona internetowa *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku* – Ewa Kraskowska. Dostępne w Internecie: http://www.ppiibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php?title=Ewa_KRASKOWSKA (dostęp 26.07.2021).

Strona internetowa *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku* – Anna Legeżyńska. Dostępne w Internecie: http://www.ppiibl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php?title=Anna_LEGE%C5%BBY%C5%83SKA (dostęp 26.07.2021).

Strona internetowa *culture.pl* – Artykuł Edward Balcerzan z Nagrodą im. Kazimierza Wyki. Dostępne w Internecie: <https://culture.pl/pl/artykul/edward-balcerzan-z-nagroda-im-kazimierza-wyki> (dostęp 26.07.2021).

Strona internetowa *Księgarnia internetowa PWN* – zakładka Jerzy Ziomek. Dostępne w Internecie: <https://ksiegarnia.pwn.pl/autor/Jerzy-Ziomek,a,74645675> (dostęp 26.07.2021).

Strona internetowa Słownik języka polskiego PWN: Hasło – poetyka. Dostępne w Internecie: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/poetyka.html> (dostęp 08.08.2021).

Strona internetowa *zyciorisy.pl* – Stanisław Barańczak zyciorys. Dostępne w Internecie: <https://zyciorisy.pl/biografia/stanislaw-baranczak/> (dostęp 26.07.2021).